

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**HÜSEYİN REFİK KIRIŞ'IN SUAL VE CEVAPLI MUHTASAR TECVÎD
İSİMLİ ESERİ (İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YÜKSEL AKBAŞ

DANIŞMAN: Doç. Dr. AHMET GÖKDEMİR

**YALOVA
HAZİRAN-2022**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI

HÜSEYİN REFİK KIRIŞ'IN SUAL VE CEVAPLI MUHTASAR TECVÎD İSİMLİ
ESERİ (İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YÜKSEL AKBAŞ
207213015

DANIŞMAN: Doç. Dr. AHMET GÖKDEMİR

YALOVA
HAZİRAN-2022

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “HÜSEYİN REFİK KIRIŞ'IN SUAL VE CEVAPLI MUHTASAR TECVÎD İSİMLİ ESERİ (İNCELEME-METİN)” başlıklı bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı; bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

İmza

Yüksel AKBAŞ

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, Allah (c.c.) tarafından bütün insanlığa gönderilmiş, hükümleriyle hayatı tanzim etmiş, tilâveti ile ibadet edilen, yine kendine ait tarz ve fonetik yapısıyla okuma metodolojisi olan, vahye dayalı bir metindir. Mezkûr vasıfları haiz Kur'ân, Hz. Peygamber'den bugüne yüce Allah'ın koruması ile herhangi bir tahrife uğramadan dilden dile gönülden gönüle harf harf, kelime kelime, itina ile öğrenilen, okunan ve öğretilen bir kitap olmuştur. Şöyle ki hayat rehberi olarak gönderilen bu kitap, Allah tarafından vahyin ilk muhatabı olan Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v), Hz. Peygamber tarafından da ashâbına orijinal haliyle ve tertîl usûlü üzere öğretilmiş olup bu eğitim tarzı, muttasıl senet yoluyla günümüze kadar ulaşmıştır.

Kur'ân kıraatinin Arapça'da kullanılan diğer lafızlardan farklı olarak birtakım kâide ve esasları vardır. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm'in tilâvetine dair usûl ve kuralları kendisine konu edinen tecvîd ilmi, tarihî süreç içerisinde diğer ilmî disiplinler gibi birtakım aşamalardan geçerek günümüze kadar gelmiştir. Bu ilmin tedvîn dönemi, 4/10. yüzyılda Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî'nin (ö. 325/937) *el-Kasîdetü'r-râiyye* ismiyle bilinen eseri ile başlayarak Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045), Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) ve İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833-1429) katkılarıyla en kapsamlı seviyeye ulaşmış olup akabinde kaleme alınan sayısız eserlerle kıraat ve tecvîd literatürünün seyri devam etmiştir.

Bu çalışmamızda, tecvîd ilmine katkı bağlamında, Osmanlı'nın son döneminde yaşamış, eğitim alanında önemli vazifeler üstlenmiş Hüseyin Refik Kırış'ın, ibtidâiye ve rüşdiye mekteplerinde okutulmak üzere *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* isimli tecvîd risalesi tahlil edilecektir. Bu çerçevede öncelikle Hüseyin Refik Kırış'ın hayatı sonrasında da mezkûr eseri ele alınacaktır.

Hiz. Peygamber'den bugüne kadar Kur'ân'ı öğretmek ve yaşatmak uğruna hayatlarını vakfedenlerden merhum olanlara Allah'tan rahmet; hali hazırda bu hizmete devam eden başta Halil Erbican Hocam'a ve bütün Kur'ân hâdimlerine sağlık, sıhhat ve afiyet diliyorum. Tezi yazarken her türlü fedakarlığı yaparak bizlere rehberlik eden danışman hocam Doç. Dr. Ahmet Gökdemir'e; yine tez yazım sürecinde kendisinden çokça istifade ettiğim Dr. Mehmet Bağçivan, Dr. Abdullah Uğur ve İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi emekli kıraat hocalarından Talip Akbal Hocalarıma; inceleme sürecinde her türlü destek ve sabrıyla yanımda olan kıymetli eşime ve çocuklarıma şükranlarımı sunuyorum.

Haziran – 2022

Yüksel AKBAŞ

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xiii
ABSTRACT	xv
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu	1
1.2. Tezin Amacı.....	1
1.3. Tezin Kapsamı ve İçeriği.....	2
1.4. Tezin Önemi ve Özgün Değeri.....	2
1.5. Tezde Takip Edilen Yöntem	2
1.6. Araştırmanın Kaynakları.....	3
2. HÜSEYİN REFİK KIRIŞ'IN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ VE ÇAĞDAŞLARI	5
2.1. Doğumu ve Nesebi	5
2.2. Eğitim Hayatı	5
2.3. Meslek Hayatı	6
2.4. Aile Hayatı	7
2.5. Vefatı	8
2.7. Çağdaşları.....	9
2.7.1. Serezli Ahmed Şükrü Efendi.....	9
2.7.2. Konyalı Hacı Veyis Efendi.....	9
2.7.3. Üsküdarlı Fehmi Efendi	10
2.7.4. Varnalızâde Ahmed Hamdi Efendi	10
2.7.5. İstanbullu Ahmed Niyazi Efendi	11
2.7.6. Ali Rıza Efendi	11
2.8. Eserleri	12
2.8.1. Basımı Yapılmış Olanlar	12
2.8.2. Basımı Yapılmamış Telif ve Tercüme Eserleri	13
2.9. Ahlak ve Din Üzerine Yazdığı Makaleler	15
2.9.1. İttihâd-ı İslâm.....	15

2.9.2. Rûz-i Hızır	16
2.9.3. Orucun Fazîleti.....	16
3. SUAL VE CEVAPLI MUHTASAR TECVÎD İSİMLİ ESERİN MUHTEVASI VE İNCELENMESİ.....	19
3.1. Eserin Adı	19
3.2. Eserin Fiziksel Özellikleri.....	19
3.3. Eserde İşlenen Konular	21
3.3.1. Tecvîd.....	21
3.3.2. Harf	22
3.3.3. Hareke	24
3.3.4. Harflerin Mahreçleri.....	25
3.3.5. Vasl ve Vakf	27
3.3.6. Ahvâl-i Râ.....	28
3.3.7. Lafzatullah	31
3.3.8. Kalkale.....	31
3.3.9. Tenvîn ve Nûn-u Sâkin.....	32
3.3.10. İdgâm-ı Şemsiyye.....	36
3.3.11. İzhâr-ı Kameriyye	37
3.3.12. İdgâm-ı Misleyn.....	37
3.3.13. Ahvâl-i Mîm-i Sâkin	38
3.3.14. İdgâm-ı Mütecâniseyn.....	39
3.3.15. İdgâm-ı Mütেকâribeyn.....	40
3.3.16. Ahvâl-i Meddât	41
3.3.17. Zamir	55
3.3.18. İmâle.....	56
3.3.19. Teshîl.....	57
3.3.20. Ahvâl-i Sekte	58
3.3.21. Hâ-i Sekt.....	60
3.3.22. Secde-i Tilâvet	61
3.3.23. Ahvâl-i Hemze-i Kat‘ ve Hemze-i Vasl	61
3.3.24. Ahvâl-i İstiâze ve Besmele	62
3.3.25. Tekbîr	63
4. TRANSKRİPSİYON.....	65
5. SONUÇLAR.....	87
KAYNAKLAR.....	91

ÖZGEÇMİŞ	95
-----------------------	-----------

KISALTMALAR LİSTESİ

A.Ş.	: Anonim Şirketi
b.	: bin, ibn (Oğlu)
B.B.	: Büyükşehir Belediyesi
bk.	: Bakınız
b.y	: Basım Yeri Yok
c.c.	: Celle Celâlüh
<i>DİA</i>	: <i>Diyanet İslâm Ansiklopedisi</i>
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
s.a.v	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
trc.	: Tercüme Eden
ts.	: Tarihsiz
y.y.	: Yayıncı Yok

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1. Tablo açıklaması	63
-----------------------------------	----

HÜSEYİN REFİK KIRIŞ'IN SUAL VE CEVAPLI MUHTASAR TECVÎD İSİMLİ ESERİ (İNCELEME-METİN)

ÖZET

Çalışmanın konusu, incelemesi yapılan tecvîd risâlesinin müellifi Hüseyin Refik Kırış'ın hayatı, onun *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* adlı eserinin incelenmesi ve transkripsiyonundan oluşmaktadır. Bu çalışmanın ortaya konulmasındaki amaç tecvîd konularını diğerlerinden farklı bir şekilde soru-cevap yöntemiyle ele alan bu eserin incelenmesi ve transkripsiyonunun yapılması yoluyla açığa çıkarılmasının sağlanmasıdır.

Söz konusu çalışmanın giriş bölümünden sonraki ikinci bölümünde, araştırmaya konu olan *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* adlı eserin yazarı Hüseyin Refik Kırış'ın doğumu, çocukluğu, aile hayatı, meslek hayatı, çağdaşları, yaşadığı dönem ve yazdığı eserlere yer verilmiştir. Daha sonra, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* isimli eserin incelenmesine geçilerek bu bölümde, tecvîdin tanımı ve konusu, Kur'ân-ı Kerîm'in nasıl güzel okunduğu ve ehl-i kırâatin Kur'ân harflerini nasıl okuduğu anlatıldıktan sonra mehâric-i hurûf, vakf, vasl, hükmü'r-râ, lafzatullah, kalkale, ahvâl-i tenvîn ve nûn-u sakın, idğâm-ı şemsiyye, izhâr-ı kameriyye, idğâm-ı misleyn, mîm-i sâkin, idğâm-ı mütecâniseyn, idğâm-ı mütekâribeyn, ahvâl-i meddât, aksâm-ı med, zamir, imâle, teshîl, sekte, hâ-i sekte, secde-i tilâvet, hemze-i kat' ve hemze-i vasl, besmele-teavvüz ve tekbîr konuları ele alınmıştır. Son bölümde ise mezkûr risâlenin transkripsiyonu yapılmıştır. İncelemeler sonucunda bahsi geçen telifin gerek içerdiği bilgiler gerekse bu verilerin ele alınış şekli açısından orijinal bir eser olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kırâat, Tecvîd, *Muhtasar Tecvîd*, Hüseyin Refik Kırış.

HÜSEYİN REFİK KIRIŞ'S WORK WITH QUESTIONS AND ANSWERS MUHTASAR TECVID (REVIEW-TEXT)

ABSTRACT

The science of tajwîd is a science that grounds and examines the origins of the letters, which are the basic elements of recitation, the state of their origin, as well as the rules they form during their encounter with each other, in order to perform the Qur'anic recitation in the most beautiful way. In this context, the subject of the study consists of the life of Hüseyin Refik Kırış, the author of the tajvîd treatise that we have examined, the examination and transcription of his work called Question and Answer.

In the second part of this study, after the introduction, the birth, childhood, family life, professional life, contemporaries, the period in which he lived and the works he wrote, of Hüseyin Refik Kırış, the author of the work named Question and Answer with the title of *Muhtasar Tecvîd*, which is the subject of the research, are included. Then, after examining the work named Concise Tajvîd with Question and Answer, in this section, the definition and subject of tajwîd, how the Qur'an is read well and how the people of the Qur'an recite the letters of the Qur'an, mehâric-i hurûf, foundation , vasl, verdict'r-râ, lafzatullah, kalkale, ahvâl-i tenvîn ve nûn'u calm, idgâm-i semsiyye, izhar-i kameriyye, idgâm-i misleyn, mim-i calm, idgâm-i mucâniseyn, ı mutakaribeyn, ahvâl-i meddât, aksâm-ı med, pronoun, imâle, teshil, sekte, hâ-i sekte, sajde-i tilâvet, ahvâl-i hemze-i kat' ve hemze-i vasl, basmala-teavvîr and tekb topics are discussed. In the last part, the aforementioned treatise was transcribed.

Keywords: Qur'an, Recitation, Tajvîd, *Muhtasar Tecvîd*, Hüseyin Refik Kırış.

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu

Tezin konusu, Hüseyin Refik Kırış'ın, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* adlı risâlesidir. Kırış, 5-6 yaşlarında amcası Hüseyin Efendi'nin yanında iken ilk tedrisini İstanbul Beşiktaş'ta bulunan Amber Ağa Camii'nin bünyesindeki ibtidâî mektebinde aldıktan sonra sırasıyla 1875'te Saray-ı Humâyûn Sıbyan okulundan, ardından üç yıllık Mülkiye Rüşdiyesi bölümünden ve son olarak da 1887'de Dârüşşafaka'dan yüksek derece ile mezun olmuştur. Farsça, Arapça ve Fransızca dillerine hâkim olan müellif, başta dinî ve ahlâkî konular olmak üzere birçok alanda makale ve şiirler kaleme almıştır. Bunlardan biri de teze konu olan mezkûr telifidir.

Hüseyin Refik, teze konu olan risâlesini, Osmanlı'nın son döneminde Van Maarif Müdürlüğü yaptığı sırada kaleme almıştır. Risâle'nin ön plana çıkan yönü, öğrencilerin Kur'ân öğrenme ve okumalarına dair ihtiyaçlarına binaen soru-cevap niteliğinde hazırlanmış olmasıdır. Yazarın tecvide dair 115 sayfadan oluşan, 25 başlık ve 88 sorudan müteşekkil olan bu eseri, 1329/1910'da İstanbul Matbaası'nda basılmıştır. Risâlenin, Ankara Milli Kütüphane 06 Yz A 8355 numarada kayıtlı olan baskısı esas alınarak metni incelenmiş ve transkripsiyonu yapılmıştır.

1.2. Tezin Amacı

Bu çalışmanın amacı, teze konu olan risâlenin yazarı Hüseyin Refik Kırış'ın kimliği, aile hayatı, yaşadığı dönem, eğitim aldığı okulları, ilmî birikimi, görev yaptığı kurumlardaki vazifeleri ile kaleme aldığı eserleri; özellikle de teze konu olan tecvîd risâlesini ortaya koymak ve tanıtmak suretiyle özelde tecvîd ve kırâat alanının, genelde ise tüm ilim erbabının faydasına sunmaktır. Bu amaçla ele alınan bu risâlenin, transkripsiyonu yapılmış ve eser bu haliyle istifadeye sunulmuştur. Belirlenen gayeler doğrultusunda müellifin hayatı ve *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* isimli eseri, çalışmanın esas metnini oluşturacaktır.

Üzerinde çalışma yapılan bu eser, tecvîd konularını, başlıklar halinde ve soru-cevap formatında ele alarak özlü ve anlaşılır bir sunumla aktarmıştır. Çalışmaya konu olan bu risâlenin metot ve içerik açısından önemli bir eser olması nedeniyle bu tezde, ilgili eserin daha fazla kitlelerin istifadesine sunmak suretiyle tanıtılması, bu değerli eserin akademik camiaya kazandırılması amaçlanmıştır. Bu gaye ile tahlili yapılacak

çalışmanın, tecvîd ve kıraat alanlarıyla ilgilenen kimselerin özellikle tecvîdle alakalı konularda zihinlerini aydınlatması ve bu çalışmaya ilgi duyan kimselere de fayda sağlaması hedeflenmektedir. Nitekim incelemesi yapılan *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* adlı eserle alakalı, bugüne kadar akademik anlamda herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

1.3. Tezin Kapsamı ve İçeriği

Tez, genel itibarı ile Hüseyin Refik'in hayat serüveni, ilmî kişiliği ve eserleri ile birlikte tecvîd konularını temel kaynaklar çerçevesinde tahlil etmektedir. Bu bağlamda müellif, Osmanlı eğitim kurumlarından ibtidâiyye ve rüşdiye bölümlerinde okutulmak üzere okunaklı bir yazı ve anlaşılır bir dil kullanarak soru-cevap metoduyla hazırladığı bu eserinde tecvîd kâidelerini anlatmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın eser inceleme bölümü yapılırken öncelikle tecvîd ve kıraat alanında yazılan temel kaynaklara ve yakın dönemde kaleme alınan modern eserlere başvurulmuştur. Bu temellendirmenin ardından işlenen konular hakkında müellifin görüşleri, örnekleri ve değerlendirmeleri sunulmuştur. Tezin sonunda ise eserin transkripsiyonuna yer verilmiştir.

1.4. Tezin Önemi ve Özgün Değeri

Yüce Allah tarafından mükemmel bir kelam olarak indirilen Kur'ân-ı Kerîm, alelâde bir okuyuşla değil, Hz. Peygamber'den öğrenildiği şekliyle en fasih ve en doğru haliyle tilâvet edilmelidir. Bu doğru ve güzel okuyuş da ancak tecvîd ve kıraat kaidelerini bilmek ve uygulamakla mümkün olur. Bu gereksinime istinaden geçmişten bugüne kadar bazısı geniş kapsamlı, bir kısmı da risâle tarzında birçok tecvîd eseri yazılmıştır. Teze konu edilerek incelenen bu eser de risâle türünde hazırlanmış çalışmalardandır.

1.5. Tezde Takip Edilen Yöntem

Araştırmanın giriş bölümünde tezin konusu, amacı, kapsamı, özgün değeri, çalışmada takip edilen yöntem ve araştırmanın kaynaklarına değinilmiştir. İkinci bölümde, Hüseyin Refik Kırış'ın şahsiyeti, aile hayatı, yaşadığı dönem, eğitim aldığı okullar, sahip olduğu ilmî birikim, vazife yaptığı alanlar, kaleme aldığı eserler ve çağdaşları ele alınmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ise çalışmaya konu olan risâlenin adı ve fiziksel yapısı ile muhtevasına değinildikten sonra yazarın eserinde kaleme aldığı konular, yirmi beş başlık ve seksen sekiz soru-cevapta incelenmiştir. Araştırmanın son

bölümü olan dördüncü kısmında ise incelemesi yapılan eserin, transkripsiyonu yapılmak suretiyle eser latinize edilmiştir.

1.6. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmada faydalanılan temel kaynakları; Kur'ân-ı Kerîm, lügat, kırâat, tecvîd, tefsir, hadis, biyografi eserleri ile alanla alakalı akademik çalışmalar şeklinde sıralayabiliriz. Bu kaynakların içinden, tezin asıl bünyesini oluşturan kırâat, tecvîd ve Kur'ân ilimleri kitapları öncelikli kaynak olarak kullanılmıştır. Lügat, tefsir, hadis eserleri ve *DİA* maddelerine ise ihtiyaç duyuldukça başvurulmuştur.

Tezde Hüseyin Refik Kırış'ın hayatını anlatan birinci bölüm işlenirken, genel itibariyle Fuad Arun'un biyografi kitabı olarak kaleme aldığı ve müellifin hayatını kapsamlı bir şekilde ele alan *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri* isimli eserinden faydalanılmıştır. Risâlenin içeriğinin konu edildiği bölümde ise konular, İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*'ı ve Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin (ö. 1150/1737) *Cühdü'l-mukıll*'i gibi alana dair temel eserler; yine Demirhan Ünlü'nün *Kur'an-ı Kerîm'in Tecvîd'i*, Ramazan Pakdil'in *Tâlim, Tecvid ve Kırâat*'i, İsmail Karaçam'ın *'Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* adlı eseriyle Abdurrahman Çetin'in *Kur'ân Okuma Esasları* 'ndan istifade edilmiştir.

2. HÜSEYİN REFİK KIRIŞ'IN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ VE ÇAĞDAŞLARI

Bu bölümde, Osmanlı'nın son dönemlerinde yetişen, devletin birçok idarî kadrolarında görev yapan ve dönemin ilim adamları arasında yerini alan Hüseyin Refik Kırış'ın hayatı, ilmi kişiliği, eserleri ve kıraat ilmine hizmet eden çağdaşları hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Doğumu ve Nesebi

Hüseyin Refik Kırış, Sinop'un Gerze ilçesinin Göllü köyünde 1868'de dünyaya gelmiştir.¹ Annesi Fatma Ünzile Hanım, babası Gerze'de ziraat ve ticaretle uğraşan Ali Efendi, dedesi Ali Rıza Paşa, onun babası Mustafa Meşe, onun da babası Kırış Oğulları'ndan Ali Efendi'dir.²

2.2. Eğitim Hayatı

Hüseyin Refik, büyük babası Ali Rıza Paşa tarafından, beş veya altı yaşında iken İstanbul'a amcası Hüseyin Efendi'nin yanına gönderilmiştir. Küçük yaşta İstanbul'a gönderilen Hüseyin Refik, bir müddet Osmanlı Padişahı V. Murad Hân'ın tütüncü başı olan amcası Hüseyin Efendi'nin Beşiktaş'taki evinde ikamet etmiştir. O, burada kısa bir süre tedris gördükten sonra Beşiktaş'ta Amber Ağa Camii'nin müezzinlik dairesindeki ibtidâî mektebe kaydedilmiştir.³ Daha sonra 1875'te yine Beşiktaş'ta bulunan Saray-ı Humâyûn Sıbyan Mektebi'ni⁴ tamamlayan Kırış, üç yıllık Mülkiye

¹ Ahmet Çelik, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Konya Öğretmenleri* (Konya: Konya B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, 2020), 28.

² Fuad Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri* (Ankara: Başnur Matbaası, 1968), 2.

³ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 2.

⁴ İslâm dini, erkek veya kadın olsun tüm bireylerine ilim tahsil etmeyi farz kılmıştır. Bu bağlamda ebeveynler, çocuklarını akıl baliğ olduklarında, onların eğitim ve öğretimiyle mükellef tutulmuşlardır. Âyet ve hadislerle temellendirilen bu sorumluluğu yerine getirmek için Osmanlı'da her camii müştemilâtında ayrı bir mekân tesis edilmiştir. Şöyle ki sevaba nâil olmak için çok sayıda hayır sahibi, mektep açmış ve bu mekteplerin devamlılığını temin etmek için de vakıflar kurmuşlardır. Yine hükümdarlar ve vezirler tarafından inşa ettirilmiş büyük camilerin ve külliyelerin bünyesinde birer sıbyan okulu inşa edilmiştir. Mezkûr kurumlara, 5-6 yaşında "Sabî" ismi verilen küçük yaştaki çocukların eğitim ve öğretimi icra edildiği için, "Sıbyân Mektebi" adı verilmiştir. Genel itibarıyla 4-5 yaşına giren çocuklar, ailesinin maddi durumuna göre "Âmin Alayı" adı verilen bir merasimle söz konusu mekteplere başlatılmıştır. Çocuğa, bu kurumlarda Arap harfleriyle yazılmış, harekesi olan, Kur'ân okumayı öğrenme hususunda yardımcı olabilecek bir kitap verilmiş ve böylece bireysel bir öğretim metoduyla okumanın kâideleri öğretilmeye çalışılmıştır. bk. Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde ilk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", *Ankara*

Rüşdiyesi⁵ ile 1887’de orta ve yüksek öğretim müessesesi olan Dârüşşafaka’dan⁶ mezun olmuştur.⁷

2.3. Meslek Hayatı

Hüseyin Refik’in mezuniyetinin ardından hemen meslek hayatına atıldığı, memleketin çeşitli bölgelerinde ve devletin birçok kurumunda farklı vazifeler üstlendiği görülmektedir. Şöyle ki Hüseyin Refik’in meslek hayatı, siyasi nedenlerle Şam’da görevlendirilen amcası Hüseyin Efendi’nin yanında başlamıştır. Onun Şam Askerî Rüşdiyesi’nde imla muallimliği ile başlayan meslek hayatı; sırasıyla Şam, Beyrut, Sivas, Bağdat, Van, Konya ve İstanbul vilâyetlerinde mülkiye idâdîsi,⁸ maarif müdürlüğü, dârulfünûn⁹ ve hukuk fakültelerinde müderrislikle müdürlük görevlerinde bulunmak suretiyle devam etmiştir.

Hüseyin Refik’in Dârüşşafaka’dan mezun olduktan sonra çalıştığı kurumlarda üstlendiği resmi vazifelerin ilki 1888 yılında Şam Askerî Rüşdiyesi imlâ muallimliğidir. Aslında o dönemde kendisine sakallı olmak şartıyla mülkiye kaymakamlığı teklif edilmişse de o, genç yaşta sakal bırakmayı tercih etmediği için, maâriflik mesleğini seçmiştir.¹⁰ 1895’te Lazkiye İdâdîsi Müdürlüğü’ne atanan

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 37/1 (1997), 413-415: Ahmet Gökdemir, “Osmanlı Kur’ân Eğitim Merkezler: Dârulkurrâlar Sıbyan Mektepleri” *Edebalı İslamiyet Dergisi* 1/2 (Kasım/2017), 56.

⁵ Tanzimat’la birlikte Batı eğitim tarzına göre şekillendirilmiş orta öğretim kurumudur. Açıldığı yıllarda yüksek öğretime talebe hazırlayan bir orta öğretim kurumu olan rüşdiyeler, zamanla ilköğretim seviyesiyle birleştirilmiştir. bk. Cemil Öztürk, “Rüşdiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/300-305.

⁶ Ebeveyni olmayan Müslümanların evlatlarını yetiştirmek için 1873’de İstanbul’da Cem’iyyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye tarafından kurulan bir okuldur. bk. Halis Ayhan-Hakkı Maviş, “Dârüşşafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/7-9.

⁷ Çelik, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Konya Öğretmenleri*, 28.

⁸ Rüşdiye, mezunlarını yüksek okullara hazırlamak için açılan hali hazırdaki liseye denk orta öğretim kurumudur. bk. Cemil Öztürk, “İdâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/464-466.

⁹ XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin bilimde Batı’ya yönelmesiyle kurulan; medreselerden ayrı, bünyesinde her türlü ilmin okutulduğu yeni bir yüksek öğretim kurumudur. bk. Ekmeleddin İhsanoğlu, “Dârülfünûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/521-525.

¹⁰ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 3.

Hüseyin Refik, burada tarih, coğrafya, inşâ¹¹ ve kitâbet, mâlumât-ı nâfia, cebir,¹² usûl-i defter, hendese,¹³ Türkçe, ilm-i eşya, mâlumât-ı zirâiye, Fransızca, hıfz-ı sıhha¹⁴ ve ilm-i ahlak olmak üzere birçok dersin öğretmenliğini yapmıştır. O, 1904'te Sivas İdâdî Müdürlüğü, 1905'te Bağdat Maarif Müdürlüğü, vekâleten Bağdat Hukuk Mektebi Müdürlüğü ve 1909'da Van Maarif Müdürlüğü vazifesinde bulunmuş; 1912'de ise Konya Hukuk Mektebi Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Bu görevi, yaklaşık bir buçuk yıl kadar sürdüren Hüseyin Refik, 7 Ocak 1914'te İstanbul Hukuk Mektebi Müdürlüğü'ne atanmıştır. Bu vazifenin akabinde ikinci defa Konya Hukuk Mektebi'ne tayin edilen Hüseyin Refik, bu görevi mektebin kapatıldığı 15 Mart 1919'a kadar sürdürmüştür.¹⁵

Hüseyin Refik, görev verilen okul ve müesseselerde farklı derslerin muallimliğini yaparak bu kurumlarda birçok öğrenci yetiştirmiştir. Kendisine özellikle Konya ve çevresinde “Şeyhu'l-muallimîn” denilmiştir. Meslek hayatında titiz, ileri fikirli ve yeniliklere açık bir öğretmen olan Hüseyin Refik, azim ve fedakarlıkla aralıksız elli üç yıl çalıştıktan sonra sağlık durumunun kötüleşmesi nedeniyle çok sevdiği ve bağlı olduğu öğrencilerinden ve vazifesinden ayrılmıştır.¹⁶

2.4. Aile Hayatı

Hüseyin Refik, eğitim hayatını tamamlayıp iş hayatına atıldıktan sonra 1888'de amcası Hüseyin Efendi'nin küçük kızı Saniye hanımla evlenmiş ve bu evlilikten Behice, Emin, Meliha, Belkıs ve Fuad olmak üzere beş çocuğu olmuştur. Kendisi vefatından

¹¹ Sözlükte ortaya çıkarmak, icat ve ihdâs etmek, yaratmak mânalarına gelen inşâ; daha sonra, kurmak, üretmek ve yazmak gibi anlamlarda da kullanılmış; bu ikinci kullanımdan hareketle yazmak, yazma sanatı ve kompozisyon gibi anlamlar kazanarak zaman içerisinde resmî ve özel yazışmaların belirli bir usûle göre yapılmasının inceliklerini ve mektup yazma sanatını ifade eden bir terim haline gelmiştir. bk. İsmail Durmuş, “İnşâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/334-337.

¹² İslâm tarihinde, matematik ilmindeki denklem düzeniyle bu denklemlerin incelenmesi ve çözümlenmesine verilen isimdir. bk. İhsan Fazlıoğlu, “Cebir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/195-201.

¹³ Riyâzî ilimlerin şekil ve cisimler arasındaki ilişkilerini inceleyen bilim dalıdır. Bugünkü anlamıyla geometridir. bk. Muhammed Süveysi, “Hendese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 17/199-208.

¹⁴ Sağlığın korunması ve sağlık bilgisiyle ilgilenen bilim dalıdır. bk. Nebi Bozkurt, “Hıfzıssıhha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/319-321.

¹⁵ Çelik, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Konya Öğretmenleri*, 28.

¹⁶ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 2.

önce evlatlarını evlendirmiş, kızlarından ve oğullarından bir erkek beş kız olmak üzere altı torunu dünyaya gelmiştir. O, özel hayatında şefkatli bir aile babası olarak, aile fertlerine, çevresindekilere ve öğrencilerine karşı kibar bir şahsiyet olarak tanınmıştır.

Hüseyin Refik, sabah namazı ile günlük hayatına başlamış, akabinde o gün anlatacağı derslerin programına ve konularına göz atmıştır. O, aile fertlerinin de katıldığı sabah kahvaltısını da yaptıktan sonra vazifesine gidip, okuldaki derslerini ve toplantılarını tamamladıktan sonra evine dönmüştür.¹⁷

2.5. Vefatı

Hüseyin Refik, ağır hastalıklar geçirmesi sebebiyle 1940 yılından itibaren fiziksel düşüş yaşamış ve hayatının son yıllarını meşakkat içinde geçirmiştir. Müellif, hayatının son demlerinde İstanbul'da hâne-i saadetlerinde ibadetle meşgul olmuş, 1945 yılında vefat etmiştir. Merhum, Beşiktaş Yahya Efendi Mezarlığı'nda medfundur.¹⁸

2.6. İlmî Kişiliği

Hayatı bölümünde de değinildiği üzere küçük yaşlarda eğitimi için İstanbul'a gönderilen Hüseyin Refik, sırasıyla sıbyân mektebi, mülkiye rüşdiyesi ve ardından yüksek tahsil müessesesi olan Dârüşşafaka'yı bitirmiştir.

Müellifin ilmî birikimine bakıldığında, onun, döneminde rağbet gören Arapça, Farsça ve Fransızca dillerine hâkim olduğu görülür. O, özellikle riyâzî,¹⁹ dinî ve ahlâkî konularda telifler ortaya koymuş ve yine bu alanlara dâir eserler tercüme etmiştir. Müellif, bununla birlikte birçok makale ve şiir kaleme almış olup, rik'a ve divânî hatlarla yazılar yazmıştır. Onun hat yazıları da dönemin hattatları tarafından takdir edilmiştir.²⁰

¹⁷ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 4- 6.

¹⁸ Çelik, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Konya Öğretmenleri*, 28.

¹⁹ Kök anlamı alıştırma olan riyâziye kelimesi zihni alıştırma ve hazırlayan anlamında riyâzî ilimler olarak isimlendirilmiştir. Yenileşme döneminde riyâziyât, sayı ve miktarla uğraşan bütün bilim dalları için kullanılan bir isim olmuştur. bk. Rüşdî Râşid, “*Riyâziyât*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları 2003), 28/129-137.

²⁰ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 1.

2.7. Çağdaşları

Bu başlık altında Hüseyin Refik Kırış'la aynı dönemde yaşayan tecvîd ve kıraât âlimleri hakkında bilgi verilecektir.

2.7.1. Serezli Ahmed Şükrü Efendi

1285/1868 yılında Serez'in Halil Paşa mahallesinde dünyaya gelen Serezli Ahmed Şükrü Efendi, hâfızlığını tamamladıktan sonra İstanbul'a gitmiştir. Serezli, Eyüp Sabri Efendi'den İslâmî ilimler, Rizeli Ferhat Efendi'den Buhârî dersleri almıştır. O, Sultan Selim Hatibi Hacı Hasan Efendi'den de kıraat ilmi okuyup icazet almıştır. Şükrü Efendi, Fatih medreselerine tayin olduktan sonra uzun yıllar hadis, fıkıh ve kıraat dersleri okutmuştur. 1322 yılında vefat eden Şükrü Efendi, Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Edirnekapı Mezarlığı'na defnolunmuştur.

Dönemindeki âlim ve kurrâlar son asırda Ahmed Şükrü Efendi kadar kıraat ilmine hizmet etmiş bir kişinin gelmediği hususunda ittifak etmişlerdir. Kendisinden kıraat okuyan talebelerinden bazıları şunlardır:

1. Reisülkurrâ Bayındırlı Mustafa Efendi.
2. Mehmet Selim Efendi.
3. Mehmet Burhaneddin Efendi.
4. Serezli Kesikbacak İsmail Efendi (ö. 1392/1972).
5. Mehmet Rüştü Aşık Kutlu Efendi (ö. 1400/1980).
6. Reisülkurrâ Gönenli Mehmet Efendi (ö. 1411/1991).²¹

2.7.2. Konyalı Hacı Veyis Efendi

Hacı Veyis Efendi, 1858 yılında, Konya'nın Şatır köyünde, dünyaya gelmiştir. Babası, Hacı Mustafa Ağa'dır. Veyis Efendi, dönemin önde gelen hocalarından ilim tahsil edip icazet almış; Büyük Çimili Hoca Şeyhülkurrâ Ahmed Efendi'den de tecvid ve kıraat okumuştur. O, eğitiminin ardından hizmet hayatına atılıp çeşitli vazifeler üstlenmiş; bu bağlamda kıraat dersleri de okutmuştur. Veyis Efendi, medreselerin kapatılmasından sonra da imkân dahilinde hizmetini sürdürmeye devam etmiştir.

²¹ Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları* (İstanbul: Rabbani Yayınevi, 2021), 464- 465.

1354/1935 tarihinde vefat eden Hacı Veyis Efendi, Üçler Mezarlığı'na defnedilmiştir.²²

2.7.3. Üsküdarlı Fehmi Efendi

Asıl adı Hasan Fehmi olan Üsküdarlı Fehmi Efendi, 1 Aralık 1870'te Üsküdar'da dünyaya gelmiştir. O, ilk mektep eğitimini Üsküdar'da tamamlayıp ardından dedesi Hüseyin Sabri Efendi'de önce hıfzını daha sonra da kıraat ilmini hitama erdirmiştir. Akabinde Sivaslı Osman Nuri Efendi'den dini ilimler okuyan Üsküdarlı Fehmi Efendi, Üsküdar Selimiye Camisi imamlığının ardından 1890 senesinde maârifte geçerek farklı okullarda muallimlik yapmıştır. Bu esnada kıraat ve dini ilimler derslerini de devam ettiren Üsküdarlı Fehmi Efendi, 20 Şubat 1942 tarihinde vefat ederek Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Ömrünü kıraat ilmine adayan Fehmi Efendi'den kıraat ilmi okuyanların bazıları şunlardır; Hâfız Nuri Efendi (ö. 1357/1938), Hâfız Kazım Efendi (ö. 1322/1904), Reîsülkurrâ Üsküdarlı Ali Efendi (ö. 1396/19769), Hâfız Süleyman Efendi, Hâfız Hüseyin Efendi, Hâfız Tahir Efendi, Reîsülkurrâ Hendekli Abdurrahman Gürses Efendi (ö. 1420/1999), Hâfız Zekâi Efendi. Zeynep Sezâ Hanım (ö. 1334/1916).²³

2.7.4. Varnalızâde Ahmed Hamdi Efendi

1877 tarihinde İstanbul'da doğan Ahmed Hamdi Efendi, hâfızlığını İsmailağa Mektebi'nde babasında tamamlamıştır. Daha sonra o, İbrahim Hakkı Efendi'den kıraat okuyarak icazet almıştır. Hamdi Efendi, dönemin hocalarından birçok alanda ilim tahsil etmeyi sürdürmüştür. Çeşitli yerlerde katiplik, müderrislik ve imamlık görevini sürdüren Hamdi Efendi, 1943 yılında reîsülkurrâ olmuştur. 1956 yılında vefat eden Ahmed Hamdi Efendi, Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazının sonrasında Edirnekapı'daki aile kabristanlığına defnedilmiştir.

²² Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Konya'nın Manevî Dünyasını Aydınlatan Hacı Veyis Efendi", *Şehir ve Âlimleri*, ed. Ramazan Altıntaş-Hayri Erten-Fikret Karapınar-Ali Dadan-Ömer Faruk Erdem-Şeyma Boydak-Ahmet Mekin Kandemir (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 11-12 Kasım 2017), 151-161; M. Ertuğrul Düzdağ, *Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar*, (İstanbul: Kaynak Yayınları 2010), 1/ 101-196.

²³ Ali Yücel Yürük, "Fehmi Efendi, Üsküdarlı, Hoca Hafız", *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi* (İstanbul: Elma Basım, 2012), 168-169.

Ahmed Hamdi Efendi ömrü boyunca kıraat ilmine hizmet etmiş; *Zübdetü'l-irfân* isimli eserin bir kısmını da tercüme etmiştir. Ayrıca o, yaşadığı dönemde birçok talebe yetiştirmiştir.²⁴ Batumlu Hâfız Halil Efendi (ö. 1937), Erzincanlı Hasan Sıtkı Efendi, Bigalı Hâfız Ali Efendi, Balıkesirli Hâfız Ahmed Efendi, Torbalılı Hâfız Şevket Efendi, Trabzonlu Hâfız Mehmet Efendi, Boyabatlı Hâfız Ali Efendi, Hâfız Lütî Efendi, Kırımlı Hâfız Abdullah Efendi, Kırımlı Hâfız Arif Efendi, Reîsülkurrâ Ahmed Aslanlar Efendi, Hâfız Fahri Kığılı Efendi, Üsküdarlı Ali Efendi (ö. 1976) ile Oflu Mehmet Rüştü Efendi (ö. 1980), Ahmed Hamdi Efendi'nin talebelerindendir.²⁵

2.7.5. İstanbullu Ahmed Niyazi Efendi

Niyazi Efendi, 1868 yılında İstanbul'da doğmuştur. O, Eğinli Mehmet Hulusi Efendi'den hâfızlığını tamamlamıştır. Sûfî ve Şeyh Ataullah Mesleği üzere kıraat eğitimini tamamlayıp icazet alan Niyazi Efendi, dönemin bilinen hocalarından dini ilimler tahsilinde de bulunmuştur. Muhtelif yerlerde imamlık vazifesini sürdüren Niyazi Efendi'nin saltanat değişikliği sonrası maaşı kesilmiştir.

Kıraat ilmi hususunda mâhir olan ve mesleklerin özelliklerini bilen Niyazi Efendi'den Reîsülkurrâ Ahmed Aslanlar Efendi'nin yanı sıra dönemin kurrâlarından birçok isim kıraat ilmi okumuştur.²⁶

2.7.6. Ali Rıza Efendi

Ali Rıza Efendi, 1891 yılında Kayseri'nin Saracık Köyü'nde doğmuştur. 5 yaşında iken ailesi İstanbul'a gelerek Üsküdar'a yerleşmiştir. O, hâfızlığını ve hemen ardından kıraat eğitimini tamamlayıp icazet almış; Filibeli Yusuf, Kızanlıklılı İbrahim ve Vanlı Zekerîyya Efendiden dini ilimler tahsil etmiştir. Ali Rıza Efendi, sonrasında ise Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde göreve tayin olup aynı zamanda Süleymaniye Medresesi usûlü fıkıh bölümünde ilim tahsil etmeye devam etmiştir. O,

²⁴ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı* (İstanbul: Medrese Yayınları, 1980), 1/150-151; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 476-478.

²⁵ Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 478.

²⁶ Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 478-479.

uzun süre devlet kadrolarında hizmet yaptıktan sonra son olarak Diyanet İşleri Başkanlığı görevinde bulunup 1968 yılında emekli olmuştur.²⁷

Fıkıh, şiir, biyografi ve kıraat alanında eserleri bulunan Ali Rıza Efendi'nin kıraat ile ilgili eserlerini şunlardır:

1. *Muhtasaru'l- 'aşere*: 1906 yılında tamamlanan 139 varaklık bu eserde 'aşere tarîkine göre kıraat imamlarının bazı âyetlerdeki okuyuşlarının suretleri gösterilmiştir.
2. *Mecmûatü'l- 'aşere*: 1907 yılında tamamlanan 101 varaklık bu mecmûada 'aşere tarîkince kıraat imamlarının usûlleri ve bazı âyetlerdeki okuyuşlarına dair açıklamalar yer almaktadır.
3. *Mecmûatü't-takrîb*: 29 varaklık bu eser, takrîbe göre kıraat imamlarının usûl kaideleri ve bazı âyetlerdeki okuyuşları hakkında bilgi vermektedir.
4. *Muhtasaru't-takrîb*: 1908 yılında tamamlanan 66 varaklık bu eserde takrîbe göre kıraat imamlarının bazı âyetlerdeki okuyuşlarının sureti çıkarılmıştır.²⁸

2.8. Eserleri

Hüseyin Refik, özellikle dinî ve riyâzî mevzularda farklı eserler kaleme almış ve tercüme etmiştir. O, bu eserlerini 1893'ten itibaren yazmaya başlamıştır. Onun teliflerinden sadece *Suâl ve Cevaplı Muhtasar Tecvid* adlı eserin basımı yapılmıştır. Ancak Hüseyin Refik'in kaleme aldığı halde farklı sebeplerden dolayı bastıramadığı eserleri de vardır. Aşağıda Hüseyin Refik'in bahsi geçen eserlerinin tanıtımı yapılacaktır.

2.8.1. Basımı Yapılmış Olanlar

Hüseyin Refik, farklı konu ve başlıklar altında birtakım eserler telif ve tercüme etmişse de onun sadece *Suâl ve Cevaplı Muhtasar Tecvid* adlı eserinin basımı yapılabilmıştır.

2.8.1.1. *Suâl ve Cevaplı Muhtasar Tecvid*

Hüseyin Refik, Van Maarif Müdürü iken, İstanbul'da 1329/1910 yılında İstanbul Matbaası'nda bastırılan bu eserin girişinde; telifinin, mekâtib-i ibtidâiyye ve rüşdiye

²⁷ Veli Ertan, "Haksess Ali Rıza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/210.

²⁸ Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 490-491.

programları için gayet sarîh bir dille yazıldığını ifade etmektedir. Onun, bu risâlede; “Tecvid, Lügatta Ne Demektir? Tecvid İlmi Neden Bahseder? Kur’ân-ı Kerîm Nasıl Güzel Okunur? Kur’ân-ı Kerîm’de Kaç Harf Vardır ve Bu Harfleri Kıraat Ehli Nasıl Okur?” tarzında hemen hemen tecvid konularının tamamını kapsayacak şekilde soruları ve cevapları vardır. Bu eser, kısa sürede tükenmiş olup, müellif tarafından, Konya Mektebi hukuk müdürü iken, eserin ikinci baskısı hazırlanmıştır.

O, eserinin ikinci baskısında, ilkinde ilaveten, ahvâl-i besmele ve teavvüz, ahvâl-i tekbir vb. konularını da eklemiştir. Böylece tecvid konuları büyük ölçüde tamamlanmıştır.²⁹

Ayrıca bu risâlenin Seyfettin Özege tarafından kaleme alınan *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu* adlı eserinde kaydı bulunmamıştır.³⁰

Mezkur risâle tezin üçüncü bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2.8.2. Basımı Yapılmamış Telif ve Tercüme Eserleri

Bu kısımda basımı yapılamayan eserlerin ismi ve içeriği hakkında bilgi verilecektir.

2.8.2.1. Hendese-i Mücesseme

Hüseyin Refik, Şam’da idâdî mülkî müdür muâvini ve hendese müderrisi iken bu kitabı yazmaya başlamış olup 1 Şubat 1309/1893 tarihinde tamamlamıştır. Müellif, siyah mürekkeple itinalı bir şekilde el yazması olarak kaleme aldığı eserin girişinde kitabını, “1310/1894 senesinde vilâyeti şahâne mekâtibi idâdiye-i mülkiyesine mahsus olmak üzere, maârif nezâreti celîlesinden tadilen tanzîm olunan ders programları mucibince” tertip ettiğini ifade etmiştir.

Kitabın ilk sayfasındaki 17 Temmuz 1320/1904 tarihli meşhûrâtta “mahzurdan sâlimdir” ifadesinden ve mühürden de anlaşıldığı üzere eser, zamanın şartlarına göre tetkikten geçirilmiştir. 110 sayfadan oluşan *Hendese-i mücesseme*, 132 adet hendesî şekli içermekte olup” bunlar, müellif tarafından çizilmiştir. Riyâzî alanda yazılan bu kitap, Fransızca karşılıklarıyla birlikte, “Hacim, tarifi, zâviye-i vechiye, zâviye-i mücesseme, mensûr-ı mütevâziyü’l-adlâ, tarifi, menşûr-ı müteâziyü’l-mustatilâtın

²⁹ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 41.

³⁰ M. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu* (İstanbul: Fatih, 1975), 4: 1606.

hacmi, mikab, mikabın hacmi, menşûr-ı müsellesi, bir manşûr-i müselles, ikâimin mesahâ-i şathiyesi, menşûr-ı müsellesinin hacmi” gibi konuları ele alır.³¹

2.8.2.2. *Semerâtü’l-İkdâm*

Hüseyin Refik’in, Lazkiye İdâdisi’nde görevliyken, daha çok hendese dersi gören öğrencilerine kolaylık olsun diye hazırladığı bu eser, hendese konuları ile bunların formüllerini ihtiva etmektedir. Mezkûr telif, müellifin el yazısıyla kaleme aldığı bir kitapçıktır. Altmış sekiz sayfadan oluşan bu kitapta Hüseyin Refik’in kendi çizdiği kırk altı şekil bulunmaktadır.³²

2.8.3.3. *Kavâidi ‘İlm-i ‘Arabiyye*

Arapça “*Elâlemü’l-‘alâme el-Habîru’l-fıkhâne İbn-i Âcirredem (Metnü’l-Âcirrediyye)*” diye nâm bulmuş bu eser, Hüseyin Refik tarafından tercüme edilmiş olup içeriğinde kelâm, irab, fiiller, merfûât, fâil, nâib-ü fâil, mübtedâ, cüz, sanat, atıf, te’kîd, bedel, mefûl-ü bih, mensûbât, zarf, mastar, hâl, temyiz, istisnâ, mef’ûlün ‘anh, mahzûzât, esmâ gibi Arapça sarf ve nahiv kâidelerini anlatan özet bir çalışmadır.³³

2.8.2.4. *Muhâzarât ve Müktesebât-ı Refik*

Müellif, küçük hacimli bir çalışma olan bu eseri, yine Lazkiye İdâdisi müdürü iken kaleme almıştır. Eser, lise seviyesindeki okullarda fenni mukâyese, kıyas ve mukabele, cevap ve mübâhase konularını içeren bir ders kitabı olarak hazırlanmıştır.³⁴

2.8.2.5. *‘Ulûm-ı Riyâziye Dersleri*

Eser, Hüseyin Refik tarafından 26 Eylül 1914’te Dârulfünûn Konya Hukuk Şubesi müdürü iken, ulûm-ı riyâziye dersleri başlığıyla, ciltli bir deftere, siyah mürekkeple el yazısıyla yazılmıştır. Eserde hesap, hendese, cebir ve hal ilimleri, hâli hendese ile fen-makine hususlarında nazarî amelî mevzûların dersleri ve kullanılan cetveller konu edinilmiştir.³⁵

³¹ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 42-43.

³² Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 43.

³³ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 43.

³⁴ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 43-44.

³⁵ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 44.

2.8.2.6. ‘Unvânü’l-Beyân Libostâni’l-Ezhân

Hüseyin Refik, Ekim 1914’te Osmanlı dilinin tatlı su gibi bir üslûba sahip olduğunu ifade etmesi sadedinde, Arapça tatlı su anlamına gelen, ‘azb’ diye isimlendirilen ve Arapça olan bu eseri Osmanlı Türkçesi’ne tercüme etmiştir. Eserde mukaddimeden sonra birinci bölümde mutluluk sahiplerinin kemâlâtlarını nasıl yükselttikleri anlatılmış olup konuyla alakalı Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinden örnekler verilmiştir. Eserin sadece bu kısmı mevcut olup sonraki kısımlarının tercüme edilip edilmediği bilinmemektedir.³⁶

2.8.2.7. Akîde-i İslâmiyye

Risâletü’l-‘âkideti’l-İslâmiyye ismiyle bilinen eser, Şam müftüsü merhum es-Seyyid Mahmud Efendi’ye nisbet olunup, Hüseyin Refik tarafından 1919’da tercüme edilmiştir. Müellifin ön sözü ile başlayan, bilinmesi elzem bilgileri içeren ve Arapça’dan tercüme edilen bu kitap, başlıca şu konuları içermektedir: Akîde-i İslâmiyye, İslâm, âlemin yaratılışı, Allah’ın diri olması, Allah’ın varlığının akılla kavranması, peygamberlerin hasletleri, sahâbe, evliyâ ve râşid halifelere saygıda kusur etmeme ile dua.³⁷

2.9. Ahlak ve Din Üzerine Yazdığı Makaleler

Hüseyin Refik, dergi ve gazetelerde yayımlanmak üzere farklı konularda makaleler kaleme almıştır. Bu yazılardan bir kısmı kendi ismi ve soyadıyla veya sadece soyadıyla neşredilirken bir kısmı ise nâm-ı müstear (mahlas veya ismini gizlemek için takma ad)la yayımlanmıştır. Müellifin ölümünün ardından kütüphanesinde kitap ve dosyalarının arasında bu makalelerden bir bölümüne ulaşılmış olup, ilgili yazıların her devirde gündemi meşgul eden genel mevzularla alakalı olduğu görülmektedir.³⁸

2.9.1. İttihâd-ı İslâm

Müellif, bu yazısında *ittihâd-ı İslâm* kavramı üzerinden İslâm birliğinin nasıl oluşabileceğini ele almış ve bu düşüncesini temellendirmeye çalışmıştır. Müellife göre, izzetli ve azametli olan İslâmiyet, hükümleriyle çok sağlam bir temel üzerine

³⁶ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 44.

³⁷ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 45.

³⁸ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 48.

kurulmuştur. Öyle ki o, ilk günlerden bu yana karşılaştığı her türlü küfür ve saldırıya karşı dik durarak kendisine yapılan bu hücumlardan daha kuvvetli bir şekilde çıkmış ve bugün dünyanın dört bir yanında milyonlarca insanın dünya ve ahiret saadetlerini tesis etmeye devam etmektedir. Bu sağlam yapının temeli ise *ittihâd-ı İslâm* anlayışının bir neticesi olup fikir yapısıyla kıyamet gününe kadar devam edecektir.

Makalede özetle; İslâm birliğinin gerçekleşmesi için, Müslümanların İslâm'ın temel ilkeleri çerçevesinde amaç ve fikir birliğinde olarak tevhit inancını dünyaya hâkim kılma idealinde birleşmeleri gerektiği vurgulanmaktadır.³⁹

2.9.2. Rûz-i Hızır

Makalede bir senedeki mevsimlerin dört mevsime ayrılmasının yanında Rûmî takvime göre teşrin-i evvel (ekim) ve teşrin-i sâni (kasım) diye ayrıldığından bahsedilir. Yine yeşillik günü anlamına gelen “rûz-i hızır” isminin tabiatın yeniden yeşermesine işaretle verildiği ifade edilir. Bir de rûz-i hızır zaman dilimine “hıdrellez” denilmesinden; bu kavramın Hızır ve İlyas peygamberlere atfen oluşumundan bahsedilmektedir. Son bölümde ise hıdrellez başlangıcının şenlik ve ziyafetlerle kutlandığı anlatılır.⁴⁰

2.9.3. Orucun Fazîleti

Müellif Hüseyin Refik, bu makalesinde, Ramazan ayını tanımlandıktan sonra tarihte bu ayda gerçekleşen önemli dînî olaylardan bahsederek bu ayı her yönüyle ele alınmıştır. Makaleye Ramazan ayının oruç ayı, kamerî ayların dokuzuncusu olduğu ve bazen otuz bazen de yirmi dokuz çektiği ifade edilerek bir girizgâh yapılmıştır. Eserde Ramazan ayının oruç ayı olması münasebetiyle şerefli bir ay olduğundan bahsedildikten sonra ilahi kitapların bu ayda inzal olması sebebiyle şerefine şeref kattığından bahsedilir. Aynı zamanda risâlede orucun önceki milletlere farz kılındığı gibi Hz. Muhammed (s.a.v.) ümmetine de farz kılındığından bahsedilmekte; son olarak

³⁹ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 48-49

⁴⁰ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 51-53.

da orucun imsakla başlayıp iftarla tamamlanan; insanı beden, ruh ve karakter olarak eğiten bedenî bir ibadet olduğu zikredilmektedir.⁴¹

⁴¹ Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 54-55.

3. SUAL VE CEVAPLI MUHTASAR TECVÎD İSİMLİ ESERİN MUHTEVASI VE İNCELENMESİ

3.1. Eserin Adı

Eserin ismi, çalışmanın kapak sayfasında görüldüğü üzere *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*'dir.

3.2. Eserin Fiziksel Özellikleri

Risâlenin sayfa numaralandırmasında bazı eksiklikler olsa da tespitlere göre eser, elli iki varaktan ve yüz dört sayfadan oluşmaktadır. İstanbul'da basılan eserin basım tarihi, girişinde ve son bölümünde yer alan bilgiye göre 1329/1910'dur.⁴² Kitabın sayfa yapısına gelince, sağ taraftaki sayfalarda metin yer almakta olup, sol taraftaki sayfalar boş bırakılmış şekilde tasarlanmıştır. Kitabın sayfa metinleri ise on bir satırdan oluşacak şekilde Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır.

Kitabın kapağında *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, Van Maarif Müdürü Hüseyin Refik ifadesi yer almakta olup, kapağın iç kısmında ise eserin Türkçe olarak tashihli h. 1329/1910 tarihinde ve 167 numaralı kararla tab' ve neşredildiğine dair bilgi yer almaktadır. Bu bölümün devamında, kitabın İbtidâiye ve Rüşdiye programlarında okutulmak üzere yazıldığı ifade edilmekle birlikte, basım yeri, tarihi ve sayfa sayısına da yer verilmektedir. Ayrıca bu kısımda, kitabın her hakkının mahfuz olduğu ve mühürsüz nüshalarının sahte olduğu ifade edilir. Bu metnin karşı sayfasında ise 1997 tarihi ve Fuat Arun ismi yazılıdır.⁴³ Fuat Arun isminin hayatı kısmından da hatırlanacağı üzere nüshanın oğluna ait olduğu aşıkardır. Dolayısıyla bu eser, Hüseyin Refik Kırış'ın oğlu Fuat Arun tarafından gün yüzüne çıkartılmış ve yazma eserler literatürüne kazandırılmıştır.⁴⁴

Eserin girişinde bu risâle için; ulemayı benâmdan ve tetkîki müellifât-ı şer'iyeye meclis-i âlîsi âzâsından Ali Nazmi Efendi, 1329/1910 tarihinde şunları yazmıştır:

⁴² Hüseyin Refik Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* (İstanbul: İstanbul Matbası, 1329), 3.

⁴³ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 3.

⁴⁴ Arun, *Muallim Refik Kırış, Hayatı ve Eserleri*, 1-3.

“Ne yazılmış ne bir daha yazılır,

Böyle tecvîd buğye-i tâlib,

Nazarı kârîinde müstahsen,

İntifâ‘ı umûmiyi câlib,

Oldu tarih ona güher tarih,

Reviş-i ‘iyd-i haymiz gâlib.”⁴⁵

O, bu dizeleri yazmak suretiyle Hüseyin Refik Kırış’a takdir ve iltifatlarını dile getirmiştir.

Yine bu metinden sonraki sayfadan başlamak suretiyle iki buçuk sayfayı kaplayan yirmi beş satırlık “ifâde-i mahsûsa” başlığı altında bir önsöz yazılmıştır. Bu kısımda, müellif, tecvîd ilminin kırâat usûlü açısından önemli ve “Kur’ân’ı tertîl üzere oku” ahkâmına uymanın her kârî için gerekli olduğunu belirtmiş; yine Kur’ân kıraatinin tarz, telaffuz ve tilâvetinin taklit edilerek öğrenildiğini zikretmiştir. Dolayısıyla o, bu muhtasar kitabın, içerdiği konular itibariyle bir talebe için ancak kıraat ilminin muhtırası olabileceğini vurgulamıştır. Bu eserdeki tecvîd hükümleri, bazı mekteplerin İbtidâiye ve Rüşdiye bölümlerinde uygulama neticesinde elde edilen tecrübe ve faydaya istinâden tertip edilmiş olup, risâlede tecvîd konularının suâl ve cevap tarzında tedris edilmesinin, eserin faydasını artırdığı ifade edilmiştir.⁴⁶ Ayrıca eserde, her ibtidâ mektebinin ikinci sınıfına terfî eden talebeye, imtihanlarda, bu muhtasar tecvidin birinci kısmına (ahvâl-i meddât) kadar olan elli sekiz soruyu tâlim etmesi ve bu sınıfı takip eden üçüncü sınıfın başlangıç derslerinden itibaren tadrîse başlanması; yine bu eserin, rüşdiye sınıflarının Kur’ân’ı Kerîm derslerinde de müracaat edilmek üzere talebenin elinde bulundurulmuş bir kaynak olduğu; aynı zamanda risâlede işlenen konuları, talebelerin tecvîd bilgisiyle beraber nazarî ve amelî olarak öğrendikleri görülmüş olup bu istifade vesilesiyle tab‘ ve neşredilmiştir, ifadesi yer alır.⁴⁷

⁴⁵ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 4.

⁴⁶ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 5.

⁴⁷ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 7.

3.3. Eserde İşlenen Konular

Müellif, esere “Bismillâhirrahmânirrahîm” sözü ile başlayıp âlemlerin rabbi olan Allah’a hamd, Hz. Muhammed’e, âline ve ashâbına salât ve selâm ile esere giriş yaparak başlamıştır. Müellif, eserde; “Tecvîd, lügatte ne demektir?”, “Tecvîd ilmi neden bahseder?”, “Kur’ân-ı Kerîm, nasıl güzel okunur?”, “Kurân-ı Kerîm’de kaç harf vardır ve bunları kıraat ehli nasıl okur?” sorularını cevaplandırdıktan sonra mehâric-i hurûf, vakf, vasl, ahvâl-i râ, lafzatullah, kalkale, tenvîn ve nûn-u sâkin, izhâr, idğâm-ı bilâ ğunne, idğâm-ı me‘a’l-ğunne, idğâm-ı bilâ ğunne, ihfâ, iklâb, idğâm-ı şemsiyye, izhâr-ı kameriyye, idğâm-ı misleyn, ahvâl-i mîm-i sâkin, idğâm-ı mütecâniseyn, idğâm-ı mütekâribeyn, ahvâl-i meddât, aksâm-ı med, medd-i tabîi, medd-i lâzım, medd-i ârız, medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i lîn, zamir, imâle, teshîl, sekte, hâ-i sekt, secde-i tilâvet, hemze-i kat‘ ve hemze-i vasl, ahvâl-i besmele-teavvüz ve tekbîr konularını ele almıştır.

Şimdi eserde işlenen bu konular, zikredilen başlıklar altında incelemek suretiyle ve ana kaynaklara gidilerek temellendirilecektir.

3.3.1. Tecvîd

Tecvîd, kavram olarak yapılan bir işi, sıhhatli ve latif yapmak; aynı zamanda onu bezemek olarak tanımlanmıştır.⁴⁸ Tecvîd için ıstılâhî olarak da şu tanımlar zikredilebilir:

Tecvîd, “Kendisinde harflerin mahreçlerinden ve sıfatlarından bahsedilen ilimdir.”⁴⁹

Tecvîd, “Kendisi ile harflerin lâzımî ve ârızî sıfatlarını kazandırmaya güç yetirilen bir melekedir (alışkanlık).”⁵⁰

Tecvîd, “Harflerin her bir sıfattan hakkını ve müstehakkını vermek ve her bir harfi aslına döndürmektir.”⁵¹

⁴⁸ Abdurrahman Çetin, “Tecvîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/253-254.

⁴⁹ Muhammed b. Ebî Bekir el-Mer‘aşî, *Cühdü’l-mukîl*, nşr. Salim Kaddûrî Hamed (Umman: Dâru’l-Ammâr, 1169/2001), 109.

⁵⁰ Birgivi Muhammed b. Pir Ali, *Dürr-u Yetîm* (İstanbul: Asitane Kitabevi, ts), 2; M. Es‘ad el-Huseyni, *el-Virdü’l-müfid fi şerhi’t-tecvîd* (İstanbul: 25 Numaralı Matbaa, 1313), 3.

⁵¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırââtî’l-‘aşr*, nşr. Ali Muhammed ed-Debbâ‘ (Mısır: Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, ts), 1/212.

Tecvîd, “Harflerin teleffuzlarına dikkat ederek; vakf, vasl, med ve kasr gibi okuyuş kurallarına uyarak, Kur’ân-ı Kerîm’i hoş bir edâ ve sadâ ile okumayı öğreten ilimdir.”⁵² Bütün bu tanımlamalardan yola çıkılarak tecvîdin yegane gayesi, Kur’ân okurken harflerin mahreç ve sıfatlarıyla birlikte tecvîd kaideleri hususunda uyulması gereken kuralları öğrenmek suretiyle ilâhî kelâmın en güzel şekilde ve hatasız okunmasıdır, denilebilir.⁵³ Bu bağlamda tecvidin konusu için “Kur’ân harflerinin ve kelimelerinin telaffuzudur”⁵⁴ diyenler de olmuştur.

Tecvîd konusunu, üç suâl ve üç cevapla ele alan müellif, tecvîde “lügatte tecvîd ne demektir?” sorusuyla başlamış; bu soruyu, “bir şeyi güzel yapmak demektir” şeklinde cevaplamıştır. O, bu konuyla ilgili ikinci soruyu ise “ilmi tecvîd neden bahseder?” diye sormuştur. O, bu suâle de “Kur’ân-ı Kerîm’i güzel okuma yollarından bahseder” tanımıyla karşılık vermiştir. Müellif, yine bu konuyla ilişkili, “Kur’ân-ı Kerîm nasıl güzel okunur” sorusuna, “Her harfî, tecvîd ilmine tatbik ederek okumakla olur” diyerek cevap vermiştir.

Bu soru ve cevaplara bakıldığında, görülmektedir ki müellif, genel tanımlara benzer tarifler yapmakla birlikte kısa ve anlaşılır bir dil kullanarak konunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.⁵⁵

3.3.2. Harf

Sözlükte “bir tarafa meyletmek, sapmak” anlamında masdar olarak tanımlanan harf, “taraf, uç, yan, zirve, tepe, kelime, kelâm” gibi manaları ihtiva eder. Harf kelimesinin çoğulu da hurûf veya ahurf kalıbında gelir.⁵⁶ Tecvîd ıstılahında ise harf, ağızdan

⁵² Demirhan Ünlü, *Kur’ân-ı Kerîm’in Tecvîdi* (Ankara: Türkiye Diyanet Yayınları Vakfı, 2020), 38.

⁵³ M. Tayyip Okiç, *Kur’ân-ı Kerîm’in Üslûb ve Kırâatı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963), 21; Zekeriyâ el-Ensârî, *ed-Dekaiku'l-Muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime* (b.y: y.y, ts), 4b.

⁵⁴ Hamza Hüdâyi, *Tecvîd-i Edaiyye* (Üsküdar: Âsitâne Kitabevi, ts), 32; Muhammed Mekkî Nasr el-Cüreysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî 'ilmi't-tecvîd* (Kahire: Matbaatü'l-Emîriyyetü'l-Âmire, 1308), 13.

⁵⁵ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 9-11.

⁵⁶ Mehmet Ali Sarı, “Harf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), XVI/161.

iradeye bağılı olarak ve bir mahrece dayalı çıkan; söylenilebilecek kelimelerin kenarını, tarafını belirleyen ses parçacıklarıdır.⁵⁷ Bu ses parçaları, yazıya harf olarak resmedilir.

Arap diline özgü olarak harfler; alfabenin aslı harfi olarak bilinen, yazıda kelimelerin oluşumunu sağlayan, müstakil mahreç ve sıfata sahip 29 harfle birlikte bir de fer‘î harfler olarak bilinen ara seslilerden müteşekkil olup iki kısımda ele alınır:

3.3.2.1. Aslı Harfler

Arap alfabesindeki aslı harfler, 29 harften (ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص،) müteşekkildir. Bunlar, kendilerine has sıfatlarla belirli bir çıkış yerinden irade ile söylenilen seslerdir. Bu harfler, kelimelerin oluşumunda yazıda bizzat resim olarak yazılmaları ve müstakil bir sese sahip olmaları sebebiyle aslı harf olarak isimlendirilmiştir.⁵⁸

Müellif, risâlesinde, harfler konusunu; aslı harfler olarak, 4-8. sorular ve bunların cevaplarıyla şu şekilde ele almıştır:

S. 4: Kur’ân’ı Kerîm’de esas olmak üzere kaç harf vardır ve bunları ehl-i kırâat nasıl okur?

C. 4: Kur’ân-ı Kerîm’de esas olmak üzere 29 harf vardır ki şunlardır: (ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، و، ه، لا، ي، خ، ص، ض، غ، ط، ق، ظ) kelimelerini teşkil eden (خُصَّ ضَغُطٌ قِطْ) harflerini kalın, geriye kalan yirmi iki harfi ise ince okur.

S. 5: Kalın okunan (خُصَّ ضَغُطٌ قِطْ) harflere ne isim verilmiştir?

C. 5: İsti‘lâ harfi denilmiştir. Özellikle (ض، ط، ظ) harflerine “ıtbâk” denilir.

S. 6: İsti‘lâ ve ıtbâk ne demektir?

C. 6: İsti‘lâ; harf okunduğu vakit dilin üst damağa kalkması, ıtbâk ise dile paralel olan çenenin dil üzerine kapanması demektir.

S. 7: İnce okunan 22 harfi say ve bunların isimlerini söyle.

⁵⁷ Aliyyü’l-Kârî, *Minehü’l-fikriyye Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezerî* (Kahire: Matbaatü Mustafa’l-Bâbî, 1948), 9; Mahmûd Halîl el-Husarî, *Ahkâm-ü kırâati’l-Kur’ân-i’l-Kerîm* (Dimeşk: Dâru’l-Beşâir, 1389/1970), 33.

⁵⁸ Aliyyü’l-Kârî, *el-Minehu’l-Fikriyye*, 16; Muhammed Mekki, *Nihâyetü’l-ğavli’l-müfid* 29; el-Mer‘âşî, *Cühdü’l-mukall*, 2.

C. 7: (ا، ب، ت، ث، ج، ح، د، ذ، ر، ز، س، ش، ع، ف، ك، ل، م، ن، و، ه، لا، ي) harfleri ince okunur ve bunlara isifâle harfleri denir.

S. 8: İstifâle ne demektir?

C. 8: Harf okunduğu zaman dilin aşağı çene tarafına düşmesi demektir.⁵⁹

Görüldüğü üzere müellif, harfler konusunu, kalın ve ince harfler üzerinden anlatmıştır. Ayrıca o, bu bahiste, harflerin kalınlık ve inceliklerini kazandıran sıfatları da ele alarak işlemiştir.

3.3.2.2. Fer‘î Harfler

Kur‘ân‘da müstakil bir mahrece dayanmayan ve resim olarak yazıda bulunmayan; ancak fasih olarak okunan ve aslî harflerden türetilen ara sesli harflere fer‘î harfler, denir.⁶⁰ Bunlar beş kısımda incelenmiş olup sırasıyla şunlardır:

1. Teshîl ile okunan hemze sesi,
2. İmâle ile okunan elif harfi,
3. İşmâm ile okunan sâd harfi,
4. Kalın okunan lâm harfi,
5. İhfâ ile okunan nûn harfidir.⁶¹

Hafs kırâatinde bu fer‘î harflerden üç tanesi uygulanır. Bunlar:

1. Nûn-u muhfât,
2. Hemze ile elif sesi arasında yapılan teshîl,
3. İmâle ile okunan eliftir.⁶²

3.3.3. Hareke

Hareke, harfleri okurken onlara seslerini kazandıran işaretlerdir. Bunlar, harflerin üst kısmına konan üstün ve ötre alametiyle birlikte harfin alt kısmına konulan esre

⁵⁹ Kırıış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 11-15.

⁶⁰ İsmail karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm‘in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 187.

⁶¹ Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, 33; Ünlü, *Kur‘ân-ı Kerîm‘in Tecvîdi*, 44.

⁶² İbnü‘t-Tahhân, *el-İnbâ‘ fî tecvîdi‘l-Kur‘ân*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin (Şârika: Mektebetü’s-Sahâbe, 2007), 45.

işaretidir. Harekeler, Türkçe’de kullanılan ve sesli harfler diye nitelenen “a-e”, “u-ü” ve “ı-i” seslerini, yazıldıkları Arapça harfle kazanırlar.⁶³ Bunların seslendirmesi ise şöyledir:

1: Fetha (üstün); ince harflere “e”, kalın harflere “a” sesi vermektedir.

2: Kesra (esre); ince harflere “i”, kalın harflere “ı” sesi vermektedir.

3: Zamme (ötre); ince harflere “ü”, kalın harflere “u” sesi vermektedir.⁶⁴

Yukarda zikredilen bu üç aslî hareke dışında, imâle ve işmâm ile okunan ara sesli fer‘î harekeler de vardır.⁶⁵

Müellif, eserinde hareke konusunu 9-11. sorular ve cevaplarıyla ele almıştır. Bunlarda mefhum şöyledir: O, üzerinde üstün, esre veya ötre bulunan harflerin müteharrik olduğunu, üzerinde cezm işareti bulunan harflerin ise sakin olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca müellif, bu başlık altında 12. soru olarak; tenvin neye denir, sorusunu sormuş ve şöyle cevaplamıştır: İki üstün, iki esre ve iki ötreyle derler ki okunuşları nûn sadasıyla “en, in, ün” şeklindedir. Tenvinin aslı, harekelere bitişerek ortaya çıkan ve te’kit için olmayan sâkin nûn sesidir.⁶⁶

3.3.4. Harflerin Mahreçleri

Sözlükte çıkış yeri olarak tanımlanan mahreç; ıstılahta harfler telaffuz edilirken onların dayandığı bölge ve çıktığı yer anlamına gelmektedir. Tecvîd, küllî mahreç olarak nitelendirilen, harflerin grup olarak konumlandırıldığı; cevî, halk, lisan, şefeteyn ve hayşûm olarak ayrılan, beş bölge vardır. Cüzî mahreç sayısı konusunda ise farklı görüşler olmakla beraber Halil b. Ahmed, Mekî b. Ebî Tâlib ve İbnü’l Cezerî’nin de aralarında bulunduğu kıraat ulemâsının tercih ettiği mahreç adedi 17’dir.⁶⁷

İncelemesi yapılan bu risâlede yazar, ilgili konuyu 13-22. soru ve cevaplarda ele almıştır. Mezkûr suâl ve cevaplar aşağıdaki şekildedir:

S. 13: Bir harfin mahreci neye denir?

⁶³ Mer‘aşî, *Cühdü’l-mukall*, 2.

⁶⁴ Ramazan Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2019), 108.

⁶⁵ İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, 228-229.

⁶⁶ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 15-17.

⁶⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/198; Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 60.

C. 13: Bir harf okunduğu zaman, ağzın hangi yerinden ve hangi tarafından çıkıyorsa, orası okunan harfin mahrecidir.

S. 14: Bir harfin mahreci nasıl bulunur?

C. 14: Sakin kılınan bir harfin evveline bir hemze bitiştirerek okursak o harfin mahrecini bulmuş oluruz. Misal olarak “mîm” harfinin önüne hemze bitiştirerek okursak mîm harfinin mahrecinin dudaklar olduğu anlaşılacaktır.

S. 15: Harflerin başlıca mahreçleri kaç tanedir?

C. 15: Cevf, halk, lisân, şefeteyn ve hayşûm olmak üzere beş bölgedir.

S. 16: Halk bölgesinden çıkan harfler kaç tanedir ve hangileridir?

C. 16: Altı tane olan (ح، غ، خ، ع، ه، ء) boğaz harfleri, boğazın göğse bitişen kısmından hemze ile başlayıp boğazın ağza bitiştiği bölgeye doğru sıralanır ve bunlar, hurûf-u halk diye isimlendirilir.

S. 17: Dilden çıkan harfler kaçtır ve hangileridir?

C. 17: Dilin farklı yerlerinden çıkan harfler ق، ك، ج، ش، ي، ض، ل، ن، ر، ط، د، ت، ز، س، 18 tane olup bunlara hurûf-u lisân denir.

S. 18: Dişlerden çıkan harfler kaçtır ve bunlar hangileridir?

C. 18: Üst ve alt ön dişlerin dibinden çıkan harfler, altı tane olup sırasıyla şunlardır: (ظ، ذ، ث)(س، ص، ز)

S. 19: Dudaklardan çıkan harfler kaçtır ve bunlar, hangileridir?

C. 19: İki dudak arasından çıkan harfler, dört tane (ف، م، ب، و) olup bunlara hurûf-u şefevî denilir.

S. 20: Genizden çıkan harfler kaçtır?

C. 20: Genizden çıkan sadece ğunne'dir.

S. 22: Harf-i lîn kaçtır ve bunlar, nelerdir?

C. 22: Harf-i lîn, vâv ve yâ olmak üzere ikidir. Bu harfler; kendileri sakın, mâ kablindeki harfin harekesi üstün olduğu takdirde lîn harfi olurlar. Lîn, yumşak ve zahmetsiz demektir

Bu sorulara cevaplarıyla birlikte bakıldığında müellif, mahreçler konusunu bölge bölge ele almış; buna ek olarak lîn harflerini de bu konuda müstakil olarak zikretmiş, denilebilir.⁶⁸

3.3.5. Vasl ve Vakf

Vasl, sözlükte ulaştırmak, bitiştirmek anlamında kullanılan bir sözcük olup, vakfın zıddı olarak tanımlanır. Tecvîd ilminde ise vasl, aralarında nefes almadan ve sekte yapmadan kelimeleri ardışık şekilde okumaktır.⁶⁹ Vasl konusu, eserin daha sonraki kısımlarında sebab-i med konusunda detaylı bir şekilde ele alındığından bu başlıkta kendisine değinilmeyecektir.

Vakfa gelince, bu kavram, lafızlar arasını ayırarak harekesiz olarak durmayı ifade eder. Vakf, ıstılahta ise okuyuşta nefesi ve sesi kesmek suretiyle yapılan duruş anlamındadır.⁷⁰ İbnü'l-Cezerî'nin vakf tanımı şöyledir: “Vakf, kelime üzerinde, kıraate yeniden başlamak niyetiyle, adet olduğu şekilde, nefes alacak kadar bir zaman sesi kesmekten ibârettir.”⁷¹

Vakflarla ilgili farklı tasnifler söz konusudur. İbnü'l-Cezerî'nin bu konudaki sınıflaması, mananın ve lafzın kelimeler veya cümleler arasında tealluk edip etmemesine göre tam, kâfî, hasen ve kabîh şeklinde olmuştur. Şöyle ki İbnü'l-Cezerî, lafzın ve mananın tam olduğu yerlerden geriden almak gerekmediğini, âyet başları haricinde lafzî tealluk söz konusu olan yerlerde geriden almak gerektiğini ifade ettikten sonra Kur'ân'da vacip ve (kasıt olmadığı sürece) haram olan vakfın olmadığını söyler.⁷²

Tecvîd ilminde vakfedilen yerin manaya etkisi bakımından vacip, sünnet, müstehap, mekruh veyahut haram vakf diye nitelemeler yapılabilir. Vakf açısından bunlar; vacip

⁶⁸ Kırıış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 11-15.

⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezerî*, haz. Muhammed Sadi Çögenli (İstanbul: Asitâne Kitabevi, ts), 32-33; Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 277-283.

⁷⁰ Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, trc. Hüseyin Avni Çelik (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987), I/207.

⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 240.

⁷² İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, 21-22.

(gerekli), sünnet (vakf-ı Nebî), müstehap (hoş olan vakf), mekruh (hoş olmayan duruş) ve haram (vakf yapılmamalı) anlamına gelmektedir.⁷³

Eserin müellifi vakf ve vasl konusunu 23-28. soru ve cevaplar arasında işlemiştir. Bunlar sırasıyla şunlardır:

S. 23: Vakf ve vasl neye denir?

C. 23: Kur'ân-ı Kerîm okurken sesi kesip nefes alarak durmaya vakf, durmayıp geçmeye vasl denir.

S. 24: Vakfın şartı nedir?

C. 24: Vakfın şartı, durulacak kelimenin son harfini sakın okumaktır.

S. 25: Üzerinde vakfedilecek harfin harekesi, tenvînden iki ötre veya iki esre olsa orada nasıl vakfedilir?

C. 25: Eğer üzerinde vakfedilecek kelimenin son harfinin harekesi iki ötre veya iki esre olursa bu tenvinler hazfedilir ve o kelimedede sükûn ile durulur.

S. 26: Üzerinde durulacak harfin harekesi iki üstün ise o harf üzerinde nasıl durulur?

C. 26: Mezkûr harfin iki üstünü elif harfine dönüştürülür ve ilgili harfte medli şekilde vakfedilir.

S. 27: Eğer tenvin yuvarlak tâ harfinin üzerinde ise nasıl okunur?

C. 27: Bu durumda tenvînin hazfedilmesi ve tânın hâ harfine dönüştürülmesi gerekir; yine bu kelimedede böyle vakfedilir.

S. 28: Hareke veya bir kelime ortasındaki harf üzerine vakfedilir mi?

C. 28: Hareke üzerine veya bir kelime ortasındaki harf üzerinde asla vakfedilmez.⁷⁴

Görüldüğü üzere yazar, genel hatlarıyla, bu bahsi benzer tanımlamalarla ele alsa da kendine özgü soru ve cevaplarla konuyu izah etmeye çalışmıştır.

3.3.6. Ahvâl-i Râ

⁷³ Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 276.

⁷⁴ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 27-33.

Râ harfî, aldığı harekeler ve karşılaştığı harfler neticesinde kalın, ince veya hem kalın hem ince vecihlerden biriyle tilâvet edilir.⁷⁵ Âsım kırâati Hafis rivâyetinde râ harfî, beş halde kalın, dört halde ince ve üç halde hem ince hem kalın okunmaktadır.⁷⁶ Söz konusu râ'nın halleri aşağıda maddeler halinde ele alınacaktır:

Râ harfinin kalın okunduğu yerler;

- 1: Üstün ve ötre harekeli râ harfî kalın okunur.
- 2: Sakin olan râ harfinden önceki harf, üstün veya ötre harekeli olursa râ harfî kalın okunur.
- 3: Râ harfî ve onun evvelindeki harf sakin olursa, bir önceki harfin harekesine itibar edilir. Râ'nın mâ kablinin mâ kablindeki harf, üstün veya ötre harekeli ise işte o vakit sakin olan râ, yine kalın okunur.
- 4: Evveline konulan ârızî bir kesra ile okunan ve sakin olan râ harfî de kalın okunmaktadır.⁷⁷
- 5: Esre harekeli bir harften sonra gelen sakin râ harfinin akabinde üstün harekeli isti'âlâ harfinin gelmesi râ harfinin kalın okunmasına neden olan diğer bir kâidedir.⁷⁸

Râ harfinin ince okunduğu yerler:

- 1: Râ harfinin kendi harekesi esre olursa râ harfî, ince okunur.
- 2: Kendisi sakin olup evveli esreli olan râ harfî, ince okunur.
- 3: Râ harfî ve evvelindeki harf sakin olup evvelinin öncesindeki harf esre harekeli olursa sakin olan râ harfî yine ince okunur.
- 4: Lîn harfinden sonra sakin olarak okunan râ harfî de ince okunur.

Râ harfinin hem ince hem de kalın olarak okunabileceği yerler:

⁷⁵ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okuma Kâideleri*, 443.

⁷⁶ Pakdil, *Talim Tecvid ve Kiraat*, 202.

⁷⁷ el-Mer'âşî, *Cühdü'l-mukîll*, 55.

⁷⁸ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 29.

1: Esre harekeli bir harften sonra gelen sakin râ harfinin ardından esre harekeli bir isti‘lâ harfî gelirse o sakin râ harfî, öncelikli vecih ince olmakla beraber hem ince hem de kalın okunabilir.⁷⁹

2: Sakin râ harfinin evvelinde sâd ve tâ harfleri sakin olarak gelir ve bu iki harfin öncesindeki harf de esre harekeli olursa ilgili kelimedeki râ harfî hem ince hem kalın okunur. Burada öncelikli vechi, râ harfinin harekesi belirler.⁸⁰

3: Lafzî olarak kelimenin kalıbına atfen ince, vakf esnasında kural gereği kalın okunan râ harfleri.⁸¹

Râ'nın hükümleri konusunu müellif, 29-33. sorular ve bunların cevaplarıyla işlemiştir. Mezkûr suâller ve karşılıkları şunlardır:

S. 29: Râ harfî ne zaman ince ve ne şekilde kalın okunur?

C. 29: Bu sorunun cevabı yukarıda yapılan tanımla birebir örtüşmektedir.

S. 30: Râ harfî sâkin olsa ince mi okunur, kalın mı?

C. 30: Mâ kabline tâbîdir. Eğer öncesindeki harfin harekesi üstün veya ötre ise kalın okunur. Esre ise ince okunur.

S. 31: Râ harfî sâkin, mâ kabli meksûr; mâ ba‘dindeki harf, hurûf-u isti‘lâ’dan olsa nasıl okunur?

C. 31: O vakit (sâkin râ harfinden sonra isti‘lâ harfî üstün harekeli olursa) râ harfî, kalın okunur. Lakin isti‘lâ harfinin harekesi esre olursa ince okumak caiz olur.

S. 32: Râ harfinin mâ kablindeki harfin esresi ârizî olsa râ harfî, nasıl okunur?

C. 32: Râ harfî, kalın okunur.

S. 33: Râ harfî, kelimenin sonunda olup da mâ kabli de harf-i lîn olsa ve râ harfinde vakfetmek gerekirse; bu halde râ harfî nasıl okunur?

C. 33: Vakf halinde lîn harfinden sonra gelen râ harfî ince okunur.

⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/103; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okuma Kâideleri*, 244.

⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/106.

⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/110; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okuma Kâideleri*, 245.

Görüldüğü üzere müellif, sorduğu sorularla, konuyu daha anlaşılır kılmaya çalışmıştır.⁸²

3.3.7. Lafzatullah

Lafzatullah başlığında ele alınan bu konu, ince harfler içerisinde yer alan lâm harfinin Allah lafzındaki kalın ve ince okunuşunu izah etmektedir. Bu konu iki başlıkta ele alınır:

1: Evveli üstün ve ötreli olan Allah lafzındaki lâm harfi, bütün imamların ittifakıyla kalın okunmaktadır.

2: Öncesi esreli olan lafzatullahtaki lâm harfi, yine bütün kıraat imamlarının ittifakıyla ince okunur.⁸³

Lafzatullah konusunu yazar, 34. sorunun cevabında; yukarıdaki şekliyle işlemiştir.⁸⁴

3.3.8. Kalkale

Lügat tanımında depreşmek ve sarsılmak anlamına gelen kalkale, tecvîd ilminde ise sükûnlu olarak kelimenin ortasında ve sonunda bulunan aynı zamanda cehr ve şiddet sıfatlı ط، ق، د، ج، ب harflerinin; çılgık misâli bir ses duyulacak tarzda sarsılarak telaffuz edilmesini ifade eder.⁸⁵

Kalkale konusunu yazar, 35-39. soruların cevaplarında işlemiştir. Bahsi geçen suâl ve cevapları şunlardır:

S. 35: Kalkale neye derler?

C. 35: Kalkale, harfin mahrecinde deprenmesidir.

S. 36: Kalkale harfleri kaçtır ve bunlar, nelerdir?

C. 36: Kalkale harfleri beştir ve şunlardır: قُطْبُ جَدِ beytindeki harflerin her biridir.

S. 37: Kalkale nasıl olur?

⁸² Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 35-37.

⁸³ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okuma Kâideleri*, 241-242.

⁸⁴ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 39.

⁸⁵ el-Mağnisî, *Terceme-i Cezerî* (İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts), 118-119.

C.37: فَطْبُ جِدْ harflerinden biri kelimenin nihâyetinde veyahut ortasında bulunup da sâkin olursa o zaman ilgili kelime kalkale olur.

S. 38: Vakf ve vasl hallerinde kalkaleler bir midir?

C. 38: Bir değildir. Vakf halinde kalkale daha açık olmalıdır.

S. 39: Kalkale harfleri müteharrik olsalar, kalkale yapmak caiz olur mu?

C. 39: Hayır câiz olmaz. Çünkü kalkale, فَطْبُ جِدْ harfleri sakin olduğu zaman yapılır.⁸⁶

3.3.9. Tenvîn ve Nûn-u Sâkin

Tenvîn, iki üstün, iki esre ve iki ötre şeklinde çift hareke ile gösterilen, özellikle isimlerin sonuna bitişen ve nûnlamak anlamına gelen bir simgedir. Tenvîn, telaffuz olarak da sakin nûnlu okumak olduğu için sakin nûnla oluşan kurallar, tenvînle de aynen oluşmaktadır. Harf olarak yazıda bulunmaması, vakf esnasında lafzî olarak sabit olmaması ve vakf durumunda iskân kurallarına uyularak sâkit olması, tenvîni sâkin nûndan ayıran özelliklerdir.⁸⁷ Sâkin nûn da şöyle tarif edilir: Kelimenin ortasında veya sonunda hem yazı hem de lafız olarak bulunan, vasl ve vakf halinde sâbit olan cezimli nûn harfine sâkin nûn denir.⁸⁸

Şimdi tenvin ve sakin nûn'un, karşılaştıkları harflere göre oluşturduğu izhâr, idğâm, iklâb ve ihfâ kuralları ele alınacaktır.

Bu konu eserde 40. soruda; “Tenvîn ve nûn-u sakin ahvâli kaçtır ve nelerdir?” sorusuyla ele alınmış; ardından bu sorunun cevabı olarak tenvîn ve nûn-u sâkinin ahvâli beştir denilmiş ve bunlar şu şekilde sıralanmıştır: İzhâr, idğâm-ı me‘a'l-ğunne, idğâm-ı bilâ ğunne, ihfâ ve iklâb.⁸⁹

3.3.9.1. İzhâr

⁸⁶ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 39-41.

⁸⁷ Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvîdi*, 97-98; Tayyar Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, (Ankara: DİB Yayınları, 1983), 13-14.

⁸⁸ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, 294.

⁸⁹ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 43.

Lügat anlamı gizlemeksizin açığa çıkarmak, açıklamak olan izhâr, tecvîd ıstılahında; iki harfın arasını net bir şekilde ayırarak okumak, demektir.⁹⁰ Buna göre boğaz harfleri olarak bilinen (ا, ح, خ, ع, غ, ه) bu altı izhâr harfinden birisi, aynı veya farklı kelimedede tenvîn veya sâkin nûn'dan sonra gelse izhâr kâidesi oluşur ve ilgili kelimedeki nûn sesi izhâr edilerek okunur. İzhâr ile okumaktan maksat; nûn sesinin bütün sıfatlarının doyurularak açıkça okunmasıdır.⁹¹ Burada izhâra sebep olan şey, nûn mahreci (dil ucu) ile izhâr harfleri (boğaz) arasındaki mahreç uzaklığıdır.⁹²

İzhâr harflerinden (غ) ve (خ)'ı İmâm Ca'fer'in ihfâ ile okuması nedeniyle bunların izhâr ile okunması câizdir. Diğerlerinin ise (ا), (ه), (ع), (ح) izhâr ile okunması vaciptir.⁹³

İncelemesi yapılan eserde müellif, izhâr konusunu; 41. ve 42. soruların cevaplarıyla işlemiştir. Konu eserde şu şekilde ele alınmıştır:

S. 41: İzhâr neye denir ve nasıl okunur?

C. 41: Nûn-u sâkin yahut tenvîn'den sonra gelen kelimenin ilk harfî اَللّٰهُ، حَيٌّ، خَالِقٌ، هَادِيًّا kelimelerinin birinci harfleri olan (ا), (ح), (خ), (ع), (غ), (ه) harflerinden biri olursa; mezkûr nûn-u sâkin ve tenvîn'i aşikâr okumaya ve zikredilen kelime ile sâkin nûn sesinin aralarını ayırmaya izhâr denir. مِنْ أَحَدٍ، وَإِنْ خِفْتُمْ، عَلِيمٌ حَكِيمٌ، سَمِيعٌ عَلِيمٌ، مَنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ، مِنْ هَادٍ örneklerindeki gibi.

S. 42: Eğer nûn-u sâkin ile izhâr harfleri olan altı boğaz harfinden biri, bir kelime içinde bulunursa ne olur?

C. 42: Yine izhâr olur. Yani nûn-u sâkin ile izhâr harfinin arası ayrılarak okunur. يَهْوَنُ عَنْهُ، وَيَأْوَنُ عَنْهُ، أَنْعَمْتُ، فَسَيُغْضَوْنَ، وَالْمُنْخَفَّةُ halkî denir.⁹⁴

3.3.9.2. İdgâm-ı Me'a'l-Ğunne

⁹⁰ Kadir Güneş, "İzhâr", *el-Mu'cem* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2011), 747; Karabâşî, *Karabaş Tecvidi*, 9.

⁹¹ Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 168.

⁹² İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*, nşr. Gânim Kaddûrî Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle 1421/2001), 166.

⁹³ Abdülfettâh Pâlûvî, *Zübdetü'l-'irfân*, (İstanbul, Mektebetü'l-Hanîfiyye, ts), 24; Muhammed Emin, *'Umdetü'l-hullân fî izâhi Zübdetü'l-'irfân*, (İstanbul: Mektebetü'l-Hanîfiyye, 1287), 55

⁹⁴ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 43-45.

Ğunneli idgâm olarak adlandırılan idğâm-ı me‘a’l-ğunne, tenvîn veya sâkin nûn’dan sonra (يَمْنُو) yâ, mîm, nûn ve vâv harflerinden birinin ayrı kelimeye gelmesiyle meydana gelmektedir. Tenvîn veya sâkin nûn’dan sonra nûn veyahut mîm harfi gelmesi durumunda ğunneli tam idğâm oluşurken, yâ veya vâv harfi gelmesiyle ğunneli nâkıs idgâm oluşur.⁹⁵

Kıraat imamları, bu konuda imam Hamza’nın râvisi Halef’in vâv ve yâ harflerindeki ihtilafı haricinde ittifak halindedirler.⁹⁶ Bu kuralın uygulamasındaki ğunneli idgâm miktarı ise bir harften çok, iki harften az şeklinde oranlanmıştır.⁹⁷ Şayet sâkin nûn harfi ile yâ veya vâv harfi, aynı kelimeye bulunursa bu durumda ilgili kelimeyi binasına uygun okumak gerekir ki o halde kelime, idğâm ile değil izhâr ile okunur.⁹⁸

Risâlenin yazarı bu konuyu, 43-46. sorularda ele almıştır. Risâlede konuyla ilgili zikredilen suâl ve cevaplar şu şekildedir:

S. 43: Tecvîd ilminde idğâm ne demektir?

C. 43: Bir harf-i sâkini harekeli bir harf içine katmak ve ikisini şeddeli bir harf olarak kıraat etmek demektir.

S. 44: Ğunne neye derler?

C. 44: Genizden gelen sese derler.

S. 45: İdğâm bi ğunne ne demektir ve nasıl olur?

C. 45: İdğâm bi ğunne, nûn-u sâkin veyahut tenvîni diğer bir kelimenin ilk harfi olan (يَمْنُو) harflerinden biriyle idğâm etmek ve ğunne ile okumak demektir. قَوْمٌ ، مَنْ يَقُولُ ، مَنْ وَرَائِهِمْ مُجِيطٌ ، جَنَاتٍ وَعُيُونٌ ، صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٌ ، مَنْ نَذِيرٌ ، حِطَّةٌ نَغْفِرُ لَكُمْ gibi.

S. 46: Nûn-u sâkin ve tenvîn ile يَمْنُو harflerinden biri eğer ayrı kelimelerde olmayıp da bir kelimeye bulunursa idğâm bi ğunne olur mu? Kur’ân-ı Kerîm’de böyle kaç kelime vardır?

C. 46: Hayır idğâm bi ğunne olmaz, izhâr olur. Kur’ân’da böyle 4 kelime vardır ve bunlar صِنَوَاتِي ، قِنَوَانٌ ، بُنْيَانٌ ، دُنْيَا sözcükleridir. Bu kelimelerde sâkin nûn ile (يَمْنُو)

⁹⁵ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, 299.

⁹⁶ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, 300.

⁹⁷ Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, 48.

⁹⁸ Şeyh Abdurrahman Karabâşî, *Karabaş Tecvîdi* (İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts), 10.

harflerinden biri aynı kelime içinde bulunduklarından idğâm bi ğunne değil de izhâr oluşur.⁹⁹

3.3.9.3. İdğâm-ı Bilâ Ğunne

Ğunnesiz idğâm olarak isimlendirilen bu kural, tenvîn veya sâkin nûn'dan sonra bilâ ğunne harfleri olan lââm (ل) ve râ (ر) harflerinin ayrı kelimedede gelmesiyle oluşur.¹⁰⁰ Bütün kırâat imamlarına göre; tenvîn veya sâkin nûn, bilâ ğunne harfleriyle tam olarak katıştığı için ğunnesiz kâmil idğâm olarak icra edilir.¹⁰¹ Bazı kırâat imamlarına göre bu durumda kâideyi oluşturan harflerin mahreç ve sıfat yakınlığı sebebiyle ğunneli olarak tilâvet edilebilmektedir.¹⁰²

Yazar, bu konuyu, 47. soruda işlemiştir. Yazarın konuya dair suâl ve cevabı şöyledir:

S. 47: İdğâm-ı bilâ ğunne ne demektir ve oluşumu nasıldır.

C. 47: İdğâm-ı bilâ ğunne, tenvîn veya nûn-u sâkini diğer bir kelimenin ilk harfi olan (ل) harflerinden biriyle idğâm etmek ve ğunnesiz okumaktır. غُفُورٌ رَحِيمٌ gibi. Verilen bu örneklerde sonraki kelimedede gelen lââm ve râ harfleri, sâkin nûn harfi yokmuş gibi şeddeli ve ğunnesiz okunur.¹⁰³

3.3.9.4. İhfâ

Lügatteki tarifıyla gizlemek, kısık sesle konuşmak gibi anlamlara gelen ihfâ, tecvîd ilminde, sâkin mîm ve nûn bahislerinde uygulama alanı bulunan, şartların oluşmasıyla sâkin mîm ve nûnun gizlendiği bir kâidedir.¹⁰⁴ Bu konu başlığı özelinde ihfâ, 15 ihfâ harfinden (ص، ذ، ث، ج، ش، ق، س، ك، ض، ظ، ز، ت، د، ط، ف) birinin tenvîn veya sâkin nûn harfinden sonra gelmesi durumunda o tenvîn veya sâkin nûn'u, şedde ve idğâmdan uzak, ğunnesiyle birlikte bir miktar tutarak okumaktır.¹⁰⁵

⁹⁹ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 45-49.

¹⁰⁰ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 30.

¹⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 23; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 302

¹⁰² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 23; H.H. Salih Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd, Kur'ân-ı Kerîm Okunuş Usul Cedveli 1-2* (İzmir: Albi Yayınları, 2014), 3/12.

¹⁰³ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 51.

¹⁰⁴ Güneş, "İhfâ", 347.

¹⁰⁵ Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *et-Teyisîr fi'l-kirâati's-seb'a*, (İstanbul: y.y, 1930), 45; Muhammed Mekki, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 126; Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvîdi*, 99-100.

Bu konu, müellif tarafından 50-52. sorularda işlenmiştir. Bu suâller şunlardır:

S. 50: Lâm-ı tarif neye derler?

C. 50: (الْقَلَمُ، الْكِتَابُ، السَّمَاءُ، النَّيْنُ) gibi benzer kelimelerin evvelinde bulunan (ال) harfine derler.

S. 51: İdğâm-ı şemsiyye ne demektir ve nasıl olur?

C. 51: Lâm-ı tariftten sonra نَعَمْ، طَابَ، ظَنُّ، لَهُ، صَدْرَ، ضَيْفٍ، شِمِّ، زِدْ، سُمْعَةً، رَمَى، دَعَّ، دَنَّبَا، رَمَى، نُبَّ، نُمَّ، دَعَّ، دَنَّبَا، رَمَى، نُبَّ، نُمَّ kelimelerinin ilk harflerinden biri gelirse el takısının lâmını mezkûr harfe idğâm etmeye idğâm-ı şemsiyye denir. Zikredilen bu 14 harfe de hurûf-u şemsiyye derler. Mesela الصَّبْرُ kelimesindeki (ل) harfini (ص) harfinin içine konulmuş gibi lâm harfini okumayıp elifi (hemze) sâd harfine şedde ile bitiştirip bilâ ğunne okumaktır. الصَّبْرُ misallerindeki kelimeleri bu şekilde okumaya idğâm-ı şemsiyye bilâ ğunne derler.

S. 52: Lâm-ı tariftten sonra hurûf-u şemsiyyeden (ن) harfi gelse kelime, nasıl okunur?

C. 52: Lâm-ı tarifin lâmı، وَاللَّاسِ kelimesindeki gibi¹¹² nûn harfine idğâm edilirse ğunne ile okunur ve onun adına idğâm-ı şemsiyye me‘a’l-ğunne derler.

3.3.11. İzhâr-ı Kameriyye

Kamerî harflerden biri, harf-i tariftten sonra gelirse lâm-ı tarif’in lâm’ı izhâr edilerek okunur. Bu kural, izhâr-ı kameriyye veya lâm-ı tarif’in izhârı diye isimlendirilir. Bunun alameti (ال) takısının lâm harfi üzerindeki cezmidir.¹¹³

Yazar bu konuyu, 53. soruda ve bunun cevabında şöyle işlemiştir:

S. 53: İzhâr-ı kameriyye ne demektir ve nasıl okunur?

C. 53: Lâm-ı tariftten sonra أَبْغَ حَجَّكَ وَخَفَّ عَقِيمَهُ beytinin ilk harflerinden biri gelirse lâm-ı tarifin lâmının okunmasına izhâr-ı kameriyye derler. وَالْفَجْرُ، وَالْقَمَرُ، وَالْعَادِيَاتِ، وَالْحَمْدُ gibi. İlgili 14 harfe de hurûf-u kameriyye derler.¹¹⁴

3.3.12. İdğâm-ı Misleyn

¹¹² Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 55-59.

¹¹³ Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 194-195.

¹¹⁴ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 61.

Arap alfabesindeki mahreç ve sıfat bakımından aynı iki harfin birincisinin sakin ikincisinin harekeli olarak peş peşe gelmesiyle misleyn idğâm oluşur.¹¹⁵ Şöyle ki iki harften sakin olan birinci harfin ikinci harfe idğâm edilerek okunmasına, idğâm-ı misleyn denir.¹¹⁶ Bu kural, misleyn olan harflerin hem aynı hem de farklı kelimelerde gelmesiyle oluşabilir.¹¹⁷

Misleyn bahsi, gunneli ve gunnesiz olarak iki kısımda incelenir.

1. İdğâm-ı misleyn me‘a’l-ğunne: Eğer okunan bir kelime ya da bir cümlede sükûnlu mîmden sonra harekeli mîm veya sükûnlu nûndan sonra harekeli nûn gelirse orada idğâm-ı misleyn me‘a’l-ğunne oluşmuş demektir. İlgili kelimeler, nûn ve mîm harflerinin ğunne sıfatlarına istinaden bir miktar tutularak okunur.

2. İdğâm-ı misleyn bilâ-ğunne: Nûn ve mîm dışında kalan alfabenin diğer harfleri, ilk gelenin sâkin sonrakinin ise harekeli olacak şekilde ve art arda gelirse, idğâm-ı misleyn bilâ-ğunne olur. İdğâm edilen bu harfler ğunnesiz olarak tilâvet edilir.¹¹⁸

Müellif bu konuyu 54-55. sorularda ele almıştır:

S. 54. İdğâm-ı misleyn ne demektir ve nasıl okunur?

C. 54. Sakin bir harf, kendisi gibi bir harfe uğrarsa önceki harfi ikinci harfe idğâm etmeye idğâm-ı misleyn denir. Şöyle ki (يَعْتَبُ بَعْضُكُمْ) örneğindeki ilk kelimenin sonundaki bâ ile sonraki kelimenin başındaki bâ idgam edilerek şeddeli bir harf gibi okunur. فَمَارَبَحْتَ تَجَارُثُهُمْ ، مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ ، أَوْ وَنَصَرُوا ، يُدْرِكُكُمْ الْمَوْتُ örneği de böyledir.

S. 55. İdğâm edilen iki harfin her ikisi de (ن) harfi olursa ne olur?

C. 55. İdğâm edilen iki harfin her ikisi de (ن) harfi olursa hem idğâm-ı misleyn hem de idğâm-ı meal-ğunne olur. Buna göre (مِنْ نَارٍ ، وَمَنْ نُعَمِّرْهُ) ifadelerindeki kelimeler, idğâm ve ğunne ile okunur.¹¹⁹

3.3.13. Ahvâl-i Mîm-i Sâkin

¹¹⁵ Karabâşî, *Karabaş Tecvidi*, 10.

¹¹⁶ Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 53. Baskı (Bursa: Emin Yayınları, 2021), 172.

¹¹⁷ el-Mer‘aşî, *Cühdü'l-mukîll*, 185.

¹¹⁸ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 285-286.

¹¹⁹ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 61-63.

Sâkin mîm kendisinden sonra gelen harflere göre üç farklı tecvîd kuralını oluşturmaktadır:

1: (لَهُمْ مَا يَشَاؤُونَ) örneğindeki gibi idğâm-ı misleyn me‘a’l-ğunne, mîm harfine mîm harfinin uğramasıyla meydana gelir.

2: (وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ) misâlinde olduğu üzere ihfâ, mîme bâ harfinin uğramasıyla oluşur.

3: (لَكُمْ دِينُكُمْ) ifadesindeki gibi izhâr, mîme bu iki harf dışında geriye kalan harflerden birinin uğramasıyla oluşur. Eğer اَعْمَالُهُمْ فَاصْبَحُوا، اَعْمَالُهُمْ وَاعْلَى، اَعْمَالُهُمْ وَاعْلَى deki gibi sâkin mîmden sonra vâv (و) veya fâ (ف) gelirse bu harflerin dudak harfî olmaları nedeniyle izhâr-ı şefevî vardır, denilir.¹²⁰

Risâlenin yazarı, bu konuyu, 56. soruda incelemiştir. Şöyle ki;

S. 56: Harekesiz (sâkin) mîm harfinin kaç hali vardır ve bunlar nelerdir?

C. 56: Sâkin olan mîm harfinin üç hali vardır. Zira bu sâkin mîmden sonra gelen harf ya mîm ya bâ ya da mîm ile bânın haricinde kalan harfler olur. Eğer عَلَيْهِمْ مُّؤَصَّدَةٌ örneğindeki gibi sâkin mîmden sonra gelen harf, mîm olursa idğâm-ı misleyn me‘a’l-ğunne olur. Eğer تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ misalinde olduğu üzere sâkin mîmden sonra gelen harf, bâ olursa ihfâ-i şefevî olur. Eğer لَكُمْ دِينُكُمْ، اَعْمَالُهُمْ فِيهِ deki gibi sâkin mîmden sonra gelen harf, mîm ve bânın dışında bir harf olursa izhâr-ı şefevî olur.¹²¹

3.3.14. İdğâm-ı Mütecâniseyn

Mahreçleri ortak, sıfatları farklı olan mütecânis harflerin ilkinin sakin, ikincisinin harekeli olarak gelmesi durumunda idğâm-ı mütecâniseyn oluşur.¹²² Bu iki harften sakin olan birincisi, ikincisine ya tam idğâm ya da nâkıs idğâm olarak idğâm edilir.¹²³ Âsım kırâati Hafs rivâyetine göre söz konusu mütecânis harflerin okunuşu üç grupta ele alınır:

1: Tâ, dâl, tâ

¹²⁰ Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd*, 13-14.

¹²¹ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 63-65.

¹²² Karabâşi, *Karabaş Tecvidi*, 11.

¹²³ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 234-235.

(مَا عَبَدْتُمْ)¹²⁴ (أَنْقَلَبْتُ دَعَوَ اللَّهِ)¹²⁵ bu iki örnekte idğâm olunan harflerin isti‘lâ sıfatı olmadığı için bu örneklerde tam idğâm uygulanır. مَا فَزَّطْتُ، أَحَطْتُ misallerinde ise ilk harfte isti‘lâ sıfatı bulunması nedeniyle nakıs idğâm uygulanarak isti‘lâ sıfatı muhafaza edilir.

2: Zâ, zâl, sâ (Peltek Harfler)

(يَلْهَثُ ذَلِكَ), (إِذْ ظَلَمُوا) örneklerinde tam idğâm uygulanır.

3: Bâ, mîm يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا¹²⁶

Kur’ân’da tek örneği bulunan bu örnekte de tam idğâm uygulanır. Ancak idğâm edilen harflerin yerleri değişirse dudak ihfâsı olmaktadır.¹²⁷ Risâlenin yazarı, bu konuyu 57. soruda “idğâm-ı mütecâniseyn neye derler” sorusunu sorup cevabını ise yukarıdaki gibi ele almıştır.¹²⁸

3.3.15. İdğâm-ı Mütekâribeyn

Mahreç ve sıfat bakımından birbirine yakın harflerin birincisinin sakin ikincisinin de harekeli olarak gelmesi durumunda bu harflerin idğâm edilmesine, idğâm-ı mütekâribeyn denir.¹²⁹ Yakınlığı olan bu mütekârib harflerden kâf ve kêf harfleri, tek örnekle Mürselât sûresinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kelime önce kâf harfi sakin olarak gelir, ardından kêf harfi harekeli olarak bulunur. Bu kelimenin tilâvetinde öncelikli vecih, tam idğâm olup nâkıs idğâm da câzdir.¹³⁰ أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ¹³¹ ifadesi bu durumun örneğidir.

Bu tecvîd kuralına konu olan diğer harf ikilisi ise lâm ve râ harfleridir. Bu oluşumda فُلٌ örneğinde olduğu gibi önce lâm harfi sakin olarak gelip daha sonra râ harfi harekeli olarak bulunursa mütekârib idğâm oluşur. Tilâvette ise lâm harfi, râ harfine

¹²⁴ Kâfirûn, 109/4.

¹²⁵ A‘râf, 7/189.

¹²⁶ Hûd, 11/42.

¹²⁷ Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, 167.

¹²⁸ Kırış, *Suâl ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 65.

¹²⁹ Karabâşî, *Karabaş Tecvidi*, 12.

¹³⁰ Pâluvi, *Zübdetü’l-‘irfân*, 140.

¹³¹ Mürselât, 77/20.

tam idğâm ile okunur.¹³² Eğer ¹³³ رَبِّ اغْفِرْ لِي kelimesindeki gibi idğâm olacak harflerin yerleri değişirse idğâm değil, izhâr uygulanır.

Müellif, mütekâribeyn konusunu, eserde 58. soru ve bunun cevabında; yukarıdaki gibi işlemiştir. Ancak eserde konuyla ilgili kâf ve kêf harflerindeki nâkıs idgâmdan bahsedilmemiştir.¹³⁴

3.3.16. Ahvâl-i Meddât

Med, sözlükte sesi ziyade ederek uzatmak demektir.¹³⁵ Tecvîd ıstılahında ise med harfi konumunda bulunan (ل) elif, (و) vâv, (ي) yâ uzatma harflerinin, önüne geldikleri harflerin seslerini uzatmalarına med, denilmektedir.¹³⁶ Bu bahsin içinde med harflerine ilave olarak ziyade medd-i sağlayan sebep-i medle ilgili kurallar da anlatılacaktır. Bu başlık altında ele alınacak bir diğer med bahsi de medd-i lîn olacaktır.

3.3.16.1. Med Harfleri

Med harfleri (ل) elif, (و) vâv ve (ي) yâ'dır. Sakin konumunda bulunmak suretiyle uzatma harfi niteliğine kavuşan elif, vâv ve yâ harfleri tecvîd ıstılahında med harfi olarak tanımlanır. Bu harfler; kendi sesleri telaffuzz edilmeksizin, kendilerinden öncekilerin hareketlerini, ilgili ses doğrultusunda uzatırlar.¹³⁷ Buradaki med harflerinin sakin olarak bulunmaları bunların ortak özellikleridir. Bunun yanında “elif”in üstün, “vâv”ın ötre, “yâ”nın da esre harekeli bir harfi, uzatması esastır. Ayrıca med harfleri bizzat yazıda var olabilir veya takdir edilmiş de olabilir.¹³⁸

3.3.16.2. Med Sebepleri

Bir önceki başlıkta anlatılan med harflerine eklenerek, uzatmayı artıran med sebebi unsurlar da vardır. Buna göre aslî meddin sonrasına ilave gelerek uzatmayı ziyadeleştiren unsurlara, sebep-i med denir. Bunlardan lafzî sebep-i medler, hemze ve

¹³² Zihni Efendi, *el-Kavlü's-sedîd* (İstanbul: Dâru't-Tibâat-ı Âmire, 1349), 63-66.

¹³³ A'raf, 7/151; Sâd, 38/35; Nûh, 71/28.

¹³⁴ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 67.

¹³⁵ Güneş, “Medde”, 1097.

¹³⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/313; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 199.

¹³⁷ Abdurrahmân b. İsmâîl Ebû Şâme, *İbrâzü'l-meânî min Hirzi'l-Emânî fi'l-kırâati's-seb' li'l-İmâmi's-Şâtibî*, Thk. Mahmûd b. Abdilhâlik Muhammed Câdû (Medine: *el-Câmiatü'l-İslâmiyye*, 1413/1993), 1/320; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 50; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, 130.

¹³⁸ Zihni Efendi, *el-Kavlü's-sedîd*, 4-8.

sükûn olmak üzere iki adettir. Bir de manevî sebep-i medler vardır. Şimdi bu med sebebi olan unsurlar ele alınacaktır:

1: Hemze, aksal-lisân mahrecinden çıktığı bilinen, gelen harekeye göre elif, vâv ve yâ harflerinin üzerine kendi işaretiyle yazılan hareketlerin sesini ifade eder. Buradaki söz konusu hemze konumu itibarıyla med harfinden sonra gelen ve sebep-i med değeri kazanan hemzedir. Bu konu ileride müstakil bir başlık olarak işlenmiş olup geniş bilgi o bölümde verilmiştir.

2: Sükûn, harekesizliği ifade etmekte olup cezm işaretiyle varlığını gösterir. Cezm işareti bulunmayan sakin harfler de vardır; fakat bu harfler, med bahsi özelindeki sebep-i med mefhumu dışındadır. Burada kastedilen, harfî medden sonra aynı kelimede gelen ve sebep-i med konumunda bulunan sükûndur. Bu sükûn lâzımî ya da ârızî olarak bulunabilir:

a) Lâzımî sükûn, yazı ve tilâvetin yanında vakf ve vasl halinde de varlığını daima muhafaza eden sükûndur. İbnü'l-Cezerî, bunlardan, şedde içinde bulunan lâzımî sükûna, idğam edilen lâzımî sükûn; cezm olarak gelen lâzımî sükûna ise idğam edilmeyen lâzımî sükûn demiştir.¹³⁹

b) Ârızî sükûn, tilâvet esnasında durulduğunda sükûnun varlığına itibar edilerek okunan, fakat vasl durumunda harekeye tebdîl edilen sükûndur. Bu durumda yazıda yazılmayan hayali bir sükûn vardır, denilebilir. İsminden de anlaşılacağı üzere bu sükûn türü arızalıdır, değişkendir.

1: Nefyde mübalağayı kastetmek olan bu manevî med sebebi, kırâat ulemâsınca lafzî med sebeplerine göre daha zayıf konumdadır. İki başlıkta ele alınır:

a) Medd-i Ta'zîm: Medd-i mübalağa olarak da isimlendirilen bu manevî med sebebi, Allah'tan başkasına ilahlığı nefy için uygulanan kelime-i tevhîddeki nâfiye lâmina aittir.¹⁴⁰ Medd-i ta'zîm'in medd-i, sadece ehl-i kasr olan imamları ilgilendirmektedir. Zira İmâm Âsım ve râvîleri zaten tevhîd lafzındaki medd-i muttasılı dört elif med etmektedir.

¹³⁹ ed-Dânî, *et-Teyisîr*, 19-29.

¹⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *en- Neşr*, I, 345.

b) Medd-i Tebrie: Medd-i mübalağa da denen lâ-i tebrie, cinsin hükmünü nefyeden lâ'ya aittir. İmâm Hamza'dan rivâyet edilen bu med sebebi zayıf olduğu için, bu med çeşidi sadece tevassut ile med olunur.¹⁴¹

Müellif, ahvâl-i meddât kısmını risâlede 59-61. sorularla ve bunların cevaplarıyla şöyle ele almıştır:

S. 59: Med ne demektir?

C. 59: Med, çekmek demektir.

S. 60: Harf-i med kaçtır, nelerdir ve bunlara niçin hurûf-u med denir?

C. 60: Hurûf-u med üçtür. (Elif, vâv, yâ) harfleridir. Varlıkları, med olunmalarıyla gerçekleştiğinden bunlara hurûf-u med denir. Bâ, bî, bû gibi.

S. 61: Sebeb-i med ne demektir ve kaç tanedir?

C. 61: Sebeb-i med, hurûf-u meddin ziyade çekilmesine sebep olan şey demektir. Bunlar da iki tane olup hurûf-u medden sonra gelen (hemze) ile (sükûn)dur. Örneğin medd-i muttasıl ve munfasıl bir eliften daha fazla uzatmaya sebep olan şey, med harfinden sonra gelen sebeb-i medden (hemze)dir. Yine medd-i ârız ve medd-i lâzım kuralında harfi medden sonra gelen sebeb-i medden sükûn, bu medlerdeki ziyadenin sebebidir.¹⁴²

3.3.16.3. Aksâm-ı Med

Bu başlık altında tecvîd ilmine konu olan med çeşitleri, ele alınacaktır.

Öncelikle medler, aslî ve ferî med olmak üzere iki kısma ayrılır. Şimdi bu iki konu başlıklar halinde ele alınacaktır:

a) Aslî Med: Zâtî med, tabîî med olarak da ifade edilen bu med çeşidi, sadece med harfinin varlığı ile bir elif miktarı med olunan med türüdür.

b) Fer'î Med: Aslî med üzerine ziyade medd-i sağlayan bir med sebebinin eklenmesiyle oluşan; mezîd veya medîd diye isimlendirilen med türleridir.

Müellif, aksâm-ı med kısmında, 62. soruda “Meddin aksâmı kaçtır ve nelerdir?” diye sormuş ve bunun cevabında da meddin aksâmı altıdır diyerek sıralanmıştır. Bunlar

¹⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 344; *Cühdü'l-mukıll*, 92.

¹⁴² Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 69-71.

medd-i tabîî, medd-i lâzım, medd-i ârız, medd-i muttasıl, medd-i munfasıl ve medd-i lîndir.¹⁴³

Şimdi başlıklar halinde aslî ve fer'î medler ele alınacaktır:

3.3.16.3.1. Medd-i Tabîî

Kendisinden sonra bir med sebebine ihtiyaç duymaksızın, sadece zâtı ile med olmaya güç yetiren bu aslî medde, medd-i tabîî denir. Bu, (أَوْثَيْنَا، أَوْثَيْنَا) örneklerinde olduğu gibi aşikar da olabilir; (إِسْمَاعِيلَ، أَمَّنْ، عِلْمِهِ، بِهَذَا) misallerinde olduğu üzere mukadder de olabilir.¹⁴⁴ Burada med edilme miktarı olarak bir elif veya iki hareke ölçüsünce med edilmesine dikkat etmek gerekir. Zira tarif edilen tabîî medd-i gerek vasl gerekse vakf halinde bir eliften ziyade etmek ya da eksik bırakmak lahndir, haramdır.¹⁴⁵

Yazar, bu konuyu 64. soruda işlemiştir. O, öncelikle tabîî meddin ne demek olduğunu ve ardından nasıl okunduğunu sorar. Sorunun cevabını da bazı örnekler üzerinden izah ederek açıklar. Tanımlaması da yukarıdaki tarifile paraleldir.¹⁴⁶

3.3.16.3.2. Medd-i Lâzım

Med harflerinden sonra sebab-i medden sükûnun aynı kelimedede bulunmasıyla meydana gelen medde, medd-i lâzım denir.¹⁴⁷ Bu meddin bu isimle anılmasının nedeni, bütün kıraat imamlarının medd-i lâzımın medd-i konusunda ihtilaf etmeksizin 4 medde ittifak etmeleridir veya med sebebi olan sükûn-u lâzımın her daim varlığını korumasıdır.¹⁴⁸

Medd-i لازم, olduğu yerler itibariyle ya kelimedede ya da harfte meydana gelebilir. Ayrıca sebab-i medden sükûnun geliş şekline göre; şedde olarak gelirse “müsakkal” veya açık bir sükûnla gelirse “muhafeff” diye isimlendirilir.¹⁴⁹ Tanımlamadaki bu ayrıma göre şu şekilde bir sınıflandırma yapılabilir:

¹⁴³ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 71.

¹⁴⁴ Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 132.

¹⁴⁵ Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 132; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 56.

¹⁴⁶ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 71.

¹⁴⁷ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 51.

¹⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 317; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 139.

¹⁴⁹ Celâleddin Karakılıç, *Tecvîd İlmi* (Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2018), 92.

1: Medd-i lâzım kelime-i musakkale: اللَّهُ، تَوْمُرُوْتِي، الْحَقَّهْ، الصَّالِيْنَ örneklerindeki gibi Kur'ân'ın herhangi bir kelimesinde med harfinden hemen sonra med sebebi olan sükûn-u lâzımın şedde olarak aynı kelime bünyesinde bulunmasıyla oluşur.¹⁵⁰

2: Medd-i lâzım kelime-i muhaffefe: اَللَّنْ misalinde olduğu üzere Kur'ân'daki herhangi bir kelimedede harfi meddin ardından yine aynı kelime içerisinde sebep-i medden lâzımî sükûnun, bizzat sükûn olarak gelmesiyle oluşan bir kâidedir.

3: Medd-i lâzım harfî musakkal: Hurûf-u mukattaa içerisindeki harflerden birinde tilâvet esnasında med harfinden sonra idğâm gereği med sebeplerinden lâzımî sükûnun şedde olarak bulunması durumunda gerçekleşir. لَامٌ مِّمَّ اَلْفِ : اَلْمِ = لَامٌ مِّمَّ اَلْفِ örneğinde lââm harfi، طَا سِيْنٌ مِّمَّ : طسم ifadesinde sîn harfi buna örnektir.

4: Medd-i lâzım harfî muhaffef: Hurûf-u mukattaa bünyesindeki harflerden birinin okunuşunda med harfinden sonra idğâm olmaksızın bizzat lâzımî sükûn gelişiyile bu kural oluşmuş olur. اَلْفِ لَامِيْمٌ صَادٌ : المص da mîm ve sâd harfleri bu durumun örneklerindendir.

Kıraat imamlarının tümü medd-i lâzımı, zâtî med üzerine üç med ilave ederek dört elif ölçüsüyle okumuşlardır. Bu ittifak da lazım meddin hükmünü vacip kılmaktadır.¹⁵¹

Medd-i lâzımın meddi ile alakalı farklı fikirler olmakla birlikte İbnü'l-Cezerî, çoğunluğun meddin bu çeşidini dört elif ölçüsüyle okuduğunu; fakat aynı zamanda üç ve hadr okuyuşunda iki elifle okuyanların da olduğunu ifade etmektedir.¹⁵²

Risâlenin yazarı bu konuyu 64-66. sorularda ve bunların cevaplarında işlemiştir. Eserde konuyla dair suâl ve cevapları şu şekildedir:

S. 64: Sükûn-u lâzım neye denir?

C. 64: Durulduğu veya geçildiği vakit bir harfin harekesi, daima sükûn olursa; öyle sükûna, sükûn-u lâzım denilmektedir.

S. 65: Musakkal neye denir? Muhaffef neye denir?

C. 65: (Sükûnun) şeddeli olanına musakkal, şeddesiz olanına muhaffef denir.

¹⁵⁰ Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 140.

¹⁵¹ Karakılıç, *Tecvîd İlmi*, 93.

¹⁵² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 317.

S. 66: Medd-i lâzım neye derler ve kaç türlüdür?

C. 66: Bir kelimede harf-i medden sonra gelen sebep-i med, sükûn-u lâzım olursa; o harfi medd-i dört elif miktarı çekerek okumaya medd-i lâzım derler.¹⁵³

Müellifin bu da dört çeşittir diyerek burada medd-i lâzım için yaptığı ayırım, yukarıdaki sınıflandırmayla örtüşmektedir.

3.3.16.3.3. Medd-i Ârız

Fer'î medlerden biri olan medd-i ârız, harf-i medden sonra sebep-i medden sükûn-u ârızın aynı kelimede gelmesiyle oluşan bir tecvîd kaidesidir.¹⁵⁴ Örneğin şu kelimelerin قَدِيرٌ، الْعَظِيمُ، يُؤْمِنُونَ vakf halleri medd-i ârız olur.

Bu kuralın bu isimle adlandırılmasının sebebi; med sebebi olan sükûnun, vakf halinde var olup vasl halinde kaybolarak ârızî bir durumla ortaya çıkmasıdır.¹⁵⁵ Sadece meddin bu çeşidi vakf halinde gerçekleştiği için bu med türü, medd-i vakfî diye de isimlendirilebilir.¹⁵⁶

Medd-i ârız, med edilme şekli itibariyle tûl, tevassut ve kasr ile okunmuştur. Med oranları ise tûl, aslî medle birlikte dört; tevassut üç veya iki; kasr ise bir elif şeklindedir.¹⁵⁷ Med mertebelerini imamların tercihi yönüyle ele alınacak olursa; tûl ile okuyanların imam Hamza, Verş ve Ahfeş; tevassutla tilâvet edenlerin, İbn-i Âmir, Kisâî, Halef ile Âsım; kasr ile okuyanların da ashâb-ı hadr diye bilinen Ebû Ca'fer, Ya'kûb, Ebû Amr, İbn Kesîr ve Kâlûn oldukları görülmektedir.¹⁵⁸ Zikredilen bu ihtilaflara rağmen, aslında bütün kırâat imamları, bu hususta son harfin aslî harekesine göre; üstün harekede üç, esre harekede dört, ötre harekede ise yedi vecih ile okumayı câiz görmüşlerdir. Buna göre;

a) Şayet med harfinden sonra ârızî sükûn alan harfin harekesi üstün ise ilgili kelime, şu üç vecihten biri ile okunabilir:

¹⁵³ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 75.

¹⁵⁴ Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 143.

¹⁵⁵ Mer'âşî (Saçaklızâde), *Cühdü'l-mukall*, 91.

¹⁵⁶ Ünlü, *Kur'an-ı Kerîm'in Tecvîdi*, 89.

¹⁵⁷ el-Mer'âşî, *Cühdü'l-mukall*, 92.

¹⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 335.

1. Tûl: Dört elif med etmektir.

2. Tevessut: İki veya üç elif med etmektir.

3. Kasr: Bir elif med etmektir.

b) Şayet med harfinden sonra ârizî sükûn alan harfin harekesi esre ise ilgili kelime, şu dört vecihten biri ile okunabilir:

1. Tûl.

2. Tevessut.

3. Kasr.

4. Kasr ile revm.

Revm, harfin aslî harekesini, gizli bir sesle talep etmek¹⁵⁹ veya o harekeyi kısık bir sesle okumaktır.¹⁶⁰ Rev, harekenin ne olduğunu açığa vurmak için yapılır ki harekeyi göremeyenler kulaklarıyla harekenin sesini duysun.¹⁶¹ Harekenin cüzî bir ses miktarını (1/3) karşılayacak şekilde uygulanan revm, sadece esre ve damme harekede kasr ile yapılır. Kasr ile yapılmasının sebebi ise cüz'î de olsa harf hareke aldığı için med sebebinin kaybolması; geriye sadece kelimedeki aslî meddin kasr olarak kalmış olmasıdır.¹⁶²

c) Eğer med harfinden sonra ârizî sükûn alan harfin harekesi ötre ise ilgili kelime, yedi vecihten biri ile okunabilir:

1. Tûl.

2. Tevassut.

3. Kasr.

4. Tûl ile işmâm.

5. Tevassut ile işmâm.

¹⁵⁹ Karabâşî, *Karabaş Tecvidi*, 89.

¹⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 121.

¹⁶¹ ed-Dânî, *et-Teyisîr* 29-59.

¹⁶² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 121; Fatih Çollak, "Revm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/31-32.

6. Kasr ile işmâm.

7. Kasr ile revm.

Revm kavramı yukarıda ilk uygulandığı bahsin ardından açıklanmıştı. Bu bahiste ise işmâm kavramı uygulamaya dahil olduğu için işmâm kavramı açıklanacaktır. İşmâmın lügat anlamı koklatmak olmakla birlikte ıstılahta; harfi sakin hale getirdikten sonra damme harekeye işaretle dudakları ileriye doğru yummaktır.¹⁶³

İshmâm dört kısma ayrılır:

1: Vakfedilen kelimenin son harfinin harekesi damme olması halinde ilgili kelimeye damme harekeye istinaden işmâm uygulanabilir.

2: Harekenin harekeye idğâmı ile olur. (تَأْمُنَّا) kelimesinde Yûsuf sûresindeki bu işmâm, Ebû Ca'fer haricindeki bütün imamlarca iki vecihle okunmuştur. Ebû Ca'fer ise sadece idğâm ile okumuştur.¹⁶⁴

3: Harfin harfe idğâmıyla olur. (صِرَاطٍ) kelimesinde sâd harfine zây harfinin idğâmı gibi.

4: Harekenin harekeye idğâmı. (قِيلَ) kelimesini, aslı olan (قُولَ) kelimesinde kâf harfinin aslı harekesine göre okumak gibi.¹⁶⁵

Burada revm ve işmâmın nerelerde yapılıp yapılamayacağını sıralayalım.

a) İşmâm sadece ötre harekede uygulanır. Revm ise esre ve ötre harekede yapılabilir.¹⁶⁶

b) Medd-i ârızda yapılan işmâm, tûl, tevassut ve kasr halinde yapılabilirken; revm, sadece kasr ile oluşabilir. Bunun nedeni de işmâmın sükundan sonra uygulanmasıdır. Yani sebep-i medden sükûnun işmâmda varlığının tam korunmasıdır.

c) İşmâm harekeli ve sâkinlerde olabilirken; revm, sadece sâkinlerde yapılabilir.

d) İşmâm ile mümkün olan tam idğâm, revm ile mümkün değildir.¹⁶⁷

¹⁶³ el-Mer'âşî, *Cühdü'l-mukîl*, 278.

¹⁶⁴ Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâîyye*, 54.

¹⁶⁵ Emîn Efendi, *'Umdetü'l-hullân*, 359.

¹⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 121.

¹⁶⁷ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 271.

Müellif medd-i ârız konusunu 67-73. sorularda işlemiştir. Onun konuyla ilgili suâl ve cevapları şöyledir:

S. 67: Sükûn-u ârız neye denir?

C. 67: Durulduğu vakit, sâkin; geçildiği vakit kendi harekesiyle okunan bir harf üzerindeki sükûna, (sükûn-u ârız) denir.

S. 68: Medd-i ârız neye denir ve kaç elif miktarı çekilir?

C. 68: Bir kelimedede med harfinden sonra sebeb-i med, sükûn-u ârız olarak gelirse o harf-i med, birden dört elife kadar çekilerek okunur ve bu kurala medd-i ârız denir.

S. 69: Medd-i ârız nasıl olursa bir eliften dört elife kadar çekilerek okunmalıdır?

C. 69: Medd-i ârızın âhiri (يَعْلَمُونَ) gibi üstün harekeli olursa tûl (4 elif), tevassut (2 elif), kasr (1 elif) miktarı medle okunur.

S. 70: Revm neye derler?

C. 70: Gizli sesle bir harfin harekesinin bir kısmını ityân ile okumaktır.

S. 70: Medd-i ârızın âhiri (يَوْمَ الدِّينِ) gibi esre olursa kaç vecihle okumak câizdir?

C. 71: Medd-i ârızın âhiri (يَوْمَ الدِّينِ) gibi esre harekeli olursa tûl, tevassut, kasr ve revmle dört vecih okumak câiz olur. Revm ancak kasr ile olur.

S. 72: İsmâm neye derler?

C. 72: Bir harfî sükûn ile okuduktan sonra dudakları yummaya derler.

S. 73: Medd-i ârızın âhiri (تَسْتَعِينُ) gibi ötre olursa kaç vecihle okumak câizdir?

C. 73: Medd-i ârızın âhiri (تَسْتَعِينُ) gibi ötre olursa tûl, tevassut, kasr, tûl ile ismâm, tevassut ile ismâm, kasr ile revm olmak üzere 7 vecihten biriyle okumak câiz olur.¹⁶⁸

3.3.16.3.4. Medd-i Muttasıl

Med harfî ile med sebebi olan hemzenin aynı kelimedede bulunması sebebiyle bitişik uzatma olarak isimlendirilen medd-i muttasıl oluşur. جَاءَ، جِئَ، جَاءَ kelimeleri buna örnektir. Bu med, fer'î medlerdendir. İbnü'l-Cezerî ve Kastallânî, med harfî ile hemzenin aynı kelimedede bulunması durumunda oluşan medde muttasıl med

¹⁶⁸ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 85.

demişlerdir.¹⁶⁹ Bu meddin kasra düşürülmemesi hususunda bütün kıraat imamları ittifak etmiş olmakla birlikte kıraat imamları arasında muttasıl meddi, tûl ve tevassut medle çekme hususunda farklı med tercihleri ortaya çıkmıştır.¹⁷⁰

Medd-i muttasılın imamlara göre med miktarlarına gelince;

1: Muttasıl meddi aslî medde bir elif ziyade ile okuyanlar: Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'tur.

2: Muttasıl meddi aslî medde iki elif ziyade ile okuyanlar: İbn Âmir, Kisâî ve Halefû'l-Âşîr'dir.

3: Muttasıl meddi aslî medde üç elif ziyade ile okuyanlar: Âsım'dır.

4: Muttasıl meddi aslî medde dört elif ziyade ile okuyanlar: Verş ve Hamza'dır.

Medd-i muttasılın oluşmasında med sebebi olan hemzeye göre daha zayıf olan harfi meddin, hemzeyle aynı kelimedede bulunması nedeniyle hemzeye net bir şekilde telaffuz etmek adına medd-i muttasılın kasra düşmeden en az iki elif miktarı uzatılması gerekliliği, hasıl olmuştur.¹⁷¹

Burada zikredilen sebeple kasra düşürülmemesi hususundaki ittifak nedeniyle kasr üzeri med, vâcib hükmündedir. Bu hususta Abdullah İbn-i Mes'ûd'dan rivâyet edilen hadis önemlidir.¹⁷²

Müellifin konuyu ele alış şekline gelince o, medd-i muttasıl mevzuunu 74-75. sorularda işlenmiştir. Konuyla ilgili eserdeki veriler şöyledir:

S. 74: Medd-i muttasıl neye denir ve kaç elif miktarı çekilerek okunur?

C. 74: Muttasıl, bitişik demektir. Bir kelime içinde harfi med ile sebab-i medden hemze bulunursa o kelimeye muttasıl med, denir. Bu med, kırâat-i Âsım ve rivâyeti Hafs üzere 4 elif miktarı çekilerek okunur. (جىء) kelimesinde harf-i med (ى) ile sebab-i med (ء) birleşmiş olduğundan harf-i med olan (ى), 4 elif miktarı çekilerek okunur. (سوء،)

¹⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 161.

¹⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 313.

¹⁷¹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 54.

¹⁷² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 315.

(جَاءَ، أُولَئِكَ) kelimelerindeki medler de böylece med edilir. Çünkü harf-i med ile med sebebi olan hemze bir kelimededir.¹⁷³

S. 75: Mukadder neye derler? Bazı kelimelerde harf-i med mukadder olur mu?

C. 75: Mukadder, (أُولَئِكَ) örneğindeki gibi yazılı olmayan, gözle görünmeyen ancak okunuşta varlığı anlaşılan harf-i meddir. Bu kelimede sebab-i med (hemze) olup görünse de (lâm) harfinden sonra telaffuzda mevcut olan harf-i med (elif), görünmediğinden mukadderdir. Her ne kadar bu kelime, mukadder med harfi ile yazılsa da yine dört elif miktarı çekilerek okunur.¹⁷⁴

3.3.16.3.5. Medd-i Munfasıl

Medd-i munfasılın kelime manası, harf-i med ile sebab-i medden hemzenin farklı kelimelerde bulunması sebebiyle, ayrık meddir. Bu kurala örnek kelimeler şöyledir: يُبُوا إِلَى اللَّهِ، إِيَّيْ أَخَافُ، يَا أَيُّهَا. Ayrıca bu; fer'î med, meddû'l-fasl, meddû'l-best, meddû'l-îtibar, meddû'z-zâid ve meddû'l câiz diye de isimlendirilmiştir.¹⁷⁵ Medd-i munfasılın tarifi ise şöyledir: Medd-i munfasıl, med harflerinden sonra med sebebi olan hemzenin gelmesi ve bu ikisinin farklı kelimelerde bulunmasıyla oluşur. Med harfleri mezkûr veya mukadder olabilir.

Medd-i munfasıl, iki ayrı kelimede meydana geldiği için; bu, iki kelime beraber tilâvet edildiğinde oluşur. Eğer ilk kelimede vakfedilecek olursa, o vakit sebab-i medden hemzenin sonraki kelimede kalmış olması nedeniyle, ilgili kelimede medd-i tabîi uygulaması yapılır.

Medd-i munfasılın ziyade med edilme sebebi de hemzenin hakkıyla okunmasını sağlamaktır.¹⁷⁶ Medd-i munfasılın meddinde imamların ihtilafları üzerine munfasıl meddi,

1: Aslî medde ilave yapmadan 1 elifle med edenler; Kâlûn, İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'tur.

2: 2 elif med edenler; Kâlûn ve Dûrî'dir.

¹⁷³ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 85-87.

¹⁷⁴ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 87.

¹⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 319.

¹⁷⁶ Muhammed Mekki, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 138; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriye*, 54.

3: 3 elif med edenler; İbn-i Âmir, Kisâî, Halefû'l-‘âşir’ dir.

4: 4 elif med edenler; İmâm Âsım’dır.

5: 5 elif med edenler; Verş ve Hamza’dır.¹⁷⁷

Burada zikredilen med miktarları ile alakalı ihtilaf sebebiyle medd-i munfasılın hükmüne câiz denilmiştir. Munfasıl meddin med hükmüne câiz denilmesini, Aliyyü'l-Kârî, şu sebeplere bağlamaktadır; “Med miktarındaki ihtilaflar, iki kelimededen oluşan munfasıl meddin ilk kelimesinde yapılan vakf nedeniyle bu meddin, tabîî medde dönüşmesi ve med sebebinin ortadan kalkmasının câizliği sebebiyle, kasr ile okumanın câiz olmasıdır”.¹⁷⁸

Med tercihlerine göre medd-i munfasılı, hadr ashâbı 1, tevassutla okuyanlar 3 veya 2, tûlla tilâvet edenler de 4 veya 5 elifle okur.¹⁷⁹ Burada şunu da belirtmek gerekir ki muttasıl ve munfasıl meddin oluşumunda med harfî ve sebab-i medden hemze ortak iki unsurdur. Bu iki kuralı (muttasıl ve munfasıl) birbirinden ayıran birinci farklılık, kuralı oluşturan unsurların muttasılda aynı kelimedede, munfasılda ayrı kelimelerde bulunmasıdır. İkinci farklılık ise muttasılda ‘ayn başlı kısa hemzenin; munfasılda ise uzun hemzenin gelmesidir.¹⁸⁰ Şuna da değinmek gerekir ki hemzenin gelişiyile alakalı az da olsa istisnalar mevcuttur.

Munfasıl meddi müellif, 76-77. sorularda ele almıştır. Bu suâl ve cevaplar şöyledir:

S. 76: Medd-i munfasıl, neye denir ve kaç elif miktarı çekilerek okunur?

C. 76: Harf-i med bir kelimedede ve sebab-i med başka bir sözcükte olursa medd-i munfasıl olur. Bu med, kırâat-ı Âsım ve rivâyeti Hafs üzere 4 elif miktarı çekilerek okunur. Medd-i munfasılı, kasr ile bir, tevassut ile iki, üç elif ve tûl ile beş elif miktarı çekerek okuyanlar da olmuştur.¹⁸¹

(أَنَا عَطَيْنَاكَ) kelimesinde (أَنَا) ile (أَعْطَيْنَاكَ) başka kelimeler olup (أَنَا) nin âhirindeki (elif) harf-i med, ve (أَعْطَيْنَاكَ)’nin evvelindeki hemze, sebab-i med olduğundan (أَنَا)’deki harf-

¹⁷⁷ ed-Dânî, *et-Teyssîr*, 30-31.

¹⁷⁸ Aliyyü'l-Kârî, *Minehu'l-fikriyye*, 54.

¹⁷⁹ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 249.

¹⁸⁰ Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd*, 6-7.

¹⁸¹ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 89.

i med olan elifi, dört elif miktarı çekerek okumak medd-i munfasıl olur. (مَا عَنَى), (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ), (إِنِّي أَخَافُ), (تَوْبُو إِلَى اللَّهِ), (تَوْبُو إِلَى اللَّهِ) kelimelerindeki medler, böyledir.¹⁸²

S. 77: Medd-i munfasıl olan bazı kelimelerde harf-i med, mukadder olur mu?

C. 77: Evet, hurûf-u medden (و) ile (ى) bazen mukadder olur. (عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ), (أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ), (مَنْ عِلْمِهِ الْأَيُّمَا شَاءَ), (بِهِ أَنْ يُوصَلَ) emsâli gibi zamirlerden sonra telaffuzda mevcûd yazıda düşürülmüş (و) ile (ى) harfi medleri Hafs'a göre dört elif miktarı med olunarak okunur.¹⁸³

3.3.16.3.6. Medd-i Lîn

Fer'î medlerin içerisinde yer alan bir diğer konu da medd-i lîndir. Diğer fer'î medlerden bu konuyu ayıran temel özellik kendi kuralına münhasır olarak lîn harfi olan (و) vav ve (ى) yâ harflerinin sükûnlu olarak kullanılmasıdır.

Lîn kavramı, kelime itibariyle mülayimlik ve yumuşaklığı ifade etmektedir.¹⁸⁴ Tecvîd ıstılahı olarak da medd-i lîn; lîn harfinden sonra sebep-i medden sükûnun gelmesi neticesinde oluşan meddin adıdır. وَالصَّيْفِ، وَخَيْرٌ kelimelerinde vakf halinde gerçekleştiği gibi.¹⁸⁵

Vâv ve yâ harfleri hareke alırsa aslî harf olurlar. İlgili harfler sâkin (harekesiz) öncesindeki harfin harekesi de med edebilecekleri bir hareke olursa; bu harfler, harfî med olur. Yine bu harfler sâkin (sükûnlu) öncesindeki harf de üstün harekeli olursa; ilgili harf, lîn harfi olur.¹⁸⁶

Medd-i lînin oluşumunda lîn harfinden sonra gelen sebep-i medden sükûn, lâzımî veya ârızî olarak gelebilir.¹⁸⁷ Bunlardan lâzımî olarak bulunan sükûn, sadece Meryem ve Şûrâ sûresindeki hurûf-u mukatta'anın (ع) 'ayn harfinde bulunmaktadır. Söz konusu 'ayn harfini, lâzımî sükûn nedeniyle tûl (4 elif) ve tevassut (3 elif) olmak üzere iki vecihle okumak câiz olur. Burada kasr vechi câiz görülmemektedir.¹⁸⁸

¹⁸² Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 91.

¹⁸³ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 91-93.

¹⁸⁴ Zihni Efendi, *el-Kavlü's-sedîd*, 54.

¹⁸⁵ Karabâşî, *Karabaş Tecvidi*, 8.

¹⁸⁶ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 249.

¹⁸⁷ Karakılıç, *Tecvid İlmi*, 88.

¹⁸⁸ Emin Efendi, *'Umde*, 126-127; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 348.

Lâzımî sükûn olarak bulunan bu iki yer dışında, medd-i lîn, Kur'ân-ı Kerîm'de hep ârızî sükûnlu olarak gelmektedir. Kureyş sûresinin âyet sonlarındaki kelimeler bu uygulamaya örnek olarak verilebilir. Ârızî sükûnlu medd-i lînin meddi ise uygulama itibariyle son harfin harekesine göre şekil alarak medd-i ârızdaki vecihlerle okunmaktadır. Yani son harfin harekesi üstün olursa tûl, tevassut, kasr olmak üzere 3; son harfin harekesi esre olursa tûl, tevassut, kasr ve kasr ile revm yaparak 4; eğer son harfin harekesi ötre ise tûl, tevassut, kasr, kasr ile revm, tûl ile işmâm, tevassut ile işmâm ve kasr ile işmâm olmak üzere 7 vecihten biri ile okunabilmektedir.¹⁸⁹

Bu vecihlerdeki ihtilaf nedeniyle medd-i lînin hükmü câizdir. Ayrıca medd-i lînin oluşumunda med harfi olmadığı için uygulamada medd-i ârızdan birer elif eksik med edilir. Yani tûlu 3-2, tevassutu 1 elifle, kasrında ise medd-i terkederek okumak gerektiği ifade edilmiştir.¹⁹⁰

Müellif, medd-i lîn konusunu 78-80. sorularda ele almıştır: Mezkûr suâl ve cevapları şu şekildedir:

S. 78: Medd-i lîn neye derler ve nasıl kırâat olunur?

C. 78: Bir kelimede sâkin (و) yâhut (ى) harfleri olsa ve bunların mâ kablilerindeki harfin harekesi üstün olsa, mâ ba'di de sâkin olsa o (و) ile (ى) nın meddine medd-i lîn denir.

S. 79: Medd-i lîn, kaç elif miktarı çekilerek okunur?

C. 79: Sebeb-i med sükûnu lâzım olursa tûl ile yani 4; yahut tevassut ile yani iki elif miktarı çekilerek okunur. (حَمَّ عَسَقَ) ile (كَيْبَعَصَ) kavî-i şeriflerindeki (ع) 'ayn lafzı gibi.¹⁹¹

Eğer sebeb-i med, sükûnu ârız olursa, medd-i ârızda olduğu gibi son harekeye göre 3, 4 ve 7 vecihle okumak câizdir. Lakin وَالصَّيْفِ خَيْرٌ, gibi kasrında (vasl halinde) hiç med edilmez.¹⁹²

S. 80: Medd-i vâcib ve medd-i câiz ne demektir?

¹⁸⁹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 274-275.

¹⁹⁰ Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd*, 9-11.

¹⁹¹ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 93.

¹⁹² Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 93-95

C. 80. Medd-i vâcib, bir eliften ziyade çekilmesi gerekli olan meddir. Medd-i lâzımın ve medd-i muttasılın medleri gibi. Medd-i câiz ise sebep-i meddin bulunmasıyla birlikte kasr ile (bir elif miktarı) çekilmesi câiz olan meddir. Medd-i munfasıl, medd-i ârız ve medd-i lînin medleri gibi.¹⁹³

3.3.17. Zamir

Zamir, nahivcilere göre gâib, muhatap ve mütekellim'in yerine kullanılan marife bir isimdir. Burada bahse konu olan zamir, gâib (هُوَ) hû zamiridir. Bu zamir, öncesinde gelecek olan bir harfe bitişirse zamirin bünyesinde bulunan (و) vâv harfî yazıdan düşürülür ve buna “müfred, müzekker, gâib, muttasıl zamir” denir. Mezkûr zamir, yerine kullanıldığı konum itibariyle hâ-i kinâye diye de isimlendirilmektedir.¹⁹⁴

Zamirin tecvîd ilmine konu olmasındaki temel neden, bu gâib muttasıl zamirin nerelerde med edilip edilmeyeceği meselesidir. Zamirin med edilmesi mevzuuna gelince; zamir şu şartlarda med olunur:

1: Kendisinde durmaksızın vasl halinde okunan zamir, eğer kendisinin evveline bitişen harf harekeliyse uzatılarak okunur. Bu uzatmanın yönü zamirin alacağı hareketin cinsine uygun olan bir med harfî takdiriyle yapılır. Buradaki med miktarı, tabîi med ölçüsünce.¹⁹⁵ Tabîi medle med olunan örnekler şu şekilde gelir: لَهُ، مَالُهُ، بِهِ.

2: Eğer med olunan zamirden sonra sebep-i medden hemze gelirse artık ilgili kelimede medd-i munfasıl oluşmuş olur. Bu oluşumun örneği (مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا) dir.¹⁹⁶

Zamir, şu şartlarda med olunmaz:

3: Zamir, الدِّينَ لَهُ kelimesinde okunduğu gibi, sâkin bir harfin önünde bulunursa med olunmadan önündeki harfe iliştilir.

4: Zamir, evvelindeki harfin sâkin olması durumunda med olunmadan okunur. مِنْهُ، فِيهِ، عَلَيْهِ kelimeleri bu maddeye örnektir.¹⁹⁷

¹⁹³ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 95-96.

¹⁹⁴ Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvîdi*, 131; Pakdil, *Tâ'lim, Tecvîd ve Kıraat*, 208.

¹⁹⁵ el-Mer'âşî, *Cühdü'l-mukıll*, 244; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 193.

¹⁹⁶ Pakdil, *Tâ'lim, Tecvîd ve Kıraat*, 208.

¹⁹⁷ Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-tecvîd*, 21.

Bu kuralın şartlarını taşıdığı halde Kur'ân'da Furkân sûresi 69. âyette medle okunan (مُهَآئِنَا فِيهِ)¹⁹⁸ kelimesi istisna olarak kabul edilir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de kelimelerin aslî harfleri olduğu için zamir sayılmayan kelimeler de şunlardır: (لَمْ يَنْتَهُ)¹⁹⁹, (مَا نَفَقَهُ)²⁰⁰.

Yazar zamir konusunu 81. soruda işlemiştir. Şöyle ki;

S. 81: Zamir neye derler ve nasıl okunur?

C. 81: Bir kelimenin sonuna ilave edilen (۞) harfine zamir derler, diye zamiri tanımlayan müellif, zamirin nerede çekilip nerelerde çekilmeyeceğini, yukarıdaki gibi ele almıştır.²⁰¹

3.3.18. İmâle

Fer'î harekelerden imâle; sözlükte, sapmak, meyletmek, bükmek, eğmek anlamlarında kullanılır. Tecvîd ve kırâat alnında ise fetha harekeyi esreye meylettirmeye, eğmeye imâle denir.²⁰² Esasında fetha ile imâle iki zıt uygulamadır. Bu iki mefhumdan fetha asıl, imâle ise fer'dir. Bununla beraber her iki tilâvet de fasih Arapça'yla birlikte Kur'ân tilâvetinde uygulanan meşhur iki vecihtir.²⁰³ Bunlardan imâle, her kırâatte olmasa da Hz. Peygamber'den bugüne nakledilen vecihler arasındadır. Şöyle ki Hicaz ehlinin lügatı, fetha; Necd ehlinin lügatı, imâledir. İmâle yapılan harflere gelince bunlar; elif, râ ve te'nîs hâsıdır. Elif ve te'nîs hâsının imâlesi ise bir önceki harfte olur.²⁰⁴

Kırâat imamları imâleyi uygulamada ikiye ayrılır. Buna göre;

1: İmâle yapmayan imamlar; İbn-i Kesîr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'dur.

2: İmâle yapanlar iki kısma ayrılır;

¹⁹⁸ Furkân, 25/69.

¹⁹⁹ Ahzâb, 33/60; 'Alak, 96/15.

²⁰⁰ Hûd, 11/91.

²⁰¹ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 93-95.

²⁰² Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kirâe ve tahkiki lafzi't-tilâve*, thk. Ahmed Hasan Ferhat (Amman: Dâr-u Ammâr, 1996). 24. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 30.

²⁰³ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 229.

²⁰⁴ Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd*, 22.

a) Bunlardan Kâlûn, İsfahânî'den Verş, İbn-i Âmir ve Âsım, imâle-i suğrâ ile okurlar.

b) Ezrak tarikiyle Verş, Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Halef imâle-i kübrâ ile okurlar.²⁰⁵

Âsım'ın ikinci râvisi Hafs ise sadece Hûd sûresi 41. âyetteki (مَجْرِيهَا) kelimesindeki râ harfini imâle-i kübrâ ile okumuştur.²⁰⁶

Buradaki ayırmadan hareketle imâle-i suğrâ ve kübrâ arasındaki uygulamada farkın olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki imâle-i suğrâ, mütevassıt fetha ile imâle-i kübrâ arasında bir okuyuş diye tarif edilirken; imâle-i kübrâ ise fetha harekeyi kesreye daha yakın bir okumayı ifade eder. Bunun yanı sıra imâle yapılırken mutlak esre gibi okumamaya dikkat edilmelidir.

Müellif bu konuyu 82. soruda işlemiştir. Şöyle ki;

S. 82: İmâle ne demektir ve nasıl okunur?

C. 82: Üstünü esreye meylettirerek okumaya, imâle derler. Hafs, Kurân-ı Kerîm'in bir yerinde (بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِيهَا) bu kavî-i şerifte, (ج) harfinin üstün harekesini esre gibi ince okuyarak imâle etmiştir.²⁰⁷

3.3.19. Teshîl

Hemze-i müsehhhele, mahreci boğazın en derin kısmında (aksa'l-halk) bulunduğu ve şiddet sıfatı taşıdığı için, yerine göre kendine yakın vokalist elif, vâv ya da yâ harflerinden biriyle değiştirilmiş; özellikle iki hemze yan yana geldiğinde ikinci hemze tahfif, tebdîl, teshîl, tesbît, hazf vecihlerinden biriyle telaffuz edilmiştir. Hemze-i müsehhhele, Sîbeveyhi'ye göre kendi telaffuz özelliğinde “beyne beyne” bir harftir. Bu sebeple hemzeden önceki harf fethalı olduğunda hemze elif, zammeli olduğunda vâv, kesreli olduğunda yâ harfine yaklaştırılmak suretiyle yapısındaki şiddet hali giderilir ve sühûletle okunur.”²⁰⁸ Bu durumda teshil, art arda gelen iki hemzeden ikincisini, harekesine yakın olan harfin sesine benzeterek ve yumuşatarak okumaktır. Bu

²⁰⁵ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 52.

²⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 30; Hamza Hüdâî, *Tecvid-i Edâiyye*, 78.

²⁰⁷ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvid*, 99-101.

²⁰⁸ Mehmet Ali Sarı, “Teshîl” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 1997), 16/163-165

uygulama Hafs kırâatinde, (أَعْجَمِي) kelimesinde evvel vecih olarak ikinci hemzenin, hemze ile elif arasında yumuşatılarak okunmasıyla uygulanır.²⁰⁹

Müellif, teshîl konusunu 83. soruda ele almıştır. Bahsi geçen suâl ve cevabı şöyledir:

S. 83: Teshîl ne demektir ve nasıl okunur?

C. 83: Bir hemzeyi, hemze ile elif arasında okumaya teshîl derler. Hafs kırâatinde 7 yerde teshîl edilir. Bunlardan;

1: İki tanesi, (قُلْ أَلَذَّكَّرِينَ) de,

2: İkisi, (الْآن) de,

3: Biri, (اللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ) de,

4: Biri (أَعْجَمِي) dedir.

İşte bu misallerde ikinci hemzeleri, harekesi cinsi olan elif beyninde okumak teshîldir. Ancak (أَعْجَمِي) kelimesindeki ikinci hemzeyi, elife ibdâl ile okumak, tercih edilir.²¹⁰

3.3.20. Ahvâl-i Sekte

Sözlükte susmak anlamına gelen sekte, iki ses veya söz arasını soluk almadan kesmek demektir.²¹¹ Tecvîd ilminde ise sekte; nefes almadan sesi, vakf esnasından daha kısa bir zaman süresince kesmekle yapılır.²¹² İbnü'l-Cezerî'nin bu tanımından da anlaşıldığı üzere sekt, sekte yapılacak yerde nefes almaksızın sesi vakftan daha kısa bir müddet bekleyip ardından okumaya devam etmektir.²¹³ Sektenin yapılışında bekleme müddeti, bir elif veya iki harekedir. Bu durumda sektenin süresi vakfinkinden kısa olup, uygulanan okuyuş hızına göre bu oran değişmektedir.²¹⁴ Zira vakfla sekte arasında, vakf esnasında nefes alınması ve sekteye göre duruş esnasında daha uzun ara verilmesi farkı vardır.²¹⁵

²⁰⁹ Tanrıbuyruğu, *Muhîtü 't-Tecvîd*, 22.

²¹⁰ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 101-103.

²¹¹ Güneş, "Sektün", 575.

²¹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 240.

²¹³ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 345.

²¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 241.

²¹⁵ Pakdil, *Tâ 'lim, Tecvîd ve Kırâat*, 209.

Sekte, ancak sahîh bir rivâyet ve nakle dayanarak vasl halinde ve sâkin harf üzerinde yapılır.²¹⁶ Sekte yapan imamlara gelince;

1. İmâm Hamza, Halef'in rivâyetiyle harekeli hemzedden önce gelen sakin harfte daima sekte yapar.

2. İmâm Ca'fer, hurûf-u mukattaanın her bir harfinin arasını sekte ile ayırarak okur.

3. İmâm Âsım'ın 2. râvisi Hafs, ondan şu 4 yerde sekte rivayet etmiştir:

a) (عَوَجًا قِيمًا لِيُنْذَرَ)²¹⁷ ifadesiyle biten âyet sonunda sekte yapılan bu kelime vakf evlâ olup, sekte câizdir. Ancak vasledilirse sekte uygulanır.²¹⁸

b) (مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا).²¹⁹ Sonunda vakf-ı lâzım olan ve sekte yapılan bu ifadede vakf evlâ olup, sekte câizdir.²²⁰

c) (وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ)²²¹ âyetinde sekte yapmak öncelikli olup vakf yapıldığında, ızdırârî vakf olacağı için, geriden ibtidâ ile tekrar okunur. Buradaki sekte, kelimeleri ayırarak anlam kargaşasını önlemektedir.²²²

d) (كَلَّا بَلْ رَانَ).²²³ Bu âyette sekte yapmak da öncelikli olup vakf yapıldığında, ızdırârî vakf olacağı için, geriden ibtidâ ile tekrar okunur. Buradaki sekte, kelimeleri ayırarak anlam kargaşasını önlemek için yapılır.²²⁴

Bu dört yerdeki sekteler, Hafs'a âit vecihlerdir.²²⁵ Hafs'ın âyetler ve kelimeler arasında yaptığı bu 4 yerdeki sekteye ek olarak, bir de Enfâl'den Tevbe sûresine geçişte yaptığı sekte vardır.²²⁶

²¹⁶ Pakdil, *Tâ'lim, Tecvîd ve Kıraat*, 209-210.

²¹⁷ Kehf, 18/1-2.

²¹⁸ Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfu fîdalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbea'ti 'aşer*, nşr, Abdurrahîm et-Tarhûnî (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2009), II: 129.

²¹⁹ Yâsîn, 36/52.

²²⁰ Dimyâtî, *İthâf*, II, 329.

²²¹ Kıyâme, 75/27.

²²² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 347.

²²³ Mutaaffîfîn, 83/14.

²²⁴ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 348.

²²⁵ Dânî, *et-Teysîr*, 142.

²²⁶ Pakdil, *Tâ'lim, Tecvîd ve Kıraat*, 210.

Bu konu, yazar tarafından 84. soruda ele alınmıştır. Buna göre;

S. 84: Sekte neye derler ve Kur'ân-ı Kerîm'de kaç yerde sekte yapılır?

C. 84: Nefes almaksızın sadâyı keserek biraz durmaya sekte derler. Kur'ân-ı Kerîm'de 4 yerde sekte yapılır:

1: Sûre-i Kehf'de (عَوَجًا قَيِّمًا) sözcüklerinde cîm'in tenvînini elife kalbederek nefes almaksızın biraz durduktan sonra (عَوَجًا قَيِّمًا لِيُنْذِرَ) şeklinde okumaktır.

2: Sûre-i Yâsîn'de (مَنْ مَرْقَيْنَا هَذَا) ifadesinde nûn'un elifi üzere sesi keserek biraz bekleyiştir.

3: Sûre-i Kiyâme'de (وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ) kavlindeki (مَنْ) üzerindeki sektedir.

4: Sûre-i Mutaaffîfîn'de (كَلَّا بَلْ رَانَ) de (بَلْ) kelimesi üzerinde olan sektedir.

Görüldüğü üzere müellifin konuyu tanımlaması ve anlatımı, konunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.²²⁷

3.3.21. Hâ-i Sekt

Hâ-i sekt, Kur'ân-ı Kerîm'de bazı kelimelerin son harflerini veya harekelerini, telaffuzda korumak için kelimelerin sonuna getirilen, aynı zamanda zamire benzeyen, sâkin kılınmış (◌) hâ harfidir.²²⁸ Buna göre Kur'ân-ı Kerîm'de 9 farklı yerde geçen 7 kelime “(لَمْ يَتَسَنَّهْ),²²⁹ (اِقْتَدِهْ),²³⁰ (كِتَابِيَهْ),²³¹ (جَسَائِيَهْ),²³² (مَالِيَهْ),²³³ (سُلْطَانِيَهْ)²³⁴ ve (مَا هِيَ)²³⁵” kırâat imamlarınca vakf durumunda ittifakla sekt ile tilâvet edilmiştir. Vasl durumunda ise ihtilaf vardır. Şöyle ki Hafs rivâyetinde hâ-i sekteler, sükûn haliyle yapılır. Bu

²²⁷ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 103-105.

²²⁸ Hafız Mehmed Nurî, *Suallî ve Cevaplı Tecvîd (İstanbul: Necmi İstikbal Matbaası, 1325)*, 22

²²⁹ Bakara, 2/259.

²³⁰ En'âm, 90.

²³¹ Hâkka, 69/19-25.

²³² Hâkka, 69/20-26.

²³³ Hâkka, 69/28.

²³⁴ Hâkka, 69/29.

²³⁵ Kâria, 101/10.

kelimeleri, sekte ile okumak veya buralarda vakf etmek câiz olup; sekteli okuyuş daha önceliklidir.²³⁶

Müellifin konuyu ele almasına gelince o, mevzuya 85. soruda değinmiştir. Buna göre;

S. 85: Hâ-i sekt neye derler, Kur'ân-ı Kerîm'de kaç tanedir?

C. 85: Kur'ân-ı Kerîm'de dokuz kelimenin vaslları halinde sonlarındaki (ه) 'ler okunur. Bu hâ harflerine hâ-i sekt derler. Bunlar sâkindir, müteharrik değildir. Bunlardan biri sûre-i Bakara'daki (لَمْ يَسْأَلْهُ); biri sûre-i En'âm'daki (فِيهِمْ أَقْتَدَهُ); altısı sûre-i Hâkka'daki [iki tane (كُتِبَ فِيهِ), iki tane (حَسْبُ فِيهِ), bir tane (مَالِيَهُ) ve bir tane (سُلْطَانِيَهُ)] diğer biri de sûre-i Kâria'daki (مَاهِيَهُ), kelimeleridir.²³⁷

3.3.22. Secde-i Tilâvet

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen 14 secde âyetinden birini okuyan veya dinleyen kimse için Allah'a saygı ifadesi olarak secde yapması gerekir. Bu secde âyetlerinin hükmü ile alakalı farklı görüşler olsa da merhum Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dini* isimli eserinde secde âyetinin namaz dışında okunması halinde hemen yapılmasının vacip olmadığını; ancak daha sonra yapılmasının gerekli, bununla birlikte secde âyetinin namazda okunması durumunda üç âyet geçmeden secdenin yapılmasının vacip olduğunu ifâde eder.²³⁸

Müellif bu konuyu, 86. soruda işlemiştir. Zikri geçen bu suâl ve cevabı şöyledir:

S. 86: Kur'ân-ı Kerîm'de kaç secde vardır?

C. 86: Kur'ân-ı Kerîm'de 14 secde vardır. Bunların hepsi vâciptir.²³⁹

3.3.23. Ahvâl-i Hemze-i Kat' ve Hemze-i Vasl

Hakiki mahreç bölgesine sahip olarak boğazın dip kısmından telaffuz edilen hemze, kat' ve vasl olarak ikiye ayrılır:

1: Hemze-i Kat': Varlığını yazı ve tilavetle birlikte vasl ve vakf halinde de koruyan hemzedir.

²³⁶ Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd*, 23-24.

²³⁷ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 105-107.

²³⁸ Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dini*, (Ankara: 1958), 189-191.

²³⁹ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 107.

2: Hemze-i Vasl: Evveli hemze ile başlayan kelimelerin ilk harfi olarak bilinir. Bu kelimelerden müstakil olarak okumaya ibtida ediliyorsa; o halde hemze-i vasl, yazılır ve okunur. Eğer hemze-i vasıllı olan kelime, evvelindeki kelimedenden vasledilerek okunursa o halde vasl hemzesi tilâvetten düşer okunmaz.

Hemze konusunu yazar, 87. soruda işlemiştir. Mezkûr suâl ve cevabı şöyledir:

S. 87: Hemze, neye derler? Hemze-i kat‘ ve hemze-i vasl, neye derler?

C. 87: Harekeli elif harfine (hemze) derler. Buna göre hemze (harekeli elif) bir kelimenin evvelinde iken daima okunduğu gibi, kendisinden evvel harekeli bir harf geldiği halde yine okunursa öyle hemzeye (hemze-i kat‘) derler. Kelimenin evvelinde bulunduğu vakit okunup da kendisinden evvel bir harf veya bir kelime geldiği vakit yazılıp okunmayan hemzelere ise hemze-i vasl derler.²⁴⁰ Örnek vermek gerekirse (أَكْرَمِي), (وَأَحْسِنُ), (أَحْسَنَ), (إِلَيْكَ) misallerindeki (أَكْرَمِي), (وَأَحْسِنُ), (أَحْسَنَ), (إِلَيْكَ) kelimelerinin hemzeleri, her vecihle okunduklarından hemze-i kat‘; (الله) lafz-ı celâlinin hemzesi yazılı olduğu halde kendisinden evvel gelen (أَحْسَنَ)’nin nûnuyla vaslından dolayı okunmadığından hemze-i vasl’dır.

S. 88: Ne gibi kelimelerin hemzeleri hemze-i vasl ve hangileri hemze-i kat‘dır?

C. 88: ضَرَبَ gibi fiili mazilerin yalnız اضْرَبْ، افْتَحْ gibi emr-i hâzırlarıyla قُ gibi beş harfli ve اسْتَخْرَجْ gibi altı harfli fiili mazilerin elifleri ve bunların اسْتَفْلَقَ، اسْتَفْلَجَ gibi mastarlarının ve emr-i hâzırlarının evvelindeki hemzeler, hemze-i vasl’dır. Buna göre اسْمٌ، اسْمٌ، اسْمٌ، اسْمٌ، اسْمٌ، اسْمٌ، اسْمٌ isimleriyle lafz-ı Celâlin ve lâm-ı tarîfin hemzesi, hemze-i vasl’dır. Bu hemzeler, kelimenin ibtidâsında bulundukça okunur ve yazılır. Eğer (بِسْمِ اللَّهِ)، (عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ)، (مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ) gibi kendilerinden evvel bir kelime bulunup da vaslen kırâati lâzım gelse hemzeler okunmaz ve ekserisi yazılmaz. Bunların dışındaki kelimelerin hemzeleri, hemze-i kat‘dır. Bunlar; gerek ibtidâ gerekse vasl halinde yazılır ve okunurlar.²⁴¹

3.3.24. Ahvâl-i İstiâze ve Besmele

²⁴⁰ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 107.

²⁴¹ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 111-113.

Kur'ân okumaya istiâze ile başlama düsturu her şeyden önce Kur'ân'la mutâbık olmaktır. Nitekim Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de "Kur'ân okuduğun zaman hemen o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" buyurmaktadır.²⁴² Kur'ân okumaya başlarken (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم) kelâmı ile başlamanın, Hz. Peygamber'in de sünneti olduğu, kuvvetli rivâyetler arasındadır.²⁴³ Bu deliller ışığında Kur'ân-ı Kerîm'i okumaya istiâze ile başlamak gerekmektedir.

Besmele bahsine gelince, Kur'ân-ı Kerîm'de bulundukları yerler itibariyle sûre başlarında ve Neml sûresi 30. âyette olmak üzere besmelenin varlığından söz etmek mümkündür.²⁴⁴ Besmelenin sûrelerdeki konumu hususunda ise mezheplerin farklı görüşleri olsa da kıraat cihetinden bakıldığında bütün kıraat imamlarının Tevbe sûresi hariç bütün sûrelerin evvelinde besmele tilâvet ettikleri bilinmektedir.²⁴⁵ Eğer kârî, Kur'ân okumaya sûre başı dışında sûrelerin herhangi bir yerinden başlıyorsa o zaman besmele ile başlama hususunda muhayyer bırakılmıştır.²⁴⁶ Tevbe sûresinde ise nasıl sûrenin evvelinde besmelesiz başlanıyorsa, herhangi bir yerinden başlarken de besmelesiz başlamak daha münasip olacaktır.²⁴⁷

Müellif, Kur'ân-ı Kerîm okunacağı vakit istiâze ve besmele okumanın sünnet olup ve fakat Tevbe sûresinin evvelinde besmelenin okunmayacağını; ortalarında ise okunacağını ifade etmektedir.²⁴⁸

3.3.25. Tekbîr

Tekbîr, lügatte büyük görmek, büyütmek ve ululamak demektir. Tecvîd ıstılahında ise Allah'ın yüceliğini ve azametini beyan etmek için "Allah en büyüktür" manasındaki (أَللَّهُ أَكْبَرُ) kelamına, tekbîr denilmektedir.

Kırâat ilminde tekbîr, İbn-i Kesîr kırâatine mahsus olmakla birlikte diğer kırâat imamları da sadece hatim tertiplerinde tazim ve şükür için ona muvafakat etmişlerdir.

²⁴² Nahl, 16/98.

²⁴³ Dâni, *et-Teyisîr*, 16-17.

²⁴⁴ Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, çev. Hayreddin Karaman-Mustafa Çağrııcı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş (Ankara: DİB Yayınları, 2007), Nahl 16/98.

²⁴⁵ Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvîdi*, 25.

²⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 264; Pâluvi, *Zübde*, 6.

²⁴⁷ Pâluvi, *Zübde*, 8.

²⁴⁸ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 115.

Hatim haricinde Duhâ ve Nâs sûreleri arasındaki müstakil okumalarda tekbîr getirmek rivâyetlerde bulunmamaktadır. Ancak öğretim amaçlı okumalarda tekbîr uygulamasının yapılmasında beis yoktur.²⁴⁹ Müellif, konuyla ilgili şunları söylemiştir: “Kur’ân-ı Kerîm’i hatmeden kimsenin, Duhâ’dan aşağıdaki sûre-i şerîflerin nihâyetinde tekbîr (أَللَّهُ أَكْبَرُ) okuması, sünnetle sabittir. Lâkin ehl-i edâ, (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ) (أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْد) demeyi istihsân etmişlerdir ve sûrenin sonunu, tekbîre vasl ve kat‘ etmeyi câiz görmüşlerdir”²⁵⁰ diyerek bu konuyu özetlemiştir.

²⁴⁹ Pakdil, *Tâ’lim, Tecvîd ve Kıraat*, 353-372.

²⁵⁰ Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 115.

4. TRANSKRİPSİYON

Teze konu olan mezkûr eserin transkripsiyonu yapılırken aşağıdaki tabloda gösterilen Türkiye Diyanet Vakfı Çeviri Yazı Alfabetesi kullanılmıştır.

Tablo 4.1. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Çeviri Yazı Alfabetesi

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Çeviri Yazı Alfabetesi			
آ	Ā, ā,	ض	Ž, ž,
ا	A, a, E, e	ط	Ṭ, ṭ
ب	B, b	ظ	Z, z
پ	P, p	ع	‘
ت	T, t	غ	Ġ, ġ
ث	<u>S</u> <u>s</u>	ف	F, f
ج	Cc	ق	Q, q
ح	H, h	ك	K, k, ñ
خ	H, h	ل	L, l
د	D, d	م	M, m
ذ	Z, z	ن	N, n
ر	R, r	و	V, v, ve, vü
ز	Z, z	ه	H, h, a, e
س	S, s	ی	Y, y, I, ı, İ, i
ش	Ş, ş	ء	’
ص	Ş, ş	چ	Ç, ç

SUÂL VE CEVÂPLI, MUHTAŞAR TECVÎD

Tedkîk mü'ellifât-ı şer' iyye meclisi 'âlîsiniñ taşhîhi ve 24 Muḥarrem 1329 tarihli ve
167 numaralı karar ve müsâ' adesiyle tab' ve neşr edilmiştir.

Mekâtib-i ibtidâ' iye ve rüşdiyye programlarına tevfiқан ğayet açık ifâde ile
yazılmışdır.

Eşer

Van Me' ârif müdürî Hüseyin Refîk

Her ḥaqqı maḥfûz ve mühürsüz nüshalar sahtedir.

İstanbul- Maṭba' ası

1329

[3]

'Ulemâ-i benâmdan ve tedkîk-i müellifât-ı şer' iyye meclisi 'âlîsi a' zâ-i kirâmından
fazîletlü 'Alî Nazmî Efendi Ḥazretlerinin taḳrîz-i belîğ ve târiḥ-i dil-pezirleridir

Ne yazılmış ne bir daha yazılır
böyle tecvîd beğıyyey-i tâlip
Nazar-ı kâri 'inde müstaḥsen
intifâ' i umûmîyi câlib
Oldu târiḥ aña güher târiḥ
Reviş 'idi ḥaymiz ğâlib

1329

[5]

İFÂDE-İ MAḤŞÛŞA

'İlm-i tecvîd ki uşûl-i kırâ'ati Kur'ânıñ bir kısm-ı ehemmidir, aḥkâmına ri' âyet (وَرَّ
(تِلِّ الْقُرْآنَ تَرْتِیْلًا)

kelâm sübhânîsi mazmûn şerîfince her kâri' e elzemdir. 'İlm-i celîl mezkûr, kitâbdan
ziyâde 'amelî ya' nî mu' allimiñ tarz-ı telaffuz ve tilâveti taklîd edilerek

öğrenildiğinden bu muhtaşarın hâvî olduğu ahkâm-ı muhtaşife ancak şakirdânın bi'l-
‘ameli tahşîl eyledikleri uşûl-i kırâ’etîñ bir muhtaşası olabilir. Bu eşerde ahkâm-ı
tecvid ba‘zı mekâtib-i ibtidâ’iyye ve rüşdiyyelerde bi’t-tecrûbe ‘ameli ta‘lîm ile
huşûle kalan fâ’ideye nazaran tertîb edilmiş

[7]

Ve su‘âl ve cevâb tarzında tedrîs-i fevâ’idini tezyîd eylemiştir. Her mekteb-i
ibtidâ’îniñ ikinci senesine terfî‘ eyleyen şakirdâna imtiḥân-ı ‘umûmîlere beş mâh
kalarak bu muhtaşarın kısm-ı evvelî ya‘nî (ahvâl-i meddât)a kadar olan elli sekiz
su‘âlî ta‘lîm ve mütebâkîsi dahî üçüncü seneye terfî‘lerinde sene-i dersîyye
bidâyetinden i‘tibâren tedrîs ve ḥitâminde kitâbîñ evvelinden tekrîr ve tefhîm ve
Kur‘ân-ı Kerîm derslerinde icrâyı taṭbîk edildiği ve rüşdiyye sınıflarınıñ kezâ
Kur‘ân-ı Kerîm derslerinde ‘inde’l- lüzûmî mürâca‘at edilmek üzere talebeniñ
ellerinde bulundurduğu halde beş seneden ‘ibâret ibtidâ-î ve rüşdî tahşîllerinde

[9]

şakirdân ‘ilm-i tecvidi me‘a taṭbîkât-ı ‘amelî ve nazârî bir şûretde öğrendikleri
görölmüş ve şu istifâde ta‘mîm edileñ hevesiyle ṭab‘ ve neşîrine ictisâr edilmiştir.

Er-Râcî min ‘allahi’t-tevfîk ‘Abdühü Hüseyin Refîk

MUHTAŞAR TECVİD

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على سيدنا محمد و على آله و صحبه اجمعين

S-1. Lüğatda tecvîd ne demektir?

C-1. Bir şey’i güzel yapmak demektir.

[11]

S-2. ‘İlm’i tecvîd neden bahş eder?

C-2. Kur‘ân-ı Kerîmi güzel okumak yollarından bahş eder.

S-3. Kur‘ân-ı Kerîm nasıl güzel okunur?

C-3. Her ḥarfî ‘ilm-i tecvîde taṭbîgan okumakla olur.

S-4. Kur‘ân-ı Kerîm’de esas olmak üzere kaç ḥarf vardır ve bunları ehl-i kırâ’at nasıl
okurlar?

C-4. K̤ur'ān-ı Kerīmde esas olmak üzere yigirmi tokuz harf vardır ki şunlardır: ا ب (خَصَّ . Bunlardan yedisini . ض ط ظ ع غ ف ك ل م ن و ه لا ی ضَعُطِ قَطْ)

[13]

Kelimelerini teşkıl eyleyen ط، ق، ض، ص، خ harflerini ehl-i kıra'at kalın ve geriye kalan yigirmi iki harfi ince okurlar.

S-5. Kalın okunan (خص ضغط قط) harflerine ne isim virilmiştir?

C-5. Hurūf-ı isti' lā ve hāşşaten (ط، ض، ص، خ) harflerine (itbāk) dahī denilür.

S-6. İsti' lā ve itbāk ne demektir?

C-6. İsti' lā harfi okunduğu vakit diliñ üst t̤amağa kalkması itbāk dahī lisāna meḥāzī olan çeñeniñ lisān üzerine kapanması demektir.

S-7. İnce okunan yigirmi iki harfi şay ve bunlara ne isim verilmiştir?

[15]

C-7. ا ب ت ث ج ح ذ ر ز س ش ع ف ك ل م ن و ه لا ی harfleri ince okunur ve bunlara hurūf-u istifāle derler.

S-8. İstifāle ne demektir?

C-8. Harf okunduğu vakit diliñ aşāğı çeñe tarafına düşmesi demektir.

S-9. Hareke kaçdır ve nelerdir?

C-9. Hareke üçdür (üstün) (esre) (ötre) dir.

S-10. Mütēharrik neye dirler sâkin neye derler?

C-10. Bir harfiñ harekesi ya' nī üstünü yaḥut esresi

[17]

veyāḥūd ötresi olursa o harfe (mütēharrik) harf derler.

S-11. Bir harfiñ harekesiz olduğu ne ile bilinir?

C-11. Üzerinde cezm denilen şu (حُ) işāreti görülmekle bilinur. Meşelā (حُ) kelimesinde ḥā'nıñ üstünü olduğundan mütēharriktir, kāf' ın üzerinde cezm olduğundan sâkindir denilür.

S-12. Tenvīn neye dirler?

C-12. İki üstün, iki esre, iki ötreye derler ki yazılışları şöyle, اُ، اِ، اُ dür ve okunuşları nūn şadasiyle اُنْ، اِنْ، اُنْ dür, işte aşıl tenvīn o harekeleri müte‘ākib zuhūr eden ve te’kīd

[19]

içün olmayan nūn-u sākine-i hafifedir.

MEĤĀRİC-İ ĤURŪF

S-13. Bir ĥarfiñ maĥreci neye derler?

C-13. Bir ĥarf okunduĝu vakīit meşelā āĝzīñ hangi yerinden ve hangi tarafından çıkarsa orası ĥarfi mezkūruñ maĥreci ya‘ nī çıkdığı yeri olur.

S-14. Bir ĥarfin maĥreci nasıl bulunur?

C-14. Maĥreci bulunmak istenilen ĥarf sākīn ya‘ nī harekesiz olmak üzere evveline harekeli bir elif getirilerek okunduĝda ‘āĝzīñ ne tarafından çıktığı ya‘ nī maĥreci belli olur. Meşelā mīm ĥarfi şöyle (مِ) mīm sākīn iken bunuñ evveline

[21]

bir elif üstüne getirüp okuduĝumuzda (مِ) olur ve mīm ĥarfiniñ maĥreci tudaĝ olduĝunu añlarız.

S-15. Ĥarfleriñ başlıca meĥāric-i e‘ zāsı kaçdır?

C-15. Ĥarfleriñ başlıca meĥāric-i e‘ zāsı beşdir ve şunlardır: (cevf) (ĥalk) (lisān) (şefeteyn) (ĥayşūmdur)

S-16. Ĥalkdan çıkan ĥarfler kaçdır ve ĥangileridir?

C-16. Altıdır: خ، غ، ح، ع، هـ ĥarfleridir sıra ile boĝazīñ gügse muttaşıl yerinden i‘ tibāren āĝzīñ içine doĝru yerlerden çıkarlar ve bunlara (ĥurūf-u ĥalk ve ĥurūf-u fem) derler.

[23]

S-17. Dilden çıkan ĥarfler kaçdır ve ĥangileridir?

C-17. Dilden olup da müte‘addid yerlerinden çıkan ĥarfler on sekizdir ki sırasıyla şunlardır : ث، ذ، ظ، ص، س، ز، ت، د، ط، ر، ل، ن، ر، ط، د، ت، ز، س، ص، ظ، ذ، ث (Bunlara ĥurūf-u lisān) dirler.

S-18 .Dişlerden çıkan ĥarfler kaçdır ĥangileridir?

C-18. Yukarkı ve aşağıkı  n dışleri n dibinden ucundan  ıkan  arfler altı d ne olup sırasıyla şunlardır:

(٤, ٤, ٤, ٤, ٤, ٤) bunlara  ur f-u (s n) derler.

S-19. Tudaklardan  ıkan  arfler ka dır ve hangileridir?

[25]

C-19. İki tudak arasından  ıkarlar ki d rt d nedir şunlardır:  ,  ,  ,   dir. Bunlara ( ur f-i şefeh) derler.

S-20. Ge izden  ıkan  arfler ka dır?

C-20. Ge izden  ıkan yalnız ( unnedir).

S-21. Ma- abli ne demek ma-ba  di ne demektir?

C-21. Bir  arfi n veya bir şey i n evveline ani n m - abli ve so na m -ba  di derler, meşel   alem kelimesinde lam  arfini n m - abli (٤), ve m -ba  di (٤)  arfleridir.

S-22.  arfi l n ka dır ve nelerdir?

C-22.  arfi l n ikidir anlarda m - ablilerindeki  arfi n  arekesi

[27]

 st n olan s kin (٤) ile s kin (٤) harfleridir. Meşel      kelimesindeki (٤) ve     kelimesindeki (٤)  arfi l ndir   nki m - ablilerindeki  arfleri n  arekesi  st n olduğu gibi kendileride s kin ya  n   arekesizdir. (٤) yumuş k ve za metsiz demektir.

(٤) (٤) (٤) (٤) gibi.

VA F, VAşL

S-23. Va f neye derler, vaşl neye derler?

C-23.  ur n-ı Ker m i o ur iken sesini kes p durmağa nefes almağa (va f) ve durmayub ge meğe (vaşl) derler.

S-24. Va fi n şartı nedir?

[29]

C-24. Va fi n şartı hangi kelimedede durulaca sa o kelimeni n nih yet  arfini s kin o uma dır.

S-25.  zerinde va f edilecek  arfi n  arekesi tenv nden iki  tre ve iki esre olsa naşıl va f olunur?

C-25. Eger üzerinde durulacak kelimeniñ soñ harfiniñ harekesi iki ötre veya iki esre ise iş bu iki ötre ile iki esre hâzıf olunur. Meşelâ (عَذَابُ الْيَمِّ)‘de durmaq içün eger (ب) harfinde durulacaķsa (ب) harfiniñ ve eger (م) durulacaķsa (م) harfiniñ iki ötreleri hâzıf olunur. Ve gūyâ (ب) ile (م) üzerlerinde cezm varmış gibi oķunur.

[31]

Diger mişâl (مِنْ رَجُلٍ أَلِيمٍ)’de daķı durulman içün iki esreler hâzıf edilür (ز) ile (م) üzerinde cezm varımış gibi oķunur.

S-26. Üzerinde vaķf edilecek harfiñ harekesi tenvinden iki üstün ise o harfiñ üzerinde naşıl durulur?

C-26. Harf-i mezkûruñ iki üstüni (ل) harfine ķalb olunuraķ durulur. (عَذَابًا، أَفْوَاجًا) kelimelerinde durmaq içün iki üstünler elife ķalb olunaraķ şöyle (عَذَابًا، أَفْوَاجًا) oķunaraķ durulur.

S-27. Eger tenvin yuvarlaķ (ة) tâ üzerinde ise naşıl vaķf olunur?

C-27. Tenvin hâzıf yuvarlaķ (ة) harfi (ه) oķunaraķ

[23]

Vaķf edilür , مُطَهَّرَةٌ قَيِّمَةٌ كَلِمَةٌ طَيِّبَةٌ kelimelerindeki tenvinler hâzıf ve yuvarlaķ tâ’lar (ه) oķunaraķ şöyle (مُطَهَّرَةٌ، قَيِّمَةٌ، كَلِمَةٌ، طَيِّبَةٌ) gibi şurulur.

S-28. Hareke veyâ bir kelime ortasındaki harf üzerine vaķf etmek olmaz mı?

C-28. Hâyır. Hareke veyâ bir kelime ortasındaki harf üzerine vaķf etmek ařlâ olmaz ve hâzer etmek lâzımdır. Meşelâ يَعْلَمُونَ kelimesinin nihâyetindeki nûn harfiniñ üstününi oķuyaraķ şurmaq olmadıķı gibi diğer harfleri meşelâ (م) mî üzerinde يَعْلَمُ gibi şurmaqda câ’iz değildir.

[25]

AḤVĀL-İ RĀ

S-29. (ر) harfi ne vaķt ince ve ne vaķt ķalın oķunur?

C-29. (ر) harfiniñ harakesi üstün yâḥûd ötre ise ķalın oķunur. (رُبَّ , رَبِّ) gibi esre ise ince oķunur (رَبِيَّةٌ gibi)

S-30. (ر) harfi sâkin olsa ince mi oķunur ķalın mı?

C-30. Ma-ḳabline tābi‘ dir eger mā-ḳablindeki ḥarfīñ ḥarekesi üstün, yāḥud ötre ise ḳalın okunur. (رُفَا) وَرُدَّةٌ gibi esre ise ince okunur. (فِرْعَوْن) gibi

S-31. (ر) ḥarfī sākin mā-ḳabli meksūr mā-ba‘ dindeki ḥarf ḥurūf-u isti‘ lādan olsa naşıl okunur?

[27]

C-31. Ol vakit (ر) ḥarfī ḳalın okunur. (مِرْصَادًا) (إِرْصَادًا) (فِرْطَاسٍ)، (فِرْقَةٍ) gibi lākin ḥarfī isti‘ lā daḥī meksūr olursa ince okunmaḳ daḥī cā’iz olur. (فِرْقٍ) gibi

S-32. (ر) ḥarfīniñ mā-ḳablindeki ḥarfīñ esresi ‘ārizī olsa naşıl okunur?

C-32. (ر) ḥarfī ḳalın okunur. (أَمْ ارْتَابُوا إِرْجَعِي ، إِرْجِعْ ، رَبِّ ارْجِعُون ، لِمَنْ ارْتَضَى إِنْ ارْتَبْتُمْ) ،

(وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا) gibi

S-33. (ر) ḥarfī kelimeniñ şoñunda olupda mā-ḳablinde ḥarfī līn olursa (ر) üzerinde vaḳf etmek lāzım gelse (ر) ḥarfī naşıl okunur?

C-33. Ol zamān (ر) ḥarfī ince okunur. (خَيْرٌ ، طَيْرٌ ، سَيْرٌ) gibi

[29]

AḤVĀL-İ LAFZATULLĀH

S-34. (الله) kelime-i celīlesindeki (ل) ḥarfī ne zaman ḳalın okunur, ne zaman ince okunur?

C-34. (ل) ḥarfīniñ mā-ḳablindeki ḥarfīñ ḥarekesi üstün, yāḥud ötre olursa (ل) ḥarfī ḳalın okunur. (نَصْرُ اللَّهِ ، وَاللَّهِ) gibi, mā-ḳablindeki ḥarfīñ ḥarekesi esre ise ince okunur. (بِاللَّهِ) gibi

AḤVĀL-İ ḲALḲALE

S-35. ḲalḲale neye derler?

C-35. Ḥarfīñ maḥrecinde debrenmesidir.

S-36. ḲalḲale ḥarfleri kaçdır ve nelerdir?

[31]

C-36- (ḲalḲale) ḥarfleri beşdir. (ق) , (ط) , (ب) , (ج) , (د) (قُطْبُ جِدِّ) ḥarfleridir.

S-37. (Kalkale) nasıl olur?

C-37. (قُطْبُ جِ) harflerinden biri kelimenin nihâyetinde veyâhüd ortasında bulunupda sâkin olursa ol vakt kalkale olur. أَحَدٌ ، بِالْقِسْطِ ، الْحَقُّ ، أَبْوَابٌ ، الْحَجُّ ، يَدْخُلُونَ gibi.

S-38. Vakf , vaşl hallerinde kalkaleler bir midir ?

C-38. Bir değildir. Vakf hallerinde kalkale daha açık olması lâzım gelir.

S-39. Kalkale harfleri müteharrik olsalar kalkale yapmak câ'iz olur mu?

C-39. Hayır. Câ'iz olmâz. Çünkü kalkale: (قُطْبُ جِ) harfleri sâkin olduğu vakt yapılır.

[33]

AHVÂL-İ TENVİN VE NŪN-İ SÂKİN

S-40. Tenvîn ve nûn-i sâkiniñ ahvâli kaçtır ve nelerdir?

C-40. Tenvîn ve nûn-i sâkiniñ ahvâli beşdir. Şunlardır: İzhâr, idgâm-ı me' a'l-gunne , idgâm-ı bilâ-gunne, ihfâ, iklâb'dır.

İZHÂR

S-41. İzhâr neye derler ve nasıl olur ?

C-41. Nûn-i sâkin yâhüd tenvînden sonra gelen kelimenin ilk harfi (غَيْ) (هَآ دِيَا) (ع) (خ) (ع) (غ) (ه) kelimeleriniñ birinci harfleri olan (عَلَى) (حَالِي) (حَي) (حَالِي) (عَلَى) harflerinden biri olursa mezkûr nûn-i sâkin ve tenvîni apâşikâr okumağa ve kelime-i mezkûra ile aralarını ayırmağa izhâr derler.

[35]

كَفُّوا أَحَدًا ، وَإِنْ جُفْتُمْ ، عَلِيمٌ حَكِيمٌ ، مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ، مِنْ هَادٍ مِنْ أَحَدٍ ،

S-42. Eger nûn-i sâkine ile hurûf-u izhâr olan altı harfden biri bir kelime içinde bulunursa ne olur?

C-42. Yine izhâr olûr. Ya' nî nûn-i sâkine ile harfi mezkûruñ arası ayrılarak okunur.

يَنْهَوْنَ عَنْهُ ، وَيَتَأَوْنَ عَنْهُ ، أَنْعَمْتَ ، فَسَيُنْغِضُونَ ، وَالْمُنْخَفَةُ

İDGÂM BİGUNNE (İDGÂM-I ME' AL-GUNNE)

S-43. İlm-i tecvîdde idgâm ne demektir ?

[37]

C-43. Bir harf-i sākin-i müteharrik bir harf içine idhāl ve ikisini bir harfe müşedded olarak kıra'et etmek demektir. (قَالَتْ طَائِفَةٌ) deki sākin (ت) harfini (ط) içine idhāl idüp (ط) harfini şeddeli olarak (قَالَطَائِفَةٌ) okumak gibi.

S-44. Ğunne neye derler?

C-44. Geñizden gelen şavta derler.

S-45. İdgām biğunne ne demektir ve aḥvāli nasıl olur?

C-45. Nūn-i sākini veyāhūd tenvīni diğeri bir kelimenin evvelinde bulunan (يَمْنُو) ya' nī و ن، م، ی harflerinden biriyle idgām etmek ve ğunne ile okumak demektir.

[39]

مَنْ يَقُولُ ، قَوْمٌ يُؤْمِنُونَ ، مَنْ وَرَائِهِمْ مُجِيبٌ ، جَنَّتْ وَعُيُونٌ ، صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٌ ، مَنْ نَذِيرٌ ، حِطَّةٌ نَعْفِرُ لَكُمْ gibi.

S-46. Nūn-i sākin ile يَمْنُو harflerinden biri ayrı ayrı kelimelerde olmayup da bir kelimede bulunurlarsa idgām biğunne olur mu? Qur'an-ı Kerīm'de böyle kaç kelime vardır ve nelerdir?

C-46. Hayır idgām biğunne olmaz. İzḥār olur. Qur'an-ı Kerīm'de böyle dört kelime vardır. Şūnlardır: قُنُوتٌ ، بُنْيَانٌ ، دُنْيَا ، صُنُوتٌ. Bu kelimelerde nūn-i sākin ile يَمْنُو harflerinden biri bir kelime içinde bulunduklarından idgām biğunne olmazlar izḥār olurlar.

[41]

İDGĀM-I BİLĀ-ĞUNNE

S-47. İdgām-ı bilā-ğunne ne demektir ve aḥvāli nasılıdır?

C-47. Tenvīn veyāhūd nūn-i sākini diğeri bir kelimeniñ evvelinde bulunan (ل، ر) مِنْ لَبْنٍ ، مِنْ لَبْنٍ (لر) harflerinden biri ile idgām etmek ve ğunnesiz okumak demektir. عَفُورٌ رَحِيمٌ gibi. Evvelki mişâlde sākin (ن) harfi yok imiş gibi (م) harfi (ل) harfine bitiştirilerek ve (ل) harfi şeddeli olarak عَفُورٌ رَحِيمٌ şeklinde ğunnesiz okunur. İkinci mişâlde daḥī ikinci (ر) harfi şeddeli olarak kezā ğunnesiz (عَفُورٌ رَحِيمٌ) şüretinde okunur.

[43]

İḤFĀ

S-48. İhfā ne demektir ve nasıl olur?

C-48. Nūn-i sākin veya tenvīnden sonra gelen kelimenin ilk harfi (دُمْ ، طًا لِبَا ، فَتْرَى) beytinin birinci harfleri olan (ظَالِمًا، زُدْ، تُقَا صِفْ، ذَا، ثَنَا، جُودْ، شَحْسِ، قَدْ، سَمَاءَ، كَرَمًا، ضَعْ، (ص، ذ، ث، ج، ش، ق، س، ك، ض، ظ، ز، ت، د، ط، ف) olursa nūn-i sākin ile tenvīn-i mezkūr on beş harf yanında ğunnenin beķasıyla berāber gizlemeķe (ihfā) derler. gibi. قَوْلًا سَدِيدًا ، فَإِنْ طِبْنَ ، جَنَاتٍ تَجْرَى ، وَلَدُّ قَلْبُكُمْ ، مِنْ ذَلِكَ

[45]

İKLĀB

S-49. İklāb ne demektir ve nasıl olur?

C-49. Tenvīn yāḥūd nūn-i sākineden sonra gelen kelimenin ilk harfi (bā) olursa tenvīn veya nūn-i sākini (mīm) harfine ķalbīdereķ ihfā ve ğunne ile okumaķa (iklāb) derler.

gibi. مِنْ بَعْدِ ، لِيُنْبَذَنَّ ، عَلِيمٍ بِذَاتِ الصُّدُورِ

İDGĀM-I ŞEMSİYYE

S-50. Lām-ı taʿrīf neye derler?

C-50. (ال) harfine lām-ı taʿrīf derler. (الْقَلَمُ، الْكِتَابُ، السَّمَاءُ، النَّيْنُ) mişāl ve kelimerin evvelinde bulunan

S-51. İdgām-ı şemsiyye ne demektir ve nasıl olur?

C-51. Lām-ı taʿrīf yaʿnī elif lāmdan sonra

kelimelerinin ilk harfleri (ثُمَّ، دَعْ، ذَنْبًا، رَمَى، زِدْ، سُمْعَةً، شَيْمَ، صَدْرَ، ضَيْفٍ، طَابَ، ظَنَّ، لَهُ، نَعَمْ) olan

[47]

(ت، ث، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ل، ن) harflerinden biri gelirse elif lāmin lāmını mezkūr harfe idġām etmeķe (İdgām-ı Şemsiyye) ve mezkūr on dört harfe (ḥurūf-u şemsiyye) derler. Meşelā الصَّبْرُ kelimesindeki (لَام) harfi içine ķonulmuş gibi lāmı okumanyup elifi (ص) harfine şeddeli olarak bitişdirüp bilā-ġunne (الصَّبْرُ) okumak demektir. Böyle okumaķa (idġām-ı şemsiyye bilā-ġunne) derler. وَالسَّمَاءُ، وَالتَّيْنِ وَالطَّارِقُ، وَالشَّمْسُ، مِنَ الشَّيْطَانِ، وَالتَّيْنِ

[49]

S-52. Lām-ı ta' rifden sonra ħurūf-u şemsiyyeden (ن) gelse nasıl okunur?

C-52. Yine lām-ı ta' rīfīn lām-ı (ن) ħarfine idgām edilürse ğunne ile okunur ve adına (idgām-ı şemsiyye me' al ğunne) derler. (وَالنَّاسِ) gibi.

İZHĀR-I KAMERİYYE

S-53. İzhār-ı kameriyye ne demektir ve nasıl okunur?

C-53. Lām-ı ta' rifden sonra (أَبْغَحَكَ وَخَفَّ عَقِيمَهُ) kelâmındaki

(ا، ب، غ، ح، ج، ك، و، خ، ف، ع، ق، ی، م، ه) ħarflerinden biri gelürse lām-ı ta' rīfīn lāmını okumağa (İzhār-ı kameriyye) derler.

[51]

وَالْقَمَرُ ، وَالْعَادِيَاتِ ، وَالْحَمْدُ gibi. Mez-kūr on döt ħarfe (Ĥurūf-i Kāmeriyye) derler.

İDĠĀM-I MIŞLEYN

S-54. İdgām-ı mişleyn ne dimekdir ve nasıl okunur ?

C-54. Bir ħarfı sākin kendi gibi bir ħarfe uğrarsa evvelki ħarfı ikinci ħarfe idgām itmege (idgāmı mişleyn) denür. (يَعْتَبُ بَعْضُكُمْ) gibi (يَعْتَبُ) in nihāyeti sākin (ب) olduğu gibi. (بَعْضُكُمْ) ün de evveli (ب) olduğundan bu iki kelimeniñ (ب) lerī şeddeli bir (ب) gibi okunur.

فَمَارَبَحْتَ تِجَارَتُهُمْ ، مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ ، أَوْ وَنَصَرُوا ، يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ gibi.

[53]

S-55. O iki ħarfīn her ikisi (ن) olursa ne olur ve nasıl okunur.

C-55. Hem idgām-ı mişleyn ve hem idgām-ı me' a'l-ğunne olur. (مِنْ نَارٍ ، وَمَنْ نُعَمِّرُهُ) gibi. İdgām ve ğunne ile okunur.

AĤVĀLİ MĠM-İ SĀKİN

S-56. Ĥarekesiz (م) ħarfiniñ kaç ĥālī vardır ve nelerdir?

C-56. Sākin olan (م) ħarfiniñ üç ĥālī vardır. Zīrā sonra gelen ħarf , yā (mīm) olur , yā (bā) olur. Yā (م) ile (ب) niñ ğayr-i ĥurūfu olur. Mīm olursa (İdgām-ı mişleyn me' a'l-ğunne) olur.

(تَرْمِيهِمْ بِحَجَّارَةٍ) gibi. (ب) olursa (ihfā-i şefevī) olur. (يُؤْتِيهِمْ مِّنْ ذُرِّهِمْ مِّمَّةً) gibi.

[55]

Mīm ile bā'nın ğayrı olursa izhār-ı şefevî olur. (هُم فِيهِ ، لَكُمْ دِيْنُكُمْ) gibi.

İDĞÂMI MÜTECÂNİSEYN

S-57. İdğām-ı mütecāniseyn neye derler?

C-57. Birbiriniñ aynı olmayub yalnız maḥrecleri bir olan (ط ، د ، ت) ve (ظ ، ذ ، ث) ve ḥurūf-i şefeh'den (ب ، م) ḥarfleri yanyana bulunur ve evvelkisi sākin ikincide müteḥarrik olur ise bunları idğām iderek okumağa idğām-ı mütecāniseyn derler.

gibi. مَا عِبْدُكُمْ ، قَالَتْ طَائِفَةٌ ، لَئِنْ بَسَطْتَ ، يَلْهَثْ ذَلِكَ ، إِذْ ظَلَمُوا ، يَا بَنِي أَرْكَبْ مَعَنَا ، أَثَقَلْتُ دَعْوَا اللَّهِ

[57]

İDĞÂMI MÜTEKÂRİBEYN

S-58. İdğām-ı mütekāribeyn neye derler?

C-58. Birbiriniñ aynı olmayub belki maḥrecleri ya sıfatları birbirine yakın olan (ل) ile (ر) ile (ق) ile (ك) ḥarflerini idğām iderek okumağa İdğām-ı mütekāribeyn dirler. (قُلْ رَّبِّ) gibi ki. (ل) ḥarfī (ر) ḥarfine idğām edilüb (ل) okunmaz, (ر) daḥī şeddeli olarak (ق) okunur. (بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ) de (ق) okunmayub (ك)in şeddeli olarak okunması gibi.

[59]

AḤVĀL-İ MEDDĀT

S-59. Med ne demektir?

C-59. Çekmek demektir.

S-60. Ḥurūf-i med kaçdır ve nelerdir ve bunlara niçün ḥurūf-i med denür?

C-60. Ḥurūf-i med üçdür (ا ، و ، ي) ḥrfleridir vücūdları med olunmalarıyla taḥkīk itdiginden ḥurūf-i med denür. (بَا ، بِي ، بُو) gibi.

S-61. (Sebeb-i med) ne demektir ve kaçdır?

C-61. Ḥurūf-i meddiñ ziyāde çekilmesine sebep olan şey dimekdir. Bu da ikidir. Ḥurūf-i medden soñra gelen (ء) hemze ile (و) sükündür.

[61]

(جاء) de ḥurūf-i meddiñ ziyāde çekilerek okunmasına sebep ḥarf-i med olān (ا) elifden sonra (ء) gelmesidir. (يَعْلَمُونَ) de ḥarf-i meddiñ ziyāde med idilmesine sebep, ḥarf-i med olān (و) vāv'dan sonra (ن) ḥarfiniñ sākin olmasıdır.

AḲSĀM-I MED

S-62. Meddiñ aḳsāmı kaçdır ve nelerdir?

C-62. Meddiñ aḳsāmı altıdır: Medd-i ṭabī' i, medd-i lāzım, medd-i 'ārız, medd-i muttaşıl, medd-i munfaşıl, medd-i lındir.

MEDDİ ṬABİ' İ

S-63. Medd-i ṭabī' i ne demektir ve nasıl okunur?

C-63. Bir kelimede yalnız ḥarf-i medden biri bulunub sebep-i medden

[63]

bir şey olmazsa ḥarf-i meddi bir parmak kaldırarak kadar çekerek okumağa (meddi ṭabī' i) ve bu kadarlık çekmege bir elif miḳdārı çekmek derler. (أَعُوذُ) de ḥarf-i medden (و) olduğu ve sebep-i medden hiçbir şey bulunmadığı için ḥarf-i med olan (و) ḥarfini bir elif miḳdārı çekerek okumak medd-i ṭabī' i dir. (أُوذِينَ) de (ا) den sonra (و) ve den (ذ) sonra (ي) ve (ن) dan sonra (ا) ḥarf-i medleri olduğundan (أُوذِينَ) ḥurūf-i med olan (ا), (ي), (ذ) ini bir elif miḳdārı çekerek okumak medd-i ṭabī' i dir. (عَذَابًا لِيَمَّا) (ا) ve (ي) ḥarf-i medleri daḫi bir elif miḳdārı çekilür. (الرَّاحِمِ) de (ط), (ه), (ر), (ح) ḥarflerinin önünde teleffuzda mevcūd olan elifleri bir elif miḳdārı çekerek okumak medd-i ṭabī' i dir.

[65]

MEDDİ LĀZİM

S-64. Sukūn-u lāzım neye derler?

C-64. Turulduğu veya geçildiği vakit bir ḥarfniñ harekesi dāimā sukūn olursa öyle sūkūna (Sukūn-u Lāzım) derler.

S-65. (مُحَقَّقٌ) neye dirler ? (مُنْقَلٌ) neye derler?

C-65. Teşdīdli olana (مُنْقَلٌ) teşdīdsiz olana (مُحَقَّقٌ) derler.

S-66. Medd-i Lāzım neye dirler ve kaç dürlüdür?

C-66. Bir kelimedede harf-i medden sonra sebebi med, sukūn-u lāzım olursa o harf-i meddi dört elif miqdārı çekerek okumağa medd-i lāzım dirler. Bu da dört nev^c idir.

[67]

Birincisi: Medd-i Lāzım Kelime-i Muşakkaledir.

(وَلَا الضَّالِّينَ) (أَتَحَابُّونِي) (تَأْمُرُونِي) (قُلْ الذَّكْرَيْنِ) (قُلْ اللَّهُ) (جَانِّ) (أَنْ يَتَمَاسَا) de harf-i medleriñ dört elif miqdārı çekilerek okunması gibi.

İkincisi: Medd-i Lāzım Kelime-i Muḥaffefedir.

(الْآنَ) deki harf-i med olan elifiñ dört elif miqdārı çekilerek okunması gibi.

Üçüncüsü: Medd-i Lāzım harfi muşakkaledir.

(الْمِص) ile (طَسْم) de lām'larıñ ve (طَسْم) de (س) niñ harf-i medleri dört elif miqdārı çekilerek okunması gibi.

Dördüncüsü: Medd-i Lāzım Harf-i Muḥaffefedir.

[69]

(الْمِص) ile (طَسْم) ve (حَم) deki mimleriñ ve (الْمِص) da mim ile (ص) iñ ve (الر) da Lām'iñ ve (كهيعص) da Kef ile Şad'iñ ve (ص) da Şād'iñ ve (طس) ile (يس) de sīn^'leriñ ve (عسق) da س, ق harfleriñ ve (ن) , (ق) da Kāf ile Nūn'uñ harf-i medlerini dört elif miqdārı çekerek okumak gibi.

MEDD-İ ĀRİZ

S-67. Sukūn-u Ārız niye derler?

C-67. Turulduğu vakit sakın ve geçildiği vakit kendi harekesiyle okunan bir harf üzerindeki sūkūna (sūkūn-u ārız) derler.

[71]

(الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) gibi (رَبِّ الْعَالَمِينَ) de turmak lazım gelse (ن) harfi sakın olarak (رَبِّ الْعَالَمِينَ) diye okunur. Ve geçildiği zaman kendi harekesi olan üstün ile ma-ba^c dine vaşıl edilür.

S-68. Medd-i Ārız neye dirler ve kaç elif miqdārı çekilür?

C-68. Bir kelimedede harf-i medden sonra sebeb-i med sukun-u ārız olursa o harf-i meddi bir elifden dört elife kadar çekerek okunur ve buna (Medd-i Arız) denilür.

S-69. Medd-i Ārız nasıl olursa bir elifden dört elife kadar çekerek okunmalıdır?

C-69. Medd-i Ārız'ın āhiri (يَعْلَمُونَ) gibi. Üstün olursa üç dürlü okunur.

[73]

(طُول) ya' nî dört elif miqdârı, (تَوَسُّطُ) ya' nî iki elif miqdârı ve (قَصْرُ) ya' nî bir elif miqdârı okumak câizdir.

S-70. Rev'm neye derler?

C-70. Gizli ses ile bir harfîñ harekesini ya' nî harekeniñ ba' zını ityân ile okumaktır.

S-71. Medd-i Ārızîñ āhiri (يَوْمَ الدِّينِ) gibi esre olursa kaç vecihle okumak câ'izdir?

C-71. Medd-i Ārızîñ āhiri (يَوْمَ الدِّينِ) gibi esre olursa (طُول), (تَوَسُّطُ), (قَصْرُ), (رَوْمُ) ile ya' nî dört vecih ile okumak câ'izdir. Rev'm ancak kaşır ile olur.

[75]

S-72. İşmâm neye derler?

C-72. Bir harfî sukun ile okuduktan sonra tıdıkları yummağa derler.

S-73. Medd-i Ārızîñ āhiri (نَسْتَعِينُ) gibi ötre olursa kaç vechile okumak câ'izdir?

C-73. Medd-i Ārızîñ āhiri (نَسْتَعِينُ) gibi ötre olursa (طُول), (تَوَسُّطُ), (قَصْرُ), (رَوْمُ), (شَمَامُ), (مَعَ الْإِشْمَامِ قَصْرُ) gibi yedi vecih ile okumak câ'izdir.

MEDD-İ MUTTASIL

S-74. Medd-i muttaşıl neye derler ve kaç elif miqdârı çekilerek okunur?

C-74. Muttaşıl bitişik dımekdir. Bir kelime içinde harf-i med ile

[77]

sebeb-i medden (ء) hemze bulunursa (مَدِّ مُتَّصِلٍ) dirler. Kıra'et-i Āşım ve rivāyet-i hafş üzere dört elif miqdârı çekerek okunur. (جيء) kelimesinde harf-i med (ي) ile sebeb-i med (ء) birleşmiş olduğından harf-i med olan (ي) dört elif miqdârı çekilerek okunur (إِدْجَاءً، أَوَّلُكَ، سُوءٌ) kelimelerindeki harf-i medler öylece med edilür. Çünkü harf-i med ile sebeb-i med olan (ء) hemze bir kelimededir.

S-75. Muqadder neye derler? Ba' zı kelimelerde harf-i med maqadder olur mu?

C-75. Muḳadder, yazılı olmayub ya‘ nī göz ile görünmeyüp okunuşda vücūdi añlaşılın ḥarf-i meddir. (أُولَئِكَ) gibi.

[79]

Bu kelimedede sebeb-i med (ء) hemze olub görünürse de (ل) dan soñra telaffuzda mevcut olan (ل) ḥarf-i meddi görünmediginden muḳadder dinilür. Ve güyā (أُولَئِكَ) şüretinde yazılmış gibi ḥarf-i med dört elif miḳdārı çekilerek okunur.

MEDDİ MUNFAŞIL

S-76. Medd-i Munfaşıl neye dirler ve kaç elif miḳdārı çekilerek okunur?

C-76. Ḥarf-i med bir kelimedede ve sebeb-i medden (ء) hemze başka kelimedede olursa (Medd-i munfaşıl) olur. Kıṛā’at-i Āşım ve rivāyet-i ḥafş üzere dört elif miḳdārı çekerek okunur. Medd-i munfaşılı ḳaşır ile ya‘ nī bir elif, iki elif, üç elif, beş elif miḳdārı çekerek okuyanlar daḥī vardır.

[81]

(أَنَا أَعْطَيْتُكَ) gibi (أَنَا) ile (أَعْطَيْتُكَ) başka başka kelimeler olub (أَنَا) niñ āhirindeki (ا) elif ḥarf-i med ve (أَعْطَيْتُكَ) niñ evvelindeki (ا) ya‘ nī hemze sebeb-i med olduğundan (أَنَا) deki ḥarf-i med olan elifi dört elif miḳdārı çekerek okumak medd-i munfaşıl olur.

(تَوْبُوْا إِلَى اللَّهِ) (إِنِّي أَخَافُ) (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) (مَا أَعْنَى) deki medleri daḥī böylecedir.

S-77. Medd-i munfaşıl olan ba‘ zı kelimelerde ḥarf-i med muḳadder olur mu?

C-77. Evet. Ḥarf-i medden (و) ile (ي) ba‘ zen muḳadder olur.

(مِنْ عِلْمِهِ الْإِيمَا شَاءَ) (بِهِ أَنْ يُوصَلَ) (أَنْ مَالَهُ أَخْلَدَهُ) (عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ) ve emşālī gibi ki zâmirlerden

[83]

soñra teleffuzda mevcūd kitabta da mefḳūd (و) ile (ي) ḥarf-i medleri Ḥafş’a göre dört elif miḳdārı med olunarak okunur.

MEDD-İ LĪN

S-78. Medd-i līn neye dirler ve nasıl kıṛā’et olunur?

C-78. Bir kelimedede sakin (و) yāḥūd (ي) ḥarfleri olsa ve bunlarıñ mā-ḳablilerindeki ḥarfīñ ḥarekesi de üstün olsa mā-ba‘ di daḥī sākin olsa o (و) ile (ي) niñ meddine Medd-i līn derler.

S-79. Medd-i lîn kaç elif miqdârı çekilerek okunur?

C-79. Sebeb-i med, sukûn-u lâzım olursa tûl ya‘nî dört elif

[85]

yâhûd tevessu‘ ya‘nî iki elif miqdârı kadar çekilerek okunur: (حم عسق) ile (كهيعص) kavî-i şeriflerindeki (ع) ‘ayn lafzı gibi. Eger sebeb-i med sukûn-u ‘ârız olursa medd-i ‘ârızda olduğu gibi üç ya dört ya yedi vecih ile okumak câ’izdir. Lâkin kaçırında hiç bir elif med edilmez: (وَالصَّيْفِ) (عَلَيْهِ) (مِنْ خَوْفٍ) (وَلَا تُؤْمُ) gibi.

S-80. Medd-i vacib, Meddi câ’iz ne demektir?

C-80. Medd-i vacib, bir elifden ziyade çekilmesi lâzım olan meddir. Medd-i lâzımın ve Medd-i muttasılın medleri gibi.

Medd-i câ’iz, sebeb-i meddin bulunmasıyla birebir kaçır ya‘nî bir elif miqdârı

[87]

dağı çekilmesi câ’iz olan meddir. (مَدِّ مُنْفَصِلٍ) (مَدِّ عَارِضٍ) (مَدِّ لَيْنٍ) in medleri gibi.

AHVÂL-İ ZAMİR

S-81. Zâmir neye derler ve nasıl okunur?

C-81. Bir kelimenin soñuna ilave edilen (و) he harfine zâmir derler. (إِنَّهُ) (بِهِ) kelimelerinde olduğu gibi zâmirin mâ-ğablindeki harf müteharrik olursa zâmire harf-i med ilâvesiyle okunur. (وَلَهُ) ve geçen mişaller gibi.

Fağat (لَمْ يَنْتَهُ) ile (وَمَا نَفَقَهُ) deki (و)’ler nefis-i kelimededen olub, zâmir olmadıklarından harf-i med ilave idilemez.

Eğer (لَدَيْهِ) (لَهُ) gibi zâmirin mâ-ğabli sâkin olursa kaçır olunur. (فِيهِ) gibi.

[89]

Kezâ zâmir diğeri bir kelimeye rabt idilürse mâ-ğabli müteharrik olsun, sâkin olsun med edilmez. (عَلَيْهِ اللَّهُ) (كُرْسِيُّ السَّمَوَاتِ) gibi.

Sure-’i Furkan’daki (فِيهِ مَهَا نَا) kavî-i şerifindeki (فِيهِ) de harf-i med ilavesiyle bir elif miqdârı çekilerek okunur.

AHVÂLİ İMÂLE

S-82. İmâle ne demektir ve nasıl okunur?

C-82. Üstünü esreye meyl ettirerek okumağa (imâle) dirler.

Hafş rahmetullahi hazretleri Kır'ân-ı Kerim'in bir yerinde, ya' nî (يَسْمُ اللَّهَ مَجْرِيهَا)

[91]

Kavl-i şerifinde (و) harfinin üstün harekesini esre gibi ve (و) harfini ince okumuş, imâle etmiştir.

AHVÂL-İ TESHİL

S-83. Teshil ne demektir ve nasıl okunur?

C-83. Bir hemzeyi hemze ile elif arasında okumağa teshil derler.

Hafş kıraatıyla Kır'ân-ı Kerim'de yedi yerde teshil edilür. İkisi (قُلْ اَلَّذِكْرَيْنِ) de, ikisi (اَلْاَلَانِ) de, biri (قُلْ اَللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ) de, biri (اَللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ) de, biri de (اَءَعْجَمِي) dedir. İşte bu mişâllerde ikinci hemze ile harekesi cinsi olan elif beyninde okumağ teshildir. (اَءَعْجَمِي) den mā-‘ adâsında ikinci hemzeyi elife ibdâl ile okumağ muhtârdır.

[93]

AHVÂL-İ SEKTE

S-84. Sekte neye derler ve Kır'ân-ı Kerim'de kaç yerde sekte yapılır?

C-84. Nefes almağsızın şadâyı keserek biraz tırmağa (sekte) derler.

Kır'ân-ı Kerim'de dört yerde sekte yapılır:

Biricisi; Sûre- 'i Kehf'de (عَوَجًا قَيِّمًا) de cīm'in tenvini elife kalbederek nefes almağsızın biraz tırduğdan sonra şöyle (عَوَجًا قَيِّمًا لِّيُنْذِرَ) diyerek okumağdır.

İkincisi; Sûre- 'i Yâsin'de (مِنْ مَّرْقَيْنَا هَذَا) de nûn'un elifi üzere sesi keserek biraz tıruştur.

Üçüncüsü; Sûre- 'i Kıyâme'de (وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ) kavl-i şerifindeki (مَنْ) üzerindeki sektedir.

[95]

Dördüncüsü; Sure- 'i Muṭaffifin'deki (كَلَّا بَلْ رَانَ) de (بَلْ) kelimesi üzerinde olan sektedir.

AHVÂL-İ HÂ- 'İ SEKTE

S-85. Hâ- 'i sekte neye derler, K̤ur'ân-ı Kerim'de kaç dânedir?

C-85. K̤ur'ân-ı Kerim'de toğuz kelimeniñ vaşılıarı ĥalinde de âhirlerindeki (◌) ler oğunarak bu (hâ) lara (hâ- 'i sekte) dirler. Bu (◌) lar sâkindir müteĥarrik değildir.

Bunlardan biri Sûre- 'i Bağara'da (لَمْ يَتَسَنَّهٗ), biri Sûre-i En'âm'da (فَبِهْدْيُهُمْ أَفْتَدِهٖ), altısı Sûre-i Ĥâĥĥâ'da iki (كِتَابِيَهٗ), iki (حِسَابِيَهٗ), bir (مَالِيَهٗ), bir (سُلْطَانِيَهٗ), biri Sûre-i Ĥâri'a'da (مَاهِيَهٗ) kelimeleridir.

[97]

SECDE-İ TİLÂVET

S-86. K̤ur'ân-ı Kerim'de kaç secde vardır?

C-86. K̤ur'ân-ı Kerim'de on dört secde vardır. Cümlesi vâcibdir.

AĤVÂLİ HEMZE-İ ĤAṬ' VE HEMZE-İ VAŞL

S-87. Hemze neye derler, hemze-i ĥaṭ' ve hemze-i vaşl neye dirler?

C-87. Ĥarekeli elif ĥarfine (hemze) derler. Hemze ya' nî ĥarekeli elif bir kelimenin evvelinde iken dâima oğunduğu gibi kendüsünden evveli ĥarekeli bir ĥarfe geldiği ĥalde yine oğunursa, öyle hemzeye (hemze-i ĥaṭ') derler.

Kelimeniñ evvelinde bulunduğu vağit oğunup da kendisinden evvel bir ĥarfe ya bir kelimeye geldiği vağit yazılıp okunmayan hemzelere (hemze-i vaşl) derler.

[99]

(أَكْرَمِي), (وَأَحْسِنُ), (أَحْسَنَ), (إِلَيْكَ) mişallerindeki (أَكْرَمِي مَثْوِيَهٗ) (وَأَحْسِنُ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ) kelimeleriniñ hemzeleri her vechile oğunduklarından (hemze-i ĥaṭ') dır.

(اللَّهُ) lafz-ı celâliniñ hemzesi yazılı olduğu ĥalde kendisinden evvel gelen (أَحْسَنَ)niñ nûn'iyile vaşlından tolayı oğunmadığından (hemze-i vaşl) dır.

S-88. Ne gibi kelimeleriñ hemzeleri (hemze-i vaşl) dır ve hangileri (hemze-i ĥaṭ') dır.?

C-88. أَضْرِبْ، ائْتِرْ، ائْتِرْ، ائْتِرْ gibi emri ĥâzırlarıyla, أَضْرِبْ، ائْتِرْ، ائْتِرْ gibi fi' li mazileriñ yalnız ائْتِرْ، ائْتِرْ، ائْتِرْ gibi fi' li mazileriñ elifleri ve bunlarıñ ائْتِرْ، ائْتِرْ، ائْتِرْ gibi beş ĥarfli ve ائْتِرْ، ائْتِرْ، ائْتِرْ gibi altı ĥarfli fi' li mazileriñ elifleri ve bunlarıñ ائْتِرْ، ائْتِرْ، ائْتِرْ

[101]

ائْتِرْ، ائْتِرْ، ائْتِرْ gibi beş ĥarfli ve ائْتِرْ، ائْتِرْ، ائْتِرْ gibi altı ĥarfli fi' li mazileriñ elifleri ve bunlarıñ ائْتِرْ، ائْتِرْ، ائْتِرْ

إِسْتِخْرَاجٌ ، إِجْتِمَاعٌ gibi maşdarlarının ve emri hâzır olanlarının evvellerindeki hemzeler, (hemze-i vaşıl) dır.

اِسْمٌ ، اِسْتٌ ، اِبْنٌ ، اِبْنَمٌ ، اِمْرُؤٌ ، اِبْنَةُ ، اِمْرَأَةٌ ، اِثْنَانٌ ، اِثْنَانِ isimleriyle lafz-ı celâliñ ve lâm-ı ta‘ rifiñ hemzesi, hemze-i vaşıldır. Bu hemzeler kelimeniñ ibtidâsında bulunduğca okunur ve yazılır. (İbn-i Haldûn) gibi. Kendilerinden evvel bir kelime bulunup da vaşlen kırâ’eti lâzım gelse okunmaz ve ekseri yazılmaz. (عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ) (مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ) gibi bunlardan mâ-adâki kelimeleriñ hemzeleri (هَمْزٌ) (hemze-i kıat‘) dır.

Gerek hâl-i ibtidâ ve gerek hâl-i vaşlda yazılır ve okunurlar.

[103]

AHVÂLİ BESMELE VE TE‘ AVVÜZ

Kur’ân-ı Kerim okunacağı vakıt e‘ üzü ve besmele-i şerifeyi okumak sünnettir. Lâkin Sûre-’i Tevbe’niñ evvelinde besmele okunmaz, ortalarında okunur.

AHVÂLİ TEKBİR

Kur’ân-ı Kerim’i hatmiden kimse (وَالْحَمْدُ) dan aşağıki sûre-’i şerifleriñ nihâyetinde tekbir ya‘ nî (اَللّٰهُ اَكْبَرُ) sünneti şâbitedir. Lâkin ehl-i edâ (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ) dimegi istihsân etmişlerdir ve sûreniñ âhirini tekbire vaşl ve kıat‘ eylemeği câ’iz görmüşlerdir.

سُبْحَانَ رَبِّنَا رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Suâl ve Cevablı Muhtaşar Tecvîd nâm-ı risâleniñ muqaddimen meclisince taşhîh olunan nüshası mü’ellifi tarafından yeniden istinsah ve aşlıyla meclise irsâl olunarak taşhîh nüshâsıyla ba‘de’l-mukâbele işaret olunan maḥalleriñ derciyle tab‘ ve neşri câ’iz görülmüştür.

Rebîulâhîr 1329

5. SONUÇLAR

Hüseyin Refik, Osmanlı'nın son döneminde 1868 yılında Sinop'ta dünyaya gelmiş ve eğitimini almak üzere 5-6 yaşlarında amcası Hüseyin Efendi'nin yanına İstanbul'a gönderilmiştir. O, ilk eğitimini Beşiktaş'ta ibtidâî mektebinde almış, akabinde sırasıyla 1875'te Saray-ı Humâyûn Sıbyan Mektebi'ni, üç yıllık Mülkiye Rüşdiyesi'ni ve 1887 yılında Dâruşşafaka'yı başarıyla tamamlamıştır.

Hüseyin Refik, eğitim hayatını tamamladıktan sonra meslek hayatına atılarak memleketin birçok yerinde ve devletin çeşitli kurumlarında farklı vazifelerde bulunmuştur. Bunun yanında müellif; Farsça, Arapça ve Fransızca dillerine hâkim olup, başta riyâzî, dinî ve ahlâkî konular olmak üzere birçok alanda makale ve şiir kaleme almıştır. Ayrıca o, rik'a ve divânî hatlarla yazılar da yazmıştır. Elli üç yıl süren meslek hayatı boyunca görev yaptığı kurum ve okullarda başarılı, fedakâr ve idealist bir profil çizen ve dönemin önde gelen eğitimcilerinden olan Hüseyin Refik, özellikle Konya bölgesinde “Şeyhu'l-muallimîn” sıfatıyla vasıflanmıştır.

Müellif, çalışmaya konu olan, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* adlı eserini, Van Maarif Müdürü iken Osmanlı Türkçesi'yle, sade bir dille, 88 suâl ve cevaptan müteşekkil bir şekilde ve soru-cevap metoduyla kaleme almıştır. O, eserini, ibtidâîye ve rüşdiye mekteplerinin Kur'ân eğitiminde okutulmak üzere hazırlamıştır.

Hüseyin Refik, eserinin, besmele, hamdele ve salvele ile başlayan ifâde-i mahsûsa başlıklı bölümünde, “Kur'ân'ı tertil üzere oku” âyetini kendine şiar edindiğini ve tecvîd ilminin kırâat usûlü açısından önemine binaen her okuyucu için tecvîd öğrenmenin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra eserde Kur'ân kırâatinin; telaffuz, tarz ve tilâvet açısından taklit edilerek öğrenildiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca müellif, bu muhtasar risâleyi, Kur'ân'ı yeni öğrenmeye başlayanların tecvîd konularını kolayca kavrayabilmeleri için soru-cevap şeklinde hazırladığını ve her ibtidâ mektebinin ikinci sınıfına geçen talebenin imtihanlarda bu muhtasar tecvîdin birinci kısmına (ahvâl-i meddât) kadar olan elli sekiz soruyu tâlim etmesi gerektiğini söylemiştir. Yazar, eserinin, rüşdiye sınıflarının Kur'ân-ı Kerîm derslerinde de müracaat edilmek üzere talebenin elinde bulundurulacak bir kaynak olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda Kırış, telifinin, talebelerin istifadesi amacıyla neşredildiğini beyan etmiştir.

Hüseyin Refik, eserde ilk 3 soruda; tecvîdin tarifine, neden bahsettiğine, Kur'ân-ı Kerîm'in nasıl güzel okunacağına dair sorular sormuş ve bunları; bir şeyi güzel yapmak manasındaki tecvîdin, Kur'ân-ı Kerîm'i güzel okuma yollarından bahsettiğini ve Kur'ân-ı Kerîm'in de ancak her harfinin tecvîd ilmine tatbik edilerek güzel okunabileceği ifadesiyle cevaplamıştır.

Müellif, risâlesinde harfler konusunu, 4-8. suâller arasında işleyerek Kur'ân-ı Kerîm'de aslî kaç harf olduğunu, bunların ehl-i kırâat tarafından nasıl okunduğunu, bu harflerden hangilerinin kalın olduğunu ve bunlarda bulunan isti'lâ ve itbâk sıfatlarının ne anlama geldiğini, yine kalın harfler dışındaki ince harflerin hangileri olduğunu ve bunlara inceliği sağlayan istifâle sıfatının hangi manada olduğunu sormuştur. Yazar, eserinde, 9-11. sorularda ise hareke konusunu işleyerek üzerinde üstün, ötre veya esre bulunduran harfin müteharrik, cezm işareti bulunan harfin ise sakin olduğunu ifade etmiştir. Ardından 12. soruda müellif, tenvînin, harekelere bitişerek ortaya çıkan ve nûn sadasıyla okunan iki ötre, iki üstün ve iki esreye denildiğini ifade etmiştir. Görüldüğü üzere yazar konuları daha ziyade kısa ve net bir şekilde; ayrıca suâl ve cevap metoduyla ele almıştır.

Müellif, giriş bölümünden sonra eserde; mehâric-i hurûf, vakf, vasl, rânın hükümleri, lafzatullah, kalkale, tenvîn ve nûn-u sâkin, izhâr, idğâmlar, ihfâ, iklâb, idğâm-ı şemsiyye, izhâr-ı kameriyye, mîm-i sâkinin halleri, ahvâl-i meddât, aksâm-ı med, zamir, imâle, teshîl, sekte, hâ-i sekt, secde-i tilâvet, hemze-i kat' ve hemze-i vasl, ahvâl-i besmele-teavvüz ve tekbîr konularını ele almıştır.

Hüseyin Refik, bir harfin mahrecinin neye denildiğini, harfin mahrecinin nasıl bulunduğunu ve başlıca mahreç yerlerinin kaç tane olduğunu risâlede 13-22. sorular arasında işlemiştir. Müellif, bu suâllerin cevabında okunan harf, ağzın neresinden çıkıyorsa orasının o harfin mahreci olduğunu söyler ve mahreç bölgelerini cevîf, halk, lisân, şefeteyn ve hayşûm olarak sıralar. Yine o, 23-28 sorular arasında vakfı, Kur'ân-ı Kerîm okurken sesi kesip nefes alarak durmak; vaslı ise durmayıp geçmek diye tarif eder.

Râ'nın hükümleri konusunu müellif, eserde 29-33. sorular ve bunların cevaplarında râ harfinin aldığı harekelere göre, üstün ve ötre harekede kalın, esrede ince okunduğunu; rânın sakin olduğunda mâ kablinin harekesine göre seslendirildiğini, yine bu harfin

evvelinde veya sonrasında kalın harflerle karşılaşması durumunda seslendirmenin ne şekilde olması gerektiğini örneklerle işlemiştir. Müellif, eserde, lîn harfinden sonra gelen râ harfinin de vakf halinde ince okunacağını söylemektedir. Bu konunun peşi sıra mezkûr risâlede lafzatullahın kalın ve ince okunduğu yerler anlatılıp; ardından 35-39. soruların cevaplarında kalkalenin tanımı yapıp harfleri verilmiştir.

Hüseyin Refik, eserde tenvîn ve nûn-u sâkin konusunu 40-49. sorularda; izhâr, idğâm-ı me‘a’l-ğunne, idğâm-ı bilâ ğunne, ihfâ, iklâb olmak üzere beş başlık altında işlemiştir. O, zikredilen bu mevzûların tanımlarını, tenvîn ve sakin nûndan sonra hangi tecvîd kaidesinin harfi geliyorsa o kuralın oluşacağı üzere anlatır. Bu bahsin ardından müellif, (ال) lââm-ı tarifin neye dendiğini, (الْقَلَمُ، الْكِتَابُ، السَّمَاءُ، النَّيْنُ) gibi kelimelerin evvelinde bulunan el takısıyla açıklayarak idğâm-ı şemsiyye ve izhâr-ı kameriyye harflerini zikredip konuyu izah etmiştir. Devamında risâlenin yazarı, idğâm-ı misleynin, art arda gelen aynı harflerin ilki sakin, ikincisinin harekeli olmasıyla oluşacağını; yine mîm-i sâkinin, idğâm-ı misleyn me‘a’l-ğunne, ihfâ-i şefevî ve izhâr-ı şefevî olmak üzere üç halinin olduğunu dile getirir. Yine o idğâm-ı mütecâniseyni, mahreçleri ortak sıfatları farklı olan harflerin idğâmı; idğâm-ı mütekâribeyni ise mahreç ve sıfat bakımından birbirine yakın olan harflerin idğâm edilmesi şeklinde tanımlayıp bu iki konunun harflerini ve örneklerini vermiştir.

Hüseyin Refik, ahvâl-i meddât kısmında, med kavramını çekmek olarak tanımladıktan sonra med harflerine ve med sebeplerine yer vermiştir. Akabinde aksâm-ı med kısmında müellif; medd-i tabîî, medd-i lâzım, medd-i ârız, medd-i muttasıl, medd-i munfasıl ve medd-i lîn başlıklarına yer vererek bu konuları tanımları ve örnekleriyle 62-80. sorularda işlemiştir. Med bahsinin ardından yazar; zamir, imâle, teshîl, sekte, hâ-i sekt, secde-i tilâvet, hemze-i kat‘ ve hemze-i vasl, besmele-teavvüz ve tekbîr konularını tanımlarıyla ve örnekleriyle veciz bir şekilde ele alıp incelemiştir.

Sonuç olarak bu tezde Hüseyin Refik Kırış’ın hayatı ve Hafs rivâyeti çerçevesinde ele aldığı eserdeki tecvîd konuları işlenmiştir. Bu vesileyle önemli bir eğitimci olan Hüseyin Refik ve onun çalışmaya konu olan, tecvîd ilmine dair yazmış olduğu *Suâl ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* isimli eseri, incelenmesi ve transkripsiyonunun yapılması suretiyle tanıtılmıştır. Yukarıda özellikleri verilen eserle ilgili verilerden yola çıkılarak denilebilir ki sual ve cevap metoduyla kaleme alınan bu muhtasar eser, yazıldığı amaca uygun olarak öğrencilerin tecvîd konularını daha rahat

kavrayabilmeleri adına Kur'ân kurslarında ve okulların Kur'ân derslerinde kaynak kitap olarak okutulabilir.

KAYNAKLAR

- Akseki, Ahmet Hamdi. *İslam Dini*. Ankara: DİB Yayınları, 1933
- Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kurrâları*. İstanbul: Rabbani Yayınları, 2021.
- Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*. İstanbul: Medrese Yayınları 1980
- Aliyyü'l-Kârî. *el-Minehu'l-fikriyye Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. Kahire: Matbaatü Mustafa'l-Bâbî, 1327/1948.
- Altıkulaç, Tayyar. *Tecvîdü'l-Kur'ân*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983.
- Arun, Fuad. *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Başnur Matbaası, 1968.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî. *İthâfû fûdalâi'l-beşer bi'l-kirâ'âti'l-erbea't-i 'aşer*. nşr. Abdurrahîm et-Tarhûnî. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2009.
- Birgivi, Muhammed b. Pir Ali. *Dürr-u Yetîm*. İstanbul: Âsitâne Kitabevi. ts.
- Bozkurt, Nebi. "Hıfzıssıhha". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/319-321. İstanbul: TDV yayınları, 1998.
- Cüreysî, Muhammed Mekkî en-Nasr. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî 'ilmi tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.
- Çelik, Ahmet. *Osmanlıdan Cumhuriyete Konya Öğretmenleri*. Konya: Konya B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, 2020.
- Çetin, Abdurrahman. "Tecvîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/253-254. İstanbul: TDV yayınları, 2011.
- Çetin, Abdurramhan. *Kur'ân Okuma Esasları*. 53. Baskı. Bursa: Emin Yayınları, 2021.
- Çollak, Fatih. "Revî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/31-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Dânî Ebû Amr Osman b. Saîd. *et-Teysîr fî'l-kirââti's-seb'a*. İstanbul: y.y, 1930.
- Doğan, Recai. "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde ilk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/1 (1997), 413-415.
- Durmuş, İsmail. "İnşâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/334-337. İstanbul: TDV yayınları, 2000.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. *Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010.

- Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî. *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kirâe ve tahkîki lafzi't-tilâve*. thk. Ahmed Hasan Ferhat. Amman: Dâr-u Ammâr, 1996.
- Ebû Şâme, Abdurrahmân b. İsmail. *İbrâzü'l-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kirâati's-seb' li'l-İmâmi's-Şâtıbbî*. thk. Mahmûd b. Abdilhâlik Muhammed Câdû. Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1413/1993.
- Emîn Efendi, Molla Mehmed. *'Umdetü'l-hullân fî izâhi Zübdeti'l-'irfân*. İstanbul: Mektebetü'l-Hanîfiyye. 1287/1870.
- Ertan, Veli. “Haksess Ali Rıza”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 490-491. İstanbul: TDV yayınları, 1997.
- Fazlıoğlu, İhsan. “Cebir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/195-201. İstanbul: TDV yayınları, 1993.
- Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı Kur'an Eğitim Merkezleri: Dârulkurrâlar Sıbyan Mektepleri” *Edebali İslamiyet Dergisi* 1/2 (Kasım/2017), 43-60.
- Güneş, Kadir. *el-Mu'cemü'l-Ârabî*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2011.
- Hâfız Mehmed Nurî. *Suallî ve Cevaplı Tecvîd*. İstanbul: Necmi İstikbal Matbaası, 1325.
- Halis Ayhan-Hakkı Maviş. “Dâruşşafaka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/7-9. İstanbul: TDV yayınları, 1994.
- Husarî, Mahmûd Halîl. *Ahkâm-ü kirâati'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Dımeşk: Dâru'l-Beşâir, 1389/1970
- Hüdâyi, Hamza. *Tecvîd-i Edâiyye*. İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts.
- İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*. nşr. Gânim Kaddûrî Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle 1421/2001.
- İbnü't-Tahhân, *el-İnbâ' fî tecvîdi'l-Kur'ân*. thk. Hâtim Salih ed-Dâmin. Şârîka: Mektebetü's-Sahâbe, 2007.
- İbnü'l-Cezerî. *en-Neşr fî'l-kirâati'l-'aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Debbâ'. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. “Dârulfünûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/521-525. İstanbul: TDV yayınları, 1993.
- Karabâşî, Şeyh Abdurrahman. *Karabaş Tecvidi*. İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideler*. 27. Baskı. İstanbul: Pasifik Ofset Matbaacılık, 2012.
- Karakılıç, Celâleddin. *Tecvîd İlmi*. Kayseri: Kalkan Matbaacılık, 2018.

- Kırış, Hüseyin Refik. *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*. İstanbul: İstanbul Matbası, 1329.
- Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Hayreddin Karaman-Mustafa Çağrııcı-İbrahim Kâfî Dönmez-Sadrettin Gümüş. Ankara: DİB Yayınları, 3. Basım, 2007.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Konya’nın Manevî Dünyasını Aydınlatan Hacı Veyis Efendi”. *Şehir ve Alimleri*. Ed. Ramazan Altıntaş-Hayri Erten-Fikret Karapınar-Ali Dadan-Ömer Faruk Erdem-Şeyma Boydak-Ahmet Mekin Kandemir. 151-161. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2017.
- M. Es’ad el-Huseynî. *el-Virdü'l-müfîd fî şerhi't-tecvîd*. İstanbul: 25 Numaralı Matbaa, 1313.
- Mağnisî. *Terceme-i Cezerî*. İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts.
- Okiç, M. Tayyip. *Kur'ân-ı Kerîm'in Üslûb ve Kırâati*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.
- Özege, M. Seyfettin. *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. İstanbul: Fatih, 1975.
- Öztürk, Cemil. “İdâdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/464-466. İstanbul: TDV yayınları, 2000.
- Öztürk, Cemil. “Rüşdiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/300-305. İstanbul: TDV yayınları, 2008.
- Pakdil, Ramazan. *Tâlim, Tecvîd ve Kıraat*. 15. Baskı. İstanbul: MÜİF Yayınları, 2019.
- Pâluvî, Abdülfettâh. *Zübdetü'l-irfân*. İstanbul: Hanîfiyye Kitabevi, ts.
- Râşid, Rüşdî. “Riyâziyât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/129-137. Ankara: TDV yayınları, 2003.
- Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer’âşî. *Cühdü'l-mukîll*. Nşr. Salim Kudûrî Hamid, Umman: Dâru'l-Ammâr, 1169/2001.
- Sağman, Ali Rıza. *İlaveli yeni Sağman Tecvidi*. İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1955.
- Sarı, Mehmet Ali. “Harf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XVI/161. İstanbul: TDV yayınları, 1997.
- Sarı, Mehmet Ali. “Teshîl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/163-165. İstanbul: TDV yayınları, 1997.
- Süveysi, Muhammed. “Hendese”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/199-208. İstanbul: TDV yayınları, 1998.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, trc. Hüseyin Avni Çelik. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987.

Tanrıbuyruğu, H. H. Salih. *Muhîtü't-Tecvîd, Kur'ân-ı Kerîm Okunuş Usûl Cedveli-1. Kur'ân-ı Kerîm Okunuş Usûl Cedveli-2*. İzmir: Albi Yayınları, 2014.

Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: İFAV Yay., 2018.

Ünlü, Demirhan. *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvîdi*. Ankara: Türkiye Diyanet Yayınları Vakfı Yayınları, 2020.

Yürük, Ali Yücel. “Fehmi Efendi, Üsküdarlı, Hoca Hafız”. *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*. 168-169. İstanbul: Elma Basım, 2012.

Zekeriyâ el-Ensârî. *ed-Dekâiku'l-muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime*. b.y: y.y, ts.

Zihni Efendi, *Kavlü's-sedîd*. İstanbul: Dâru't-Tibâat-ı Âmire, 1349.

Ziyâüddîn, Hâfız Ahmed. *Vesiletü'l-ğufuran*. Kastamonu: Âsitâne Kitabevi, 1327.

ÖZGEÇMİŞ

İlkokulu Gerede’de 100. Yıl İlkokulu’nda okudu. Hâfızlığını Gerede Cevaplar Kur’ân Kursu’nda ikmal etti. Hâfızlıktan sonra ortaokulu açıktan bitirip Kahramankazan Fuat Erkmen İmam-Hatip Lisesi’ne başladı ve 2005 yılında buradan mezun oldu. 2006 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ni kazanan Akbaş; akabinde 2007 yılı başında Çankırı Çerkeş Dodurga Köyü Camii’ne İmam-Hatip olarak atandı. 2014 yılında ise Ankara Kahramankazan’da bulunan İçören Hafızlık Kur’ân Kursu’na Kur’ân kursu öğreticisi olarak atandı. Akbaş, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde açılan tashih-i hurûf, tedvîr ve dînî musikî kurslarını başarıyla bitirdi. Akbaş, halen Uzman İmam-Hatip ünvanıyla 2019 yılından itibaren İstanbul Pendik’te bulunan Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi’nde ‘Aşere-i-Takrîb/Tayyibe bölümünde okumaktadır.

